ISTES
IS

OA

ELS TRESCENTISTES

La Pintura Mig-Eval Catalana

VOLUM II

ELS TRESCENTISTES

SEGONA PART

PER

Mn. JOSEPH GUDIOL, Prev.

CONSERVADOR DEL MUSEU EPISCOPAL DE VICH

S. BABRA

Llibrería Antiga i Moderna

Canuda, 45

BARCELONA

AMB CENSURA ECLESIÀSTICA

Impremta Casa Provincial de Caritat : Montalegre, 5 : Barcelona

INTRODUCCIÓ

Aquí tens, benvolgut lector, i no sé si dir-te desapiadat censor, lo que, segons pla editorial, hauria de resultar el complement del treball que, dedicat a la Pintura Trescentista catalana, deixà inacabat i interromput en Salvador Sanpere i Miquel. Coneixent, com sens dubte coneixes, la primera part de l'obra, es natural que trobis un atreviment, no mereixedor d'indulgencia, que jo m'hagi encarregat d'escriure les planes que segueixen. Per això vull donar-te, encara que no m'ho demanis, alguna explicació preliminar.

Sovint les circumstancies porten l'home a fer el que no voldria, i executar ço que mai hauria pensat. Jo mai hauria arribat a pensar-me que hagués de ser qui completés i terminés l'obra den Sanpere, com tampoc, anys endarrera, m'hauria imaginat que tingués de donar unes conferencies sobre pintura antiga catalana, que estaven anunciades i encarregades a en Ramon Casellas. Les circumstancies que 'm portaren a això darrer, en 1907, es conjuraren, en 1921, perquè acceptés la difícil i compromesa tasca de completar la part que havia començada en Sanpere, destinada a fer conèixer l'art pictòric del mil trescents.

En morir, en 1915, d'una manera ben impensada, mon amic, l'autor de *Los Cuatrocentistas catalanes,* era natural que algú es recordés de que restava incompleta una altra de les seves interessants obres, o sia la destinada a *La Pintura Mig-eval Catalana.* A aquesta hi havia destinat un fascicle, en el qual estudiava el que ell en deia *l'art barbre,* o sien els començaments de la manifestació de l'art pictòric en terra catalana, i a la vegada deixava en

set fascicles, també interrompuda, la part de la seva obra dedicada als *Trescentistes*. Poc temps després d'aquella mort, per ningú sospitada tan pròxima, els editors de *L'Avenç*, que havien encarregat a en Sanpere l'estudi sobre la pintura mig-eval, indicaven la conveniencia de que m'encarregués de continuar l'obra incompleta. Però jo, no desconeixent les dificultats de tota mena que portava en si mateixa una tal empresa, tot declinant l'encàrrec, vaig esser de parer que el millor a fer era cercar els manuscrits i apuntacions que sens dubte hauria deixat en Sanpere, oferint-me en testimoni de la bona amistat que sempre havia tingut al difunt, a coordenar els materials manuscrits, a fi que, seleccionats, revelessin allò que'l dit escriptor tenia pensat per ultimar el seu llibre. Amb sorpresa vaig assabentar-me de que no s'havien trobat les llibretes i papers d'apuntacions que tant haurien interessat, no essent possible tirar endavant aquell projecte, de que fos el mateix Sanpere qui acabés el llibre.

Passaren anys, i durant aquestos l'empresa de *L'Avenç* es deseixí de tot treball editorial, que traspassà al bibliòfil antiquari Sr. Salvador Babra, el qual s'encarregà, per tant, de l'obra den Sanpere. El nou propietari i editor va insistir de que jo emprengués la tasca de la dita continuació, insistencia a la que vaig respondre com ho havia fet ja abans. Resultant que en noves recerques entre 'l paperam de tota mena que havia deixat en Sanpere i que havia adquirit el mateix nou editor, tampoc fou trobat res pertocant a pintura trescentista catalana, el Sr. Babra, en comunicar-m'ho, insistí novament a pretenir que fos jo 'l que acabés l'obra de referencia; però ses proposicions, per a mi molt honroses, no varen pas temptar-me, de moment, amb tot i que foren reiterades més d'una vegada; per més que, a la fi, la temptació fou tan greu i cercada d'una manera tan hàbil, que vaig cedir a allò que coneixia que resultava una veritable follia. L'interès per la col·lecció arqueològica de Vich, que està en mon càrrec, i que judico un honor el poder fer créixer amb exemplars valiosos, pogué més que tota consideració de caràcter egoista o de pueril vanitat.

Per a continuar l'obra que en Sanpere dedicava a la pintura trescentista catalana, vaig trobar-me amb la dificultat de que des-

coneixia del tot el pla que's proposava seguir el seu autor. Aquest, fins aleshores havia entregat a les caixes de l'impremta 'l text original, tal com li anava sortint i segons li suggerien les investigacions que anava portant endavant; fent-ho tot quasi sense mirar si canviava les idees que havia exposades en les planes anteriors. Em trobava amb la dificultat, no sols de la falta de pla, sinó amb que també, tot admirant l'obra ja sortida de l'impremta, contenia aquesta apreciacions que distava molt de poder subscriure. I no era sols això ja, sinó que, també, em resultava que'l darrer fascicle sortit terminava amb un capítol, l'exposició del qual restava truncada de tal manera que era cosa difícil no sols terminar la materia començada, sinó fins el paràgraf amb que s'interrompia i restava en sospens la darrera plana que havia sortit de l'impremta, tractant del *retrat* en la pintura catalana. Decidit, no obstant, a aprofitar tot el que podia dar indici del pensament den Sanpere, vaig voler que fossin guardades en la continuació la plana i mitja del referit capítol,[1] decidint-me a continuar parlant del retrat trescentista, tal com a mi em semblés i sense tenir en compte lo poc que referent a la tal materia havia deixat el malaguanyat escriptor. Aquest capítol i l'anunci que's llegia en la coberta del setè fascicle, escrit per en Sanpere, m'indicaren també que deuria tractar de l'obra del pintor Pere Serra. Un nou capítol era indispensable que figurés en el treball, ja que's tractava d'una figura de les més preeminents entre 'ls pintors trescentistes catalans.

Fet això, em semblà que restava en absoluta llibertat per tractar les materies que'm semblessin pertinents, tal com a mi 'm fos plaent. D'aquí la raó dels capítols que segueixen, dedicats a la pintura sobre taula, a la mural, i a la sobre tela, estudis que m'ha semblat que encaixaven bé dintre un tractat de pintura, i que podien trobar-se a faltar en l'obra den Sanpere, en la qual havien sigut omesos. Amb l'idea de subsanar també les deficiencies que podien trobar-se, referents a noticies històriques sobre pintors del segle XIV, em semblà que no havia de desatendre resumir el que deu esser la base de tot estudi, o sia la

1) Són les 1 i 2 del present volum.

documentació referent als artistes del pinzell, dels quals havia de separar-ne ·ls escriptors miniaturistes. D'aquí ·ls capítols en que hi va recollit tot el que·ns consta sobre ·ls uns i ·ls altres, i amb referencia a les obres que havien produït, prestant sobretot atenció a les que sien convenientment datades, i que, per tant, han de constituir el fonament de tot l'estudi. Finalment, vaig adjuntar-hi curts tractats dedicats a esbrinar quina fou la condició social dels pintors del mil trescents i quines les deus que alimentaren llur producció iconogràfica i artística.

En una obra com la present ha semblat que no podia prescindir-se d'atribuir a determinats pintors algunes de les obres encara conservades, per més que d'elles no hi hagi document literari segur en que fonamentar l'atribució. Es aquest un terreny perillosíssim i exposat a mil contratemps, però ha semblat que era forçós passar-hi, sempre prenent les degudes precaucions i raonant i dient amb sinceritat quines eren les obres veritablement certes i quines les d'atribució problemàtica i no ben segura.

Per escriure (o millor, per *dictar* a un amanuense) ço que constitueix la materia del present llibre, m'ha sigut precís de mobilitzar una serie nombrosíssima de recorts i cèdules, moltes vegades preses rapidíssimament i en circumstancies poc favorables. Això haurà fet que, en alguna ocasió, no hi hagi potser la deguda exactitut en la redacció, amb tot i la diligencia esmerçada per aconseguir que aquella no hi faltés.

Les condicions en que ha estat feta la present obra dedicada a *Els Trescentistes* han indicat la conveniencia de separar el present tractat del que havia deixat imprès en Sanpere. Era impossible d'incloure en un sol volum el treball de dues persones que començaven per no convenir en l'exposició i desenrotllament d'una mateixa obra.

Per més que falti molt a explorar en els arxius catalans, i sobretot en els protocols notarials, es ben valiosa la col·lecció de referencies a obres i artistes del dibuix i del color pertanyents al segle XIV. Si no es Italia, potser no hi ha altre país com el nostre que posseexi tanta abundancia de documentació artística. El

recull que estant fent els nostres investigadors i excursionistes, cada dia ens proporciona noves sorpreses i observacions de gran interès. Entre ·ls que més s'han distingit en la tasca de ressuscitar el nostre art pictòric del trescents, s'ha de posar com a capdavanter a Josep Puiggarí, el qual fou arxiver municipal de Barcelona i donà a la premsa diversos escrits importants, i, sobretot, dues esplèndides col·leccions documentals, que·s troben en el volum IV de les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*. A aquest seguí l'Andreu Balaguer i Merino, Alfons Damians i Manté, Sor Eularia Anzizu, els germans Leonci i Alexandre Soler i March, Joaquim Sarret i Arbós, Mn. Joan Segura, Josep Soler i Palet, Francesc Carreras i Candi, Mn. Josep Mas, Joaquim Miret i Sans, Antoni Rubió i Lluch, Mn. Josep Masdeu, Agustí Duran i Sanpere, Mn. Sanç Capdevila, Fidel de Moragas, Mn. Pere Pujol i Tubau, Faust de Dalmases, Francesc Martorell, el canonge Josep Gaya, Mn. Fortià Solà i altres, els noms dels quals fóra llarg continuar. Han contribuït també a documentar la nostra vella pintura, alguns investigadors rossellonesos, tals com Julià Bernat Alart, Pere Vidal i Mn. Joan Capeille; completant-se aquesta llista amb els noms d'alguns tractadistes estrangers que, si no han investigat documentalment, han estudïada l'obra dels catalans artistes del mil trescents, aportant als nostres estudis una col·laboració molt eficaç i digne de ser estimada. Entre aquestos col·laboradors s'han de posar en primer lloc l'Emili Bertaux, August L. Mayer, Marcel Dieulafoy i G. Desdevises du Dezert.

Els dos catalans que més han treballat sobre la pintura trescentista, han sigut els ja citats Ramon Casellas i Salvador Sanpere. A aquest darrer, sobretot, la Patria deu agrair la part que ha pres en la revelació de l'obra dels seus antics artistes. Amb motiu de l'Exposició d'Art antic, organitzada a Barcelona en 1902, fou obert, per la Junta Municipal de Belles Arts, un concurs per premiar el millor estudi que·s fes de l'exposició. En Sanpere, en sis setmanes, redactà un treball que fou base de la publicació que·s féu, en 1906, del dos volums de *Los Cuatrocentistas catalanes*, estudi que ha de considerar-se com a part integrant preliminar del seu pla d'historiar tota la pintura antiga catalana, desde ·l temps de la reconquesta fins al segle XVI. En mig dels defectes, que es

inútil voler amagar, que presenten els estudis artístics den Sanpere, s'ha de reconèixer que ell fou ·l qui més contribuí a posar l'obra dels vells pintors catalans a l'admiració mundial, fent entrar la nostra terra entre ·ls pobles que poden presentar lluïda manifestació, sis voltes secular, dels seus artistes. Admira lo que descobrí i donà a conèixer a l'erudició general, tant en arxius com en els museus, així en iglesies com en palaus i en col·lecions públiques i privades, el sempre jove i incansable tractadista. La seva obra es fins avui insubstituïble i indispensable al qui vulgui conèixer la nostra vella pintura. Per en Sanpere no hi havien dificultats de cap mena; viatges en les més apartades regions de Catalunya, excursions per totes les provincies d'Espanya i per museus de l'estranger, investigacions en els llocs més inaccessibles; el fet es que lo que ell no treia a la publicitat, ningú ho podia intentar. Si ell, en escriure, s'hagués pogut despendre del caràcter massa ardit i s'hagués reprimit, fugint de discussions i no llançant-se a la llissa tan poc ferma de les indùccions i deduccions, de les que en fou mestre i amb les que, després d'haver-se enganyat a si mateix, il·lusionava al lector, sens dubte que·ns hauria deixat llibres més reduïts en dimensió, encara que més sòlids i a posta per a esser posats en mans dels estudiosos. Ara, qui no sab distingir o no coneix prou les normes seguides per aquell tractadista, es pert en una via que condueix a caure en l'error massa sovint.

Si s'hagués pogut juntar l'afany d'investigador que tingué en Sanpere amb el criteri artístic que manifestà en els seus escrits en Ramon Casellas, es ben possible que avui tindríem un estudi sobre les obres dels primitius catalans, com tenen pocs pobles del món. Al brillant escriptor i tractadista d'art li faltà la documentació de primera mà, i, a la vegada, l'equanimitat, que·l portà algunes vegades a esser un demolidor no sempre just.

Lo que hi ha sens dubte de positiu en l'obra d'aquests dos tractadistes i en les investigacions dels recercadors mereix l'agraïment de Catalunya i dels bons patriotes.

CAPÍTOL I

EL RETRAT

Que la pintura catalana havia arribat a fer-se mestressa del procediment, ho ensenya el que, ja començant per en Ferrer Bassa, se la veu fent tot lo possible per fixar i àdhuc crear els tipos de les seves representacions. En aquesta relació no sé si s'ha fet ressaltar prou la trascendencia que té per al desenrotllament de la pintura la creació dels tipos divins. El dia que Cavallini inventa ·l seu tipo de Jesús, i aquest se difundeix, l'imperiosa necessitat de no separar-se·n porta als pintors al retrat. I, si bé ·l retrat no es el fi de la pintura, el retrat es el seu coronament. Fer retrats era fer de la pintura una art útil, i els pobles més idealistes no han anat mai d'esquena amb l'esperit utilitari, tant més quant en el retrat cab també ·l compliment de la pintura, l'idealització del ser humà, de les accions humanes i del llur món, i es per això precisament que si ·s poden comptar els retrats bons perquè han de tenir ànima, cal que aquesta no sia emmanllevada, sinó propria i feta manifesta pel seu continent, sense embelliments, mes també sense vulgarismes realistes.

He fet ja notar, en l'obra den Ferrer Bassa, l'aparició del Crist den Cavallini, i com el gloriós mestre dels nostres trescentistes el conserva fidelment sempre que pot. I dic quan pot, perquè es el sumo de l'art conservar íntegrament el tipo del mig de les expressions múltiples dels sentiments humans. A això no hi arriba tal vegada mai en Ferrer Bassa. I faig aquesta reserva

per quant no coneixem, de la seva obra, més que la part reclosa a Pedralbes. Mes, si ell fixa en les seves pintures murals el cap de Crist-Cavallini, deixant-lo en herencia als seus successors, no·s pot negar que en Ferrer Bassa no fos el nostre primer retratista, puix qui ·s fa amo d'un tipo, i el repeteix, es retratista, encara que no ho sigui sinó de si mateix.

Vegi-s, si no, com no sols els miniaturistes, que·l pogueren rebre certament per altres conductes, sinó el mateix Jaume Serra, que·s posa per la seva obra, de fet, com el nostre primer retratista, fent les seves pràctiques reproduïen, conservant-lo, el ja famós tipo tradicional del Crist.

Si lo fet per al tipo de Jesús s'hagués fet per al de la Verge, tinc per cert que l'avenç de la pintura hauria sigut més ràpid, donat que en la pintura religiosa, l'única del temps, tanta part hi pren la figura de la dòna com figura santa. Gloria fou, com havem dit, de l'escola senesa, i particular den Martino, la representació de la Verge; més el seu tipo arribava envolcallat per un sistema o estil de dibuix certament convencional; i, si en les seves verges s'hi podia veure la dòna maca, no s'hi veia certament la dòna dòna. D'aquí entenc jo l'entorpiment que trobem en l'estudi del retrat en les escoles italianes, més afortunades que la nostra en haver conservat més gran nombre de les llurs pintures. Però ·l pas s'havia donat, i el pas definitiu se dóna ·l dia en que apareix als peus de la Verge; o d'un Sant, o d'una Santa, l'orant, l'ofertor, el pietista que fa de la taula un ex-vot, perquè, desde aquest moment, no hi ha remei, el pintor ha de fer un retrat, i ·l pintor havia d'estar tot seguit ben convençut que la seva obra pictòrica valdria per al seu públic tant més com millor estigués la persona retratada; i es per aquesta raó que tot seguit el retrat se fa més bé que realista materialista a força de voler ser consemblant.

Tota aquesta estètica nova havia de refluir sobre lo que fins llavors s'havia fet en pintura, per quant, essent el retrat pintura de sentiments, aquests ja ·s demanaven a les obres pictòriques de composició. I vet-aquí perquè trobem tot seguit el retrat en l'obra gran. Dic retrat, i no reproducció dels tipos del quadro, perquè aquests els donaven els models naturals, que ja entraren en els

Fig. 1. — Retrat de Fra Martí d'Alpartil (Saragossa)

retaules, i fins en tota mena d'obra pictòrica en la que hi intervenia no sols la figura humana, sinó tota altra representació que l'artista pogués trobar per ser observada en el llibre sempre adoctrinador de la naturalesa. Ja en les pintures rupestres hi trobem l'observació, no sols del perfil, sinó fins del moviment, que a vegades es sorprès amb admirable realisme i veritat.

En nostra terra podem considerar-hi que hi ha l'intent de reproduir la personificació, o siguin els trets fisionòmics de determinada persona, i, per tant, podem considerar com a retrats algunes obres que'ns fan trasladar al segle XI. Potser, després de la Reconquesta, els primers retrats els tenim en la portalada de Ripoll, on, en relleu i posades en la part baixa, hi ha unes figuracions de personatges que probablement pertanyen a la casa comtal barcelonina i a la familia de l'abat i bisbe Oliva, el restaurador del cenobi, en 1032.[1]

En pintura, el primer intent de retrat sembla trobar-se en l'absis policromat de Santa Maria d'Aneu. Allà hi ha figurats dos personatges, dels quals un vesteix ampla casulla blava i túnica blanca, presentant un llibre i 'l distintiu dels clergues, la tonsura o corona eclesiàstica; mentre que son company apar esser un diaca.[2] Cap dels dos porta nimbe, lo que indueix més a suposar se tracta de personatges vivents.

La serie de *retrats* primitius arribaria a fer-se molt nombrosa si podíem referir-nos als relleus de les pedres tombals, dels quals ne són bell exemple de l'intent de caracteritzar determinada persona, tres laudes sepulcrals del claustre d'Elna; però això 'ns portaria lluny de la tasca que'ns hem imposat.

De l'intent d'efigiació en una miniatura de ja entrat el segle XIV, n'es exemple el prevere de Manresa, Romeu des Poal, qui, en 1334, o per lla, se representava ell mateix exercint son ofici d'escriptor, al peu de la portada del magnífic manuscrit de les Franqueses i Privilegis de Mallorca, còdex recondit en

1) Vegi-s : *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya,* en 1909, pàg. 127. En el frontal d'or de la catedral de Girona hi havia també representada la Comtessa Guisla, que fou una de les personalitats que més contribuí en la confecció d'aquella magnífica obra d'orfebreria (Villanueva : *Viage literario,* vol. XII, pàg. 181).

2) Institut d'Estudis Catalans : *Les pintures murals catalanes,* quadern III. Aquesta decoració mural ara, treta de lloc, figura al Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona.

l'Arxiu Històric de Palma, i del que se n'ha parlat en altres pàgines anteriors. (Vegi-s làmina I.) Dit escriptor ens llegava son retrat en la figura del clergue posat en son escriptori, tenint a son davant dos llibres, el que podia servir d'original copiable i ·l que era escrit pel propi personatge, qui no ·s descuidà de posar-hi son nom : «Poal scriptor». Es ben possible que en el mateix còdex hagi encara de reconèixer-s altra manifestació del retrat, en algunes de les miniatures en que apareixen els Reis en son soli, podent-se pensar que almenys no hi faltarien les efigies força exactes dels dos Jaumes de Mallorca i les d'algunes personalitats de relleu de la cort del tercer Monarca del nom mateix que·l Rei Conqueridor.[1]

En un còdex del *Rationale Divinorum Officiorum,* de Durand de Mende, existent en el Museu Episcopal de Vich, que se sab escrit en 1331 per un tal Pere Domènech, hi ha una miniatura en la que un personatge hi està representat ostentant una filacteria en la que hi va escrit : «*Iohannes del clos illuminavit*». Impossible es assegurar fins a quin punt de veritat són els trets que reprodueix la miniatura.

El Rei Cerimoniós, segons documents donats a conèixer per D. Antoni Rubió i Lluch,[2] féu obrar, per un tal mestre Eloi, dinou estàtues d'avant-passats seus, tractant aquesta important obra en 1342, i restant llesta vuit anys més tard. El Monarca, per lo vist, cercà quins eren els distintius característics dels personatges que devien efigiar-se, i per això, a 2 de Setembre de 1358, amb motiu, segons deia, d'haver «mester informació en quina manera e forma son figurats e pintats tots los comtes de Barchinona qui jahen en lo Monastir de Ripoll, ço es, en quina edat es figurat e en quina forma e de quina color portave cascu los cabells del cap e de la barba, e si portava garceta, e en quina manera es vestit cascu de mantells e de cotes e daltres vestedures, e si tenen o porten res en lo cap, e que te en cascu-

1) D. Jaume Massó Torrents envià al Primer Congrés d'Art Cristià, celebrat a Barcelona en 1913, un treball, a hores d'ara encara inèdit, tractant del retrat en la miniatura.

2) *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval,* CXII, CL, CLXXXII, CXCIII, del volum primer.

Fig. 2. — Retrat d'Enric de Trastamara i de son fill Joan

FIG. 3
RETRAT DE JOANA MANUEL, ESPOSA DE L'ENRIC DE TRASTAMARA,
I DE SA FILLA ELIONOR

na man», escrivia a l'abat de Ripoll, manant-li ho fes detallant distintament, «cascun comte fets scriure per son nom e apres fets scriure la sua figura en la forma damunt dita e aquesta informació nos trametets encontinent per lo portador de la present».[1] Això sembla indicar que en dit monestir hi havia una serie de retrats comtals, als quals el meticulós sobirà concedia prou autoritat com a font d'on treure referencies. Aquestes pogueren servir a l'argenter Pere Bernés quan, dos anys després, rebé l'encàrrec d'obrar l'espasa que serviria per a les coronacions reials, en la vaina de la qual el Rei volia que hi haguessin dinou plaques d'esmalt, en les que deia : *«volem fer fer les figures dels reys d'Aragó passats e la nostra».*[2]

Si haguéssim de referir-nos a generalisar del retrat en nostra terra, aquí seria qüestió d'entretenir-nos retreient l'interès demostratiu que a tal objecte presenten les encunyacions numismàtiques, i més encara els segells reials, eclesiàstics o pertanyents a personalitats civils, que tenien el gust de fer-se representar en les matrius o motllos; però, repetim que havem de circumscriure-ns a parlar de pintura. Dintre aquesta hi encaixa perfectament un tros de retaule que conserva el Museu de Vich, procedent de Vilafranca del Penedès, en el que s'hi veu figurada una escena de cort. Aquest fragment de retaule no sembla pas que pugui haver format part d'un altar, ja que l'assumpte en ell exposat no té res que veure amb l'iconografia que es de consuetut trobar en el mobiliari religiós. Representa un Monarca assegut en el soli

1) Manifestació curiosa del retrat trescentista eren les imatges de cera, que·s trametien als santuaris, amb l'efigiació d'algú que estés malalt i per qui s'implorava la sanitat. El citat Sr. Rubió i Lluch, sobre aquest particular, nos ha donat a conèixer curiosos documents, en els que·s parla de la semblança de l'Infanta na Constança, en 1343, de la figura del Comte de Terranova en aquell mateix temps, de l'imatge de la Reina Elionor en 1355 i de la del Rei Pere ·*l Cerimoniós* en 1357. (Obra citada, vol. II, docs. CXXVI i nota.)

2) No ha faltat qui ha volgut relacionar les estàtues fetes escolpir pel Rei Pere amb l'hermosa imatge alabastrina representant a Carlemany, que havia sigut venerada en la catedral de Girona. També s'ha dit que aquesta important obra escultòrica representava al Rei Cerimoniós, però ni tal suposició ni l'altra tenen cap dada comprovativa ni indici que les faci versemblants. Com a demostració del que podia produir l'escultura en qüestió de retrats, durant els anys del mil tres cents, pot retreure-s l'estàtua tombal del patriarca Jaume d'Aragó, existent en el presbiteri de la catedral de Tarragona.

sots dosser, coronat ell i habillat de sobrevesta blava, tenint al seu davant un personatge ricament vestit, descoberta la testa i postrat, en actitut de rebre o entregar un plec tancat i segellat. L'escena 's completa amb una agrupació d'homes, tots drets, coberts amb llurs capells i vestits com a cortesans, dels quals un aguanta l'espasa de justicia i l'altre presenta al personatge que està agenollat. En aquesta *ystoria* apar que s'hi ha de reconèixer un fet que tingui realitat en temps del citat monarca, dit *el Cerimoniós,* les faccions del qual es fàcil reconèixer en la figura preeminent de la pintura, que, en tot cas, es del segle XIV i ben poc posterior als últims anys de la vida del darrer dels Peres que regnaren en totes les terres de la Confederació.

Desde mitjans de la centuria que'ns ocupa, el retrat pren en la pintura un gran increment amb l'introducció i, de totes maneres, vulgarització de la pràctica de representar al qui costejava algun retaule, retratat en actitut d'orant, postrat als peus del Sant que figurava en la part preeminent del mateix retaule.[1] Es un fet innegable que, la pràctica aquesta, fou sovint usada pels nostres Jaume i Pere Serra en les seves obres pictòriques, i en les taules que formaren part de l'altar del convent del Sant Sepulcre de Saragossa,[2] obra deguda a en Jaume Serra, com resta especificat en les pàgines anteriors. En el compartiment en que s'hi veu la Resurrecció de Crist, a un costat, sense lligar-se amb la triomfal escena i sense que ho demani la veritat històrica, a més del Salvador radiant de gloria, dels àngels adoradors i dels soldats caiguts, hi ha la figuració d'un clergue, vestint roquet i capa de chor, tonsurat, agenollat i juntes les mans : el devot donador del retaule. Es el «*honrado e relihioso don Fray Martin de Alpartil, calonge de Jherusalem, comendador de Nuevalos e Toralba e thesorero del Senyor don Lope Arzobispo de Zaragoza*», qui en féu ofrena al «*capítulo del monasterio de las dueñas del orden de Sant Sepulcro de la Ciudad de Zaragoza*». En la taula en que's presenta 'l Judici Final, en primer terme i com expressant el desig de figurar

1) Es cosa vella en els mosaics italians veure-hi representar el qui 'ls costejà o la personalitat sots el manament o dependencia del qual foren fets. A finals del segle XIII això 's féu molt més freqüent en les decoracions gràfiques murals.

2) Actualment figuren en el Museu Provincial de Saragossa.

Fig. 4. — Retrat de fra Fortaner de Glera, comanador de Sixena

(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

entre ·ls qui, posats a la dreta de Crist, van a gosar de la gloria perdurable, hi ha la mateixa figura del canonge jerosolimità, qui, per lo que·s veu, seria rodanxonet i amb cara sempre indicadora de jovenesa (fig. 1). Sabut es que l'obra que·ns ocupa fou treballada en 1361 i 1362.

La taula votiva de Tobed, de la que hi ha feta igualment ja llarga referencia, obra que amb versemblança s'atribueix a l'any 1373, porta, als peus de la representació de la Mare-de-Déu de la Llet, les efigiacions d'Enric II de Castella, dit de *Trastamara,* de sa muller Joana i fills Joan (qui fou numerat el I de Castella) i Elionor (que arribà a esser coronada a Navarra). Lletres i divises confirmen la coneixença d'aquests personatges, que també amb molta probabilitat han sigut representats per algun dels pintors Serra (figs. 2 i 3).

Es den Pere Serra ·l retaule dedicat a Maria Regina de tots els Sants, que fins fa pocs anys guardà l'iglesia monasterial de Sant Cugat del Vallès, i que avui es preuat ornament del Museu Diocesà Barceloní. En ell s'hi veu, en el compartiment central, postrat davant la Mare de Déu i son Fillet, el retrat orant del monjo que degué capitular la construcció de la pintura, personatge que·ns es desconegut i que amb poca fortuna ha volgut esser identificat amb l'abat Jaume de Montcorb (Monte curvo), que regí aquell monestir pels anys de 1411 a 1415. La figura del religiós es petita i com feta a posta per diversificar-se de tot el demés que hi ha en el retaule, lo que demostra que l'artista que la traçà prescindia de la fina idealitat que·l dominava al produir els corteigs d'àngels, patriarques i sants.

El donador del retaule i administrador del monestir de Sixena, figura també en la part baixa del compartiment central de la taula de l'altar que fou d'aquella casa religiosa, i que actualment forma part del Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona. El pintor, que, amb probabilitat, també era en Jaume Serra, no·s descuidà de fer constar en el vestit del personatge, a qui habillà d'hàbits negres amb la creu blanca dels cavallers santjoanistes, que aquell era *Fra Fortaner de Glera, Comanador de Sixena,* personatge que se sab visqué fins l'any 1400 (fig. 4).

En la taula de la Mare-de-Déu de la Llet que posseí ·l

Sr. Bosch i Barrau, i que ell llegà, com tota sa col·lecció, al Museu Nacional de Madrid, igualment hi ha l'efigie del donador, representada en actitut de pregaria al peu de la Madona. Es un clergue de faccions dures i escardalenc, que sembla un veritable penitent (fig. 109 del volum anterior).

En dues pintures sobre taula que té ·l Museu Diocesà de Barcelona, s'hi troba també representat el donador; una vegada es una dama als peus de Sant Jaume, i l'altre es un clergue en la part baixa de la figuració de Sant Vicens espanyol (fig. 5). En el retaule de Gualter els donadors són un cavaller i una dama.

Els pintors Serra prengueren el costum de figurar d'aquesta manera ·l donador de la pintura, treient-ho dels models italians de finals del mil doscents, conforme ·s pot veure en les obres que se sab procedeixen dels tallers dels deixebles del Giotto. Si foren els Serra els introductors d'aquesta manera de retrats, no foren pas ells sols els que, durant el mateix segle XIV, se n'aprofitaren, ja que diversos foren els pintors catalans que també varen retratar als personatges que·ls afavorien amb algun dels seus encàrrecs.

Per això en la taula dedicada als Sants Joan Babtista i a l'Evangelista que hi havia a Santa Coloma de Queralt, i que, segons nota de Mn. Joan Segura, devia datar de l'any 1369, hi apareixen un cavaller i dues dames postrats davant dels titulars del retaule.

A l'encarregar-se, a 21 de Febrer de 1388, al pintor Pere de Valdebriga la pintura d'un retaule dedicat a la Mare de Déu, s'establia que en la peça mitjana on s'hi representaria la Crucifixció «ab les Maries e ab les juheus al peu de la Maria sia lo dit artiacha (en Cap de Vilacalvo Arthiacha de benasch) agenollat pregant Deu, vestit ab la capa negra de bayes».[1]

Essent tot això veritat, crida l'atenció que en nostra terra, on no faltaven bons pintors de retrats, era en el mateix any de 1388, amb documents del 20 de Febrer i 16 de Març, que·l Rei Joan I gestionés la vinguda d'un pintor, que a «*Paris ne ha fort apte apellat Jaco Touno*», el qui devia pintar per als brodadors reials

1) Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, 21 d'Abril de 1919.

Fig. 5
Retrat d'un clergue posat als peus de Sant Vicens Espanyol
(Museu Diocesà de Barcelona)

i devia esser especialista en «*ben formar et propiament divisar figures de persones et ressemblar fisonomies de cares*». Així ho explica un dels documents extractats per D. Josep Puiggarí;[1] per més que no se sab pas si arribà a esser un fet la vinguda d'un artista la fama del qual havia traspassat els Pireneus.[2]

Als antics pintors catalans se·ls exigia, i d'això en els contractes n'hi ha repetits exemples, que sobre tot posessin esment en que les cares de les figures que integrarien les escenes fossin *ben divissades*, la qual cosa portaria una observació ben acurada del natural. D'aquí que s'hagi cregut que moltes fesomies, que·s troben en les taules dels més justament reputats artistes gòtics, siguin retrats de persones relacionades amb els pintors o amb el qui costejava l'obra. Això potser no sigui creible tantes vegades com suposen els amics de sentar teories, però no pot deixar-se d'admetre que, almenys en la forma que hem exposada en els paràgrafs anteriors, no faltà ja mai més el retrat en la pintura catalana.[3]

1) *Memorias R. A. Buenas Letras*, III, pàg. 80. Vegi-s també ·l document CCCXCI publicat pel Sr. Rubió i Lluch en el vol. II de sa obra *Documents per la cultura catalana mig-eval*. Segons aquest, el pintor s'anomenava Jaco Tormo.

2) Un pintor rossellonès, de qui hi ha noticies a finals del segle XIV, en Guilabert Gaucelm, al contractar el retaule de Bullà d'Amunt, en 1426, s'avenia a pintar al peu de l'imatge de Sant Sadurní la figura d'un prevere, sens dubte el rector de la parroquia. (Arxiu dels Pireneus Orientals : G. n.º 731.)

El llibre dels Privilegis de Cervera, conservat en l'Arxiu Històric d'aquella ciutat, que·s data en 1360, porta en miniatura les figuracions dels paers. (*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14, pàg. 782.)

En el missal luxosíssim del bisbe d'Urgell, Galceran de Vilanova, regalat a aquella Seu en 1398, no hi falta la representació del generós prelat, agenollat i vestit dels ornaments pontificals.

Té encara molt interès en el punt que s'estudia en el present capítol el roll on hi ha figurats els Comtes de Barcelona i Reis d'Aragó fins a Martí *l'Humà*, i son fill el Príncep-Rei de Sicilia, que·s conserva en el Museu de Tarragona. Sembla que es a aquest pergamí a qui fa referencia l'inventari de l'últim Rei de la dinastia comtal catalana, quan descriu a «una carte plegade en un tros de basto ab un tros de sendat vert on son tots los Reys Darago e Comtes de Barchinone figurats». (Edició de *L'Avenç*, pàg. 63.)

3) Vegi-s : *Vell i Nou*, n.º 103, de Desembre de 1919.

CAPÍTOL II

EL PINTOR PERE SERRA I LA SEVA OBRA

Amb les obres indubitables del pintor Pere Serra l'art pictòric català munta el darrer graó per pujar al cim, que sols assolí en Lluís Borrassà. En Pere Serra es ja un artista indiscutible, que·ns ha deixat obres que són per fer honor a una escola pictòrica. Ell ens omple gloriosament quasi tota la segona meitat del segle XIV, donant-nos una idea de perfecció que no havia assolit pas cap dels artistes que·l precediren.

L'hem trobat ja, en les pàgines antecedents, associat al seu germà en l'obra del retaule de Totsants, que els dos pintors, a 5 de Febrer de 1363, tractaren per l'iglesia de Santa Maria de l'Aurora de Manresa.[1] A 16 de Juliol de 1366[2] el retaule estava llest i acceptat pels quatrers de la Confraria de Totsants, trobantnos amb que en Pere Serra, en nom propi i en el del seu germà, va firmar àpoca de ser pagat i satisfet de totes les quantitats consignades en la capitulació del retaule. L'hem trobat també associat al seu germà en la construcció del retaule principal de Pedralbes, pel Novembre de 1368.[3]

En aquest mateix temps el nostre pintor sembla que ja treballava sol. Pel Març del mateix any 1368, per ordre del Rei Pere ·*l Cerimoniós,* se li pagaven 220 sous per un retaule de tres

1) Vegi-s : *Els Trescentistes,* vol. I, pàg. 272.

2) *Butlletí del Centre Excursionista de la comarca de Bages.* Any III, n.° 7, 15 de Febrer de 1907. — La referencia als dos retaules *«de las Verges e de la Santa Trinitat de la dita ciutat de Manresa»* no fa impossible que, ans de l'any 1363, fos un fet l'associació dels pintors, *fratrum juvantium;* ja que cal suposar que serien obra seva tals pintures.

3) Vegi-s : *Els Trescentistes,* vol. I, pàgs. 274 a 279.

Fig. 6
PERE SERRA : RETAULE DEL SANT ESPERIT
EN L'IGLESIA DE SANTA MARIA DE MANRESA (1393-94)

peces i fer les frontisses d'argent que hi entraven, obra que·l Monarca havia encarregada i que féu lliurar al seu primer cambrer.[1] Sembla que·s tractava d'una obra per excitar la devoció; d'una mena de retaule portàtil de petita dimensió i en forma de tríptic. De totes maneres, un tal encàrrec fet pel Rei sembla ser indici de que en Pere Serra disfrutava ja d'un cert prestigi artístic.

En 1374, segons documentació de l'Arxiu Municipal de Barcelona, en Pere Serra, com el seu germà, eren exempts d'anar a l'host vers les parts de Tona, citant-nos-el en Puiggarí com a pintor de Barcelona en 1377 i en 1389;[2] restant-nos desde 1376 del tot perdut el nom del seu germà, i, per tant, desfeta la companyia artístic-industrial que anys anteriors havien formada els dos pintors barcelonins.[3]

Durant els anys que van fins el de 1394, res ens es possible deduir per indicar amb certesa quina seria la vida i en que s'ocupava el nostre pintor. A 9 de Juny de dit any, segons un altre document, que va donar a conèixer l'arxiver municipal de Manresa, Sr. Sarret, trobem a l'artista confessant haver rebut 1,000 sous dels regidors de la Confraria del Sant Esperit de Manresa per un retaule que havia fet, pintat i posat en la capella de la dita Confraria; donant també fe d'haver-se-li satisfet 6 lliures i 16 sous, per la pintura feta en l'al·ludida capella, als costats del retaule, la que, per lo vist, havia decorat posant-hi una imitació de cortines, havent-se també encarregat d'arranjar i pintar la cortina que devia servir per cobrir i guardar el mateix retaule.

El document està en llatí, i diu d'aquesta manera : «Sit omnibus notum quod ego Petrus Serra pictor civis barchinone confiteor et recognosco vobis venerabilibus Petro Natalis scriptoris Romeo de Gradu presentibus et Guillermo Prixana licet absenti coriateriis civibus minorise confratibus confratrie sancti spiritus ordinata in ecclesia beate marie de minorisa ac ipsam nunc regentibus confratriam et ipsa confratrie et vestris in eius regimine successoribus quod ex illa pecunie quantitatis quam michi dare promisistis ratione et pro precio cuiusdam retrotabuli per me

1) Rubió i Lluch : *Documents per la cultura catalana mig-eval,* vol. II. Apèndix VI.
2) *Artistas catalanes inéditos* (Memo. R. A. Buenas Letras de Barcelona); vol. III.
3) Rubió : Obra citada : Vol. II. Apèndix VI, nota.

facti depincti ac positi in capella dicte confratrie prefate ecclesiae solvistis michi numerando ad mei voluntatem mille solidos monete barchinone de terno, confiteor etiam et recognosco vobis quod solvistis michi sex libras et sexdecim solidos dicte monete ratione laborum per me sustentorum in pinctura facta in dicta capella in lateribus dicti retrotabuli ad modum curtinarum et ratione colorum ipsarum curtinarum. Et ideo renuntiando exceptioni pecunie non numerate et non recepte et doli facio inde vobis et vestris de dictis pecuniis quantitatibus que summa capiunt quinquaginta sex libras et sexdecim solidos presentem apoca de recipio et finem bonum et pactum firmissimum de ulterius non petendo et de non agendo in posse notarii infrascripti vallatum stipulatione solemni. Actum est hoc Minorise nona die junii anno a nat. dom. millessimo ccc.°xc° quarto. Sig + num Petri Serra predicti qui hec facio et firmo — Testes hujus rei sunt Romeus de Gamisans et Bernardus Simonis cives minorise».[1]

El mateix pintor encara treballà per Manresa en 1395; tractant, en data de 9 de Juny, el pintar altre retaule per la capella de Sant Bartomeu i de Sant Bernat que hi havia en l'iglesia de Sant Domingo de dita ciutat. L'escriptura de concordia, a tal efecte firmada amb en Bernat Gamissans, mercader, està concebuda així:

«Primerament que lo dit P. Serra de bona fusta fara lo dit retaule de tres parts menys del banchal qui complesquen ab lo banchal tot lo front de la capella del altar entro en la volta e com la amplaria del dit front.

»Item que en lo banchal haia v historias ço es a la part dreta dues de sent barthomeu e a laltra part dues de sent barthomeu e en mig la historia del crucifig ab aquelles ymages que les histories requerran pero que en cascuna historia haia una himage de bon zur fi dacre e una de porpre.

»Item que en lo retaule ço es en la taula e opera miyana haia dues ymages principals la una de sent barthomeu e laltre de

1) *Butlleti del Centre Excursionista de la comarca de Bages.* Any III, n.° 7. — El retaule del Sant Esperit de Manresa, en 1412, degué esser reparat pel pintor Francesc Feliu, ja que en ell s'hi havien fetes *algunes fenedures e rasures.*

Fig. 7. — Pere Serra : La Pentecostés
Compartiment central del retaule de Manresa (1393-94)

4

sent bernat e en la punta de la dita taula o peça la ymage del salvador nostre Jhix. stant in sub magestatis ab les cinch plagues e de la una part la ymage de la verge maria e de laltra la ymage de sent johan e acascuna part un angel qui tinguin les lances claus e altres claus e altres coses de la passio a conexença del dit mestre.

»Item que en la peça de la part dreta haia tres histories de monsenyor sent barthomeu e laltra peça de laltra part altres tres histories de monsenyor sent bernat aquelles quel dit mestre e lo religios fra Antoni Guinabreda del convent del frares preycadors de barchinona conexeran propii piadoses e devotes en lo dit retaule de la representacio de cascu dels dits sants.

»Item en cascuna de les dites VI histories haia una himage del dit azur e altra de porpredura.

»Item que en tots los lochs buyts del dit retaule e tot lo dit retaule segons que la obra requerra sia daurat de bon or, de flori de florencia axí les fioles com tot lals.

»Item que lo dit P. Serra mestre demundit haia e sia tengut de pintar la clau de la dita capella ço es que la ymage que hi es de sent barthomeu ab tots los fullatges e entretallaments qui hi son sien daur e la mosqueta qui passa per mig de la guia del croher e totes les mosquetes de la capella e los capitells axi apart defora com dins sien dor fi e la capella a part de dins sia pintada segons quel dit mestre conexera e la dita obra requerra e quels pendens sien dezur dalamanya bo e fi ab stels daur.

»Item que totes les dites coses sien fetes ab tot bon acabament de la festa de sent barthomeu primer vinent a un any de la dita festa primer vinent e continuament comptador.

»Item que per salari messions e treballs del dit mestre P. Serra de totes les dites coses colors e or lo dit bernat de Gamisans do e pach realment e de fet al dit mestre P. Serra pintor cent lliures moneda barchinonesa ço es de quatre en quatre mesos la terça part.»[1]

D. Agustí Duran i Sanpere ha comunicada una nota, en

1) Arxiu Municipal de Manresa : *Llibre de B. Gamisans.* — Document publicat pel Sr. SARRET : *Art y Artistes manresans*, pàgs. 18 a 21.

la que·s diu que·l nostre pintor era tutor testamentari de dos fills, de nom Johanot i Jacmet, i d'una filla, dita Angelina, nascuts del pintor Jaume Serra, aleshores difunt, testimoniant al dia 5 d'Abril de 1395, que era pagat d'uns 700 sous de censal mort que la ciutat de Barcelona feia als dits pupils cada any, per venda que en Pere de Cijes, en altre temps síndic, va fer al dit *tudor*. El dia 11 d'Abril vinent, cobrà 26 lliures.[1]

Després d'aquelles obres de Manresa, en Pere Serra treballà per la Confraria de Sant Gabriel de Vich; constant que, a 30 d'Agost de 1399, ell requerí a en Joan Ses Oliveres, com a notari majoral de la Confraria, perquè no se li satisfeien 50 florins, que restaven a pagar dels 150 en que estava tractat un retaule que havia fet. El pintor donava fe de que feia ja temps que havia enllestit el retaule; a la qual cosa objectava la Confraria que era culpa den Serra si feia més d'un any que·l retaule no era col·locat en son lloc, fent constar a la vegada que se li pagaria lo degut quan lo retaule fos col·locat, per lo qual se·l convidava a que anés a posar-lo.[2]

De l'anterior documentació en resulta que a hores d'ara no coneixem cap de les obres a que fan referencia les escriptures del temps en que durà la companyia dels germans Jaume i Pere Serra. Dels anys en que treballa sol i pel seu compte el segon dels germans ne tenim un retaule gairebé sencer i ·l compartiment central d'un altre retaule, ambdós de Manresa. Com a punt de sortida i fonament per conèixer l'art i manera de fer den Pere Serra, aquestes dues obres ben documentades han de fer un gran servei.

El retaule quasi sencer a que hem feta al·lusió es el que va pertànyer a la Confraria del Sant Esperit, el qual degué esser pintat en 1393, i que se sab era enllestit a mitjans de l'any següent.[3] Se tracta d'una obra de grans dimensions, que tindria

1) Arxiu Municipal de Barcelona : *Clavari,* 1395-96; fol. 101 v.

2) Curia Fumada de Vich : *Liber presentationum,* 1398 a 1401.

3) Segons un document donat a conèixer pel mateix Sr. Sarret, als 10 de Febrer de 1393 els regidors de la mentada Confraria, que era la dels cuiraters, delegaren a en Pere Nadal, escriptor, i ·l cuirater Pere Ubach perquè anessin a Barcelona, «ahont hi

Fig. 8. — Pere Serra : Detall del retaule del Sant Esperit, de Manresa (1393-94)

Fig. 9. — Pere Serra : Detall del retaule del Sant Esperit, de Manresa (1393-94)

vint-i-quatre grans compartiments o requadres, dels que dinou se·ns han conservat en son lloc; havent-hi ademés trenta sis figures de sants, repartides en els sis ferms o pilarets que separen en sentit longitudinal als compartiments i ordenen al conjunt en cinc cossos, a manera d'un políptic (fig. 6). El bancal o predella, que actualment forma part del retaule, no es pas el primitiu, per més que d'aquest se·n conserven dos encasaments en l'arxiu de la mateixa iglesia manresana.

Presideix al conjunt del retaule la més gran de totes ses composicions, que ve a representar al titular i patró de la vella Confraria : el Sant Esperit davallant en forma de colom, irradiant sos dons, sota la figuració de foc, sobre la Verge Maria, els Apòstols i les tres pies fembres Salomé, Cleofé i Magdalena, presidint tota la congregació la qui fou Mare de Jesús, a la que·l pintor donà major dimensió que a tots els altres personatges (fig. 7). Sobre de la bella pintura del Pentecostès l'artista hi posà la coronació de Nostra Dona per mà del seu Fill, Pare i Espòs, que van personificats per una figura del Senyor de cels i terra, qui sentà a sa dreta, en un mateix soli de doble dosser, a la Corredemptora de l'humanal llinatge. Més al cim encara, i en un compartiment que corona tot el conjunt, s'hi troba la representació del Calvari, amb el Crucifix, a que fan costat el floto de les Maries i Sant Joan i alguns soldats.

Els dos cossos de la part dreta del retaule van coronats per mitges figures d'àngels amb sengles filecteries, trobant-s'hi aparellades les histories de la creació del món, infusió de l'esperit vital en el primer home, l'Anunciació, Nativitat de Crist (figura 8), Epifania i Presentació en el Temple. En la part esquerra s'hi admiren també dos àngels, i sota d'aquests, el baptisme de Jesús en el Jordà, la Transfiguració del Senyor, la Resurrecció de Crist presenciant-ho sa divina Mare, l'aparició del Senyor als

ha molts pintors», a fi de comprar un retaule o bé «contractar a preu fet dit retaule ab aquell o aquells mestres pintors que voldreu, en dita ciutat de Barcelona, o en altre lloch»; donant-los facultats per decidir «sobre les imatges, historics, colors, or y porpradures que havian de entrar en el retaule, y la grandaria y preu del mateix; poden convenir y tractar segons el llur bon criteri conegues faedor a la major seguretat, expedició y perfecció de l'obra del retaule». (*Butlleti del C. E.*, ja citat.)

Apòstols, l'Ascensió i, finalment, la predicació de Sant Pere, després de l'Ascensió del Senyor (fig. 9).

Del bancal hi ha les histories de la disputació de Sant Esteve, sobre qui davalla l'Esperit Sant, confonent als jueus, i encara la missa de Sant Martí de Tours, a qui dos àngels vesteixen preuats managuins o punyets.[1]

La segona obra ben documentada den Pere Serra se troba avui en el Museu Episcopal de Vich, essent la taula principal del retaule dedicat a Sant Bartomeu i a Sant Bernat de Claraval, tractat a 9 de Juny de 1395, amb destinació a l'iglesia de Sant Domingo de Manresa. Representa als dos Sants, el primer vestit amb túnica i mantell i ostentant un llibre i ·l coltell amb que fou escorxat, i l'altre ·l Sant Abad amb bàcul i capa pluvial, encara que sense mitra (fig. 10).

Unes mateixes condicions d'art se troben en totes aquestes pintures, en les que s'hi reconeix una mà delicada i que tenia ·l do de dolcificar totes les composicions que dissenyava i coloría, marcant-hi per tot el segell d'una distinció gens afemellada. Un ressò de l'art italià, viscut directament, sembla trobar-se en aquestes obres del pintor barceloní, de qui no ·ns consta pas que durant sa vida passés per terres d'Italia. Les dues figures del retaule de Sant Bartomeu i Sant Nicolau, i quasi totes les composicions del del Sant Esperit, són per fer el crèdit i per omplir-nos d'admiració envers un artista.

Una cosa crida l'atenció per lo desusada en els dos retaules que sabem documentalment que foren pintats per en Pere Serra. Es aquesta l'ús d'uns ferros, que trobem estampats amb profusió en els campers daurats, punxons que suprimeixen quasi del tot la prolixa ornamentació puntillada, que, generalment formant motius de decoració foliada, més o menys traçudament estilitzats, se troben en la generalitat de les obres degudes a pintors catalans. Aquells ferros els trobem absolutament igual i en les mateixes combinacions sols en obres que per son dibuix i colorit cal suposar sortides de les mans del mateix Pere Serra. D'aquests

1) Vegin-se reproduccions, en *Cuatrocentistas*, I, pàg. 139 i 140. En la pàg. 137, un gravat de la Coronació, del mateix retaule.

Fig. 10. — Pere Serra (any 1395)
Sant Bartomeu i Sant Bernat de Claraval
(Museu Episcopal de Vich)

Fig. 11. — Pere Serra (atribuït) : Verònica de la Mare de Déu
(Museu Episcopal de Vich)

ferros, l'un dóna l'arc apuntat i trifoliat, que fa unes vegades quasi 15 milímetres de longitut per altres tant de base, i l'altra que presenta el mateix motiu ornamental de més reduïda dimensió, ja que no fa gaire més de 6 milímetres. Els dos punxons a que fem referencia permeten combinacions, donant octangles apainelats i quadrifolis, a més de bordures amb arcuacions i òvuls a punta d'ametlla. També ·l pintor usà, en combinació amb els ferros anteriorment descrits, florons donant quadrifolis amb petits cèrcols en els àngles entrants, que arriben a fer mida màxima de 1 centímetre, usant també de petits anellets o cèrcols d'uns 7 milímetres de diàmetre i punxons que combinà amb altres més petits i que ja no són tan característics de les seves obres.

Tals ferros els trobem en dues taules del Museu Episcopal de Vich, en les que s'hi representa el Crist davant de Pilat i essent objecte de les acusacions dels jueus comfabulats, i també en una Verònica de rostre de la Mare de Déu (fig. 11)[1] : obres que tenen tot l'aire d'haver sigut fetes pel mateix Pere Serra.

Al mateix pintor, en Ramon Casellas[2] i Emili Bertaux,[3] atribuïren el retaule de la Mare de Déu, Reina de tots els Sants, que hi havia a Sant Cugat del Vallès i que ara es un dels més preuats ornaments del Museu Diocesà de Barcelona, instal·lat en el Seminari Conciliar (fig. 12). Avui aquesta atribució ja ningú la posa en dubte, admetent-se com a absolutament probable, lo que ho confirmen els ferros a que·ns hem referit poc ha. L'hermosa figura de la Madona, amb el Fillet sentat en el genoll esquerre, presideix el compartiment central, fent-li companyia sis àngels que amb sos instruments músics semblen festejar al Jesuset. Al peu de la Verge hi ha postrat el monjo que degué costejar el retaule (fig. 13). Sobre d'aquesta representació hi ha ·l Calvari, amb el Crucificat, el grup de les Maries i ·l de Sant Joan, el Centurió i ·ls soldats. A la dreta, en quatre encasaments superposats, hi ha tories d'àngels, de patriarques, d'apòstols i de dònes santes; trobant-se en l'altra part, també en quatre

1) *Vell i Nou*, època II, n.º XV, Juny 1921.

2) *La ornamentalidad dorada de los retablos catalanes*, pàg. 17.

3) *Histoire de l'Art depuis les premiers temps chretiens jusqu'à nos iours*, vol. III, pagina 749.

compartiments, comitives d'àngels, de patriarques, de confessors i de fembres santificades. En el bancal hi van les mitges figures

FIG. 12. — PERE SERRA (atribuït) : RETAULE DE TOTSANTS
(Museu Diocesà de Barcelona)

de Sant Pere, Sant Benet, Santa Caterina d'Alexandria, la Mare Dolorosa, el Fill de Déu en Pietat, l'Evangelista Sant Joan, una Verge, Santa Escolàstica i Sant Pau. En els quatre pilans, que separen les tres peces del cos del retaule, hi van, a més de l'escut del donador, les figures de Sant Tadeu, Sant Jaume i

Fig. [illegible]. — Pere Serra (atribuït) : La Mare de Déu i Angels
(Museu Diocesà de Barcelona)

Fig. 14. — Pere Serra (atribuït)
Compartiment central del retaule de Santa Clara de Tortosa

Fig. 15. — Pere Serra (atribuït) : Retaule de la Mare de Déu

(Parroquia d'Abella de la Conca)

Sant Cristòfol, un profeta, Santa Àgata i Maria Jacobé, Jeremies, una Santa Verge i Santa Margarida, Sant Andreu, Sant Antoni Abad i Sant Llorenç.[1]

A Tortosa un col·leccionista particular hi recollí, del convent de monges clarisses, part d'un retaule, la composició principal del qual resulta ser repetició quasi exacta de la que figura en el lloc preeminent del retaule de Sant Cugat del Vallès, i que, per tant, es donable suposar del mateix autor (fig. 14).

D. Joan Roig, al ressenyar una excursió feta a la Conca de Tremp, ha parlat[2] i donada fotografia d'un retaule d'Abella de la Conca, que té en realitat molts punts de semblança amb el de Sant Cugat del Vallès. La composició central apar esser-ne una simplificació; mostrant-nos la Verge amb el Nen, sentada en ric cadiral, mentre dos àngels li reten homenatge, i la figura del donador postrada als seus peus i estant en actitut devota. No hi falta en el retaule el Calvari; en les taules laterals, de tres compartiments cada una d'elles, s'hi reconeixen l'Anunciació, el Naixement de Crist i l'Epifania a un costat; mentre que en l'altre s'hi admiren la Resurrecció, la Pentecostés i l'acte de la coronació de la Mare de Déu, en composicions que en recorden d'altres que apareixen en diverses pintures de Pere Serra. En el bancal s'hi veuen Sant Pere, Sant Antoni Abad, el Crist en pietat, amb la Dolorosa i ·l Deixeble volgut, així com també a Sant Jordi i Sant Pau (fig. 15).

Sembla obra també adjudicable a l'artista Pere Serra l'hermosa pintura que, representant el misteri del Davallament de l'Esperit Sant, ha conservada l'iglesia parroquial barcelonina de Santa Anna. L'eminent crític i historiador de l'art, el ja citat Emili Bertaux,[3] es qui primer indicà com a probable la tal atribució d'autor. No deixem de notar, emperò, que en aquest interessant retaule l'autor hi fou més sobri que en altres obres

1) Per més detalls sobre aquest retaule, vegi-s la monografia que, sots el títol de *San Cucufate del Vallés,* fou publicada per la *Societat d'Atracció de Forasters;* any IV, núm. XV.

2) *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya.* Any XXXI, pàg. 178; làm. XLIX. Juliol-Agost de 1921.

3) *Histoire de l'Art,* vol. III, pàg. 750. — Vegi-s també Sanpere i Miquel : *Cuatrocentistas,* vol. I, pàg. 163.

seves en l'ús dels punxons per decorar les masses daurades (figura 16).

De les obres que s'havien adjudicat al pintor Lluís Borrassà sembla que definitivament pot atribuir-se a en Pere Serra un dels retaules de Sant Llorenç de Morunys, el qual té com història principal la vinguda de l'Esperit Sant, assumpte que va surmuntat per la representació de Sant Joan Evangelista en l'illa de Patmos, i que té les taules laterals, amb tres compartiments en cada una, exposant els Desposoris de la Verge, l'Anunciació i ·l Baptisme de Crist, i en l'altre part el Deixeble Estimat fent sortir el verí de la copa que se li ofereix, el mateix benaurat en l'olla d'oli bullent i ·l Sant Evangelista ressuscitant a una dona. No hi falten en els pilars les acostumades capelletes de variada imagineria, ni tampoc unes empremtes de punxons que omplen de monotona decoració, com de teseres de mosaic, els campers daurats[1] (fig. 17).

I ara que estem abocats en la pendent suggestiva sí, però massa relliscosa de les atribucions, no podem excusar-nos de manifestar que creiem que amb probabilitat pertanyen al mateix Pere Serra encar altres hermoses pintures.

Una d'elles està en el Museu d'Art i Arqueologia de la ciutat de Barcelona, resultant, sens dubte, fulla d'un tríptic dedicat a Sant Maties o Macià, que hi es representat ostentant una filacteria amb les darreres paraules del *Credo,* i una corda lligada al coll. En la part superior, i en l'angle del retaulet, hi ha la llegenda:

+ Sen Macia molt amat
en Judea lapidat.

1) Vegi-s *Cuatrocentistas*, pàg. 159.

En la taula votiva de l'Enric de Castella, dit de *Trastamara,* s'hi presenta en el mantell del Nen Jesús el ferro o punxó que hem trobat tantes vegades en les pintures den Pere Serra. Es notable la semblança que té, en aquesta composició, la figura de la Verge amb la que hi ha en la taula de l'Andreu de Bologna, datada en 1372 i existent en l'iglesia de Sant Agustí de Pansula (Adolfo Venturi : *Storia dell' Arte Italiana,* vol. V, pàg. 944). La figuració de la Mare-de-Déu de la Llet, amb els àngels, no es pas exclusiva del taller dels Serra. A l'encarregar-se un retaule de Gerona, a en Joan Vilella, en 1397, es fixava que aquesta havia de ser la representació principal *(Butlletí del C. E. de C.*, XXXI, p. 232.) De totes maneres, tal representació fou vulgaritzada per l'art dels nostres artistes de la segona meitat del 1300, arribant-se a fer també d'escultura. *(Vell i Nou*, any 1921, n.º 2, pàg. 50.)

7

Fig. 16. — Pere Serra (atribuït) : El Davallament de l'Esperit Sant

(Parroquia de Santa Anna de Barcelona)

Fig. 17
Pere Serra (atribuït) : Davallament de l'Esperit Sant
(Parroquia de Sant Llorenç de Morunys)

Fig. 18
Pere Serra (atribuït) : Sant Nicolau de Bari
(Col·lecció Amatller, Barcelona)

FIG. 19. — PERE SERRA (atribuït)
DOS EPISODIS DE LA VIDA DE SANT NICOLAU DE BARI
(Col·lecció Amatller, Barcelona)

Se tracta d'una obra finíssima, que recollí 'l pintor D. Claudi Lorenzale i que fou llegada al Museu barceloní. En els daurats

FIG. 20. — PERE SERRA (atribuït) : RESURRECCIÓ DE TABITHA
(Colecció R. Schiff, Pisa)

no hi caben pas gaires treballs, però en ells no hi falten pas motllos dels més característics den Pere Serra.

L'altra obra es part d'un retaule que avui figura en la col·lecció de la Srta. Teresa Amatller, de Barcelona, i que fou recollit servint de prestatges en la cuina de certa casa, en un poble de marina, no molt lluny de la ciutat comtal. D'aquest retaule, i

en deplorable estat de conservació, se·n pogueren aprofitar tres trossos, un dels quals mostra la figura del titular, que era Sant Nicolau de Bari, revestit amb casulla i ostentant els atributs de la dignitat pastoral (fig. 18). Altra de les taules deixa veure dues composicions al·lusives al miracle que obrà ·l dit Sant Bisbe, deslliurant del perill de morir ofegats en el mar a uns mercaders, als que la tempesta mig destroçà llur vaixell; mostrant, a més, en doble episodi, la llegenda del carnicer que degollà als tres escolars, que foren ressuscitats pel Bisbe de Mira (fig. 19). La darrera taula tot just deixa entreveure l'historia de Sant Nicolau, fent un dot a les tres donzelles, que volia sacrificar el pare cobdiciós. En el poc daurat que apareix en aquestes taules no hi manca pas algun dels ferros den Pere Serra.

Amb molta versemblança s'ha d'atribuir al nostre pintor un compartiment de retaule que, amidant 136 centímetres d'altura i 116 d'amplada, posseix el Sr. Roberto Schiff, de Pisa (fig. 20). Representa l'Apòstol Sant Pere i un seu companyó tornant la vida a Tabitha, que ressucita del llit de morts, amb que era portada a la sepultura, presenciant l'escena els homes que la traslladaven vers al cementiri i havien disfrutades de les generositats de la difunta.[1]

Conegut l'art dels germans Jaume i Pere Serra; del primer pel retaule del Sant Sepulcre de Saragossa, i també pel retaule del Sant Esperit de Cardona, del qual n'hi ha part en la citada iglesia i part en el Museu Diocesà de Solsona,[2] sembla podem anar a atrevir-nos a fer noves atribucions.

1) El posseidor d'aqueixa taula la donà a conèixer en la revista italiana *L'Arte* (any X, fasc. V), dient ésser representació dels últims moments de la vida de Santa Catarina de Siena, i atribuint-la al pintor Lorenzo Salimbeni di Sanseverino, per més que amb posterioritat l'ha adjudicada, creiem encertadament, a en Pere Serra. És notable que la taula que ens ocupa hagi sigut trobada a Forli, on havia sigut transformada en portella, proveïda de son pany i clau, del segle XVI o XVII. La circunstancia del lloch de la troballa indica que tal obra des de llarg temps es trobava en terres italianes; lo qual podria fer pensar si fou pintada en la mateixa península llatina i fóra indici de què son pintor havia fet sojorn en aquelles terres.

2) L'arxiver capitular de la Seu d'Urgell, Mn. Pere Pujol i Tubau, ha assenyalat un document de l'any 1375, trobat entre les deixes de lo que fou Arxiu de la Batllia de Cardona, avui recollides en l'Institut d'Estudis Catalans. En tal document el pintor Jaume Serra fa àpoca de 250 florins, sobre ·l retaule de Santa Maria de Cardona (*Butlleti de la Biblioteca de Catalunya*, 1918-19, pàg. 268).

Un retaule de Gualter, dedicat a Sant Esteve, ha d'atribuir-se a l'art dels germans Serra. Una de ses composicions, representant el Sant Diaca discutint amb els jueus, té molts punts

Fig. 21. — Serra (atribuït) : Retaule de Sant Esteve
(Iglesia de Gualter)

de contacte amb l'escena semblant que formà part del bancal del retaule del Sant Esperit de Manresa. No falten en la taula de l'antiga baronia de Rialp els ferros característics den Pere Serra; no obstant i això, la duresa que generalment hi ha en les vuit

composicions fa pensar si intervingueren en aquesta pintura tant en Jaume com en Pere (fig. 21).

Fig. 22. — Serra (atribuït)
Sant Vicens, diaca, i Calvari
(Museu Diocesà de Barcelona)

El Museu Diocesà de Barcelona té tres retaulets, en els quals es ben possible hi hagi intervingut l'art dels Serra. Un d'ells està dedicat a Sant Vicens, diaca i màrtir, procedint de la parroquia de Sant Celoni, veient-s'hi en tal pintura usats els ferros més especials den Pere Serra. En canvi, el Calvari que·l corona i ·l to general de les dues composicions, fan pensar amb en Jaume Serra (figura 22). El mateix pot dir-se del retaule de Sant Jaume, procedent del monestir de Jonqueres de Barcelona (fig. 23). El darrer d'aquests retaules, vingut de Santa Eulalia de Provençana, sembla tot ell sortit del pinzell del major dels germans (fig. 24).

En la vella catedral d'Elna, primitiva seu dels bisbes rossellonesos, hi ha un retaulet que, per sa disposició, recorda encara la *retro-*

FIG. 23. — SERRA (atribuït)
SANT JAUME, APÒSTOL, I CALVARI
(Museu Diocesà de Barcelona)

Fig. 24. — Serra (atribuït)
La Mare de Déu, Santa Eulalia i Sant Benet
(Museu Diocesà de Barcelona)

tabula altaris, dels temps en que aquesta no havia pres les dimensions a que arribà en nostra terra en la meitat del segle XIV. Està dedicat al Príncep de les milicies angelicals, l'Arcàngel Sant Miquel, i, encara que víctima d'un retoc de mà barroera, deixa veure coses que fan venir al llavi ·l nom dels Serra.

Tal peça del mobiliari litúrgic té bancal incomplet, en quals tres compartiments hi ha la Verge i Mare alletant el Fillet i dos arcàngels, Miquel i Rafael. El cos del moble està format com per cinc taules de doble requadre, veient-se en el mitjancer el Calvari amb el Redemptor immolat, i la representació del titular, aquesta en dimensió major que totes les altres. En les demés taules s'hi troben la lluita dels àngels fidels contra ·ls rebel·lats i la llegenda de la dòna deixada morta en una illa i ressuscitada perquè pogués alimentar a son nadó; Sant Miquel pesant les ànimes i defensant-les contra les insidies diabòliques, i a més altra historia angèlica, relativa al nom adquirit per la romana *Moles Adriani;* un episodi de la tradició referent a l'aparició de l'Arcàngel en el mont Gàrgan i la gràfica expressió del valiment de la missa gregoriana; la revelació al bisbe i ·l lloc de purgació de les ànimes. Els daurats dels fons i nimbes van treballats amb impromptes d'alguns dels ferros usats pel Pere Serra; per més que no fóra estrany pogués demostrar-se que en el conjunt de l'esmentada obra hi va intervenir més d'una mà.

Qui comtempli certes obres atribuïdes als Serra, i especialment al Pere, en les que hi ressurt finíssim acabat i un traç delicadíssim, no deixarà de trobar que elles representen un gran progrés, comparades amb altres que hem esmentat com a probablement sortides del seu taller. Per explicar això, que sembla un contrasentit, hem de recordar que en Pere Serra es un artista que omple quasi quaranta anys, durant els que hem de suposar experimentaria l'evolució de totes les escoles mundanals, tendint sempre a una major perfecció. Es natural que, treballant com treballà amb son germà gran, durant alguns anys, se li empeltés certa duresa que notem en les obres den Jaume Serra; duresa que ell degué anar abandonant, a mesura que·s féu independent i anà adquirint l'experiencia i la personalitat degudes.

Per altra part, hem d'atendre al fet que no tots els encàrrecs que·s feien als vells pintors eren retribuïts amb idèntica manera, per suposar sempre igual mirament en la composició i acabat de les obres, les quals tampoc tenien iguals dimensions, ni sempre presentaven els mateixos punts de mira. Tampoc els pintors tingueren sempre ·ls mateixos col·laboradors en llurs obres; ja que es cert que ·ls artistes que disfrutaven d'alguna fama sovint tingueren ajudants i encarregaren part de les seves obres a altres persones, que no podien pas tenir els mèrits de sos principals i que havien de deixar en les obres d'aquests la senyal de la seva mà, no sempre prou hàbil. També en aquest punt particular s'ha de tenir en compte que, segons el medi ambient en que s'han trobat durant segles diverses obres d'una mateixa mà, aquestes han sofert modificacions, que avui sovint fan confondre a la persona més experta. Així ·s comprenen obres com el retaule de Torà, del qual n'hi ha dues taules en el Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona, representant cada una doble historia, en la una s'hi troba l'Angel anunciant a Sant Joaquim i també a la seva esposa la concepció de la que havia de ser Mare de Déu, i en l'altre ·l Naixement de la Verge i sa pujada a Mont-Sió. D. Josep Soler i Palet posseia una figuració de la vinguda del Sant Esperit que, tenim entès, prové del mateix retaule.

CAPÍTOL III

LA PINTURA EN TAULA

Amb el nom de pintura *en taula* hi designem les obres pictòriques sobre fusta. Aquesta mena de pintura tingué una grandíssima importancia en nostra historia artística, essent Catalunya una de les terres que ha conservada més abundantment obres pictòriques sobre taula.

Ans que tot, ha fet donar gran interès a aquesta classe de pintura el retaule religiós, el qual, durant el segle XIV, adquirí mides excepcionals i fou prodigat en gran abundancia en les nostres iglesies, principalment per la multiplicació de benifets, quasi tots els que tenien capella i retaule propi. L'importancia que adquirí ·l retaule fou en perjudici de la pintura mural, tota vegada que aquell ocupà tot el tester de les iglesies i capelles, fent innecessaria la decoració de parets mitjançant la policromia mural.

Si, com deia Sant Vicens Ferrer, «pictura est laicorum scriptura»,[1] el retaule pintat, ja que permetia colors més brillants i major claredat en les histories representades, amb justicia devia emportar-se'n la preferencia de les generacions trescentistes. El retaule coadjuvava a l'instrucció religiosa dels fidels i d'aquí la seva gran importancia.[2]

Amb tot i que nostra terra ha conservades tantes i abundants mostres de pintura sobre taula, aquestes són una ben mínima part de la producció pictòrica de la que·ns donen no-

1) Sermó de la *Feria VI in Parasceve.* Apartat 42.

2) Vegi-s: *Els monuments catalans fent obra apologètica,* entre les «Actas del Congreso Internacional de Apologética» (Vich, 1910); vol. I, pàg, 351.

ticia, cada dia en major grau, els despullaments dels arxius. Els retaules d'iglesia, a mida que avençà ·l segle, multiplicaren el nombre de compartiments o *cases*, les que a vegades pogueren

Fig. 25. — Retaule de Sant Tomàs, apòstol
(Col·lecció Plandiura)

ser més de vint, distribuïdes entre ·l bancal i ·ls cossos superiors, que arribaren a ser en número de set. Vegi-s pràcticament la diferencia que va entre les mides i forma del retaule d'Osca (làm. III del volum precedent) i ·l que figura en la col·lecció de Lluís Plandiura, de Barcelona, procedint d'una iglesia de l'Empordà, el qual no passa de 1'45 m. d'altura per altre tant d'amplada (fig. 25), amb el colossal retaule del Sant Esperit de

Fig. 26. — Frontal dedicat al Naixement de Crist

(Museu Episcopal de Vich)

FIG. 27. — BALDAQUÍ
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

Manresa. Aquestes grans obres pictòriques devien, forçosament, costar molt diner, ocupant molt de temps als artistes.

El nostre Ferrer Bassa, en 1339, cobrava 500 sous *«per duo pulcherrima retabularia»*, i, en 1344, rebía 528 sous 9 diners per altra obra semblant, feta per encàrrec de la casa reial aragonesa. En Bernat Roca, per un retaule de 24 pams d'alçaria, se li prometeren 70 lliures, i ademés la generositat d'altres 10, si sortia bé una obra que se li encarregava : total uns 1,600 sous. Els germans Serra feren uns retaules de 1,000 i 1,600 sous; rebent-ne 3,300 pel fet per l'Azpartil de Saragossa, arribant encara més amunt en el de Pedralbes, que tractaren a 8,000 sous. Mestre Joan ces Illes, en 1382, pactà un retaule en 330 florins, o siguin 3,500 sous. L'any 1383, en Nicolau Fretmont cobraria 60 florins per una obra de 8 pams d'ample i 10 d'alt. En 1388, en Pere de Valldebriga capitulava un retaule en 90 florins; i, en canvi, en 1394, en Joan Mateu, per un de 7 pams d'ample i 5 d'alt, s'avenia a cobrar solament 80 sous. En Lluís Borrassà, en 1396, s'avenia per un retaule per Valls, de 11 pams d'ample per 16 d'alt, en 60 florins, rebent-ne 10 més, en 1404, pel de Guardiola de 16 per 15 pams. Un retaule de Manresa li valgué 161 lliures, en 1410; un de Cervera 400, en 1419; el de Sant Llorenç de Morunys, 360 florins en el mateix any, i, en 1414, el de Santa Clara de Vich li valia 200 florins. En Jaume Lors, en 1400, acceptava un contracte en 145 florins.

A més del retaule també tenia alguna importancia la construcció de frontals o palis pintats, per més que aquests no's pot negar que anaven perdent interès a mesura que'ls brodats, les estofes i 'ls guadamacils vestien l'ara santa. El Museu Episcopal de Vich en posseeix algun exemplar en pintura (fig. 26) que forçosament correspon als anys del 1300; el Provincial de Barcelona dos més, força avençats, en els quals s'hi prodiguen gràfiques contalles de sacrilegis i abominacions, que no deixaven d'ajudar a mantenir el caliu d'odi contra 'ls jueus; havent-hi noticies de l'obratge de palis pintats en ple segle XV.

Els cimboris, baldaquins o cobricels d'altar també ocuparen als nostres pintors. Retreurem a l'efecte els tres que, en 1308, mestre Joan, pintor de Perpinyà, construí per l'iglesia de Sant

Pol, de Sant Joan de les Abadesses, i ·l que, en 1371, decorà per l'iglesia de Santa Eugenia de Tortafà, en Pere Baró, també rossellonès. El Museu de Barcelona posseeix un exemplar de balda-

Fig. 28. — Baldaquí
(Museu Episcopal de Vich)

quí (fig. 27), sostingut per quatre columnes, en el que s'hi ha de reconèixer una curiosa mostra de la pintura d'aquest temps; i ·l Museu de Vich en té un, més arcaissant, dels que resultaven com un empostissat posat sobre l'altar i aguantat per dues bigues, que sembla fet en la primera meitat del mateix segle (fig. 28).

FIG. 29. — CAIXA POLICROMADA DE LES RELIQUIES DE SANTA MARIA DELS SOCÓS
(Iglesia de la Mercè de Barcelona. Any 1380.)

En Llorenç Saragossa l'any 1367, en Pere Baró i en Joan ces Illes en 1388, i en Paulet Gaucelm en 1398, s'ocuparen en la decoració de custodies, tabernacles o sagraris per recondir-hi l'Eucaristia. L'Antoni Comella, en 1396, pintava una creu, que seria per l'estil d'algunes que veiem conservades en museus i col·leccions arqueològiques. No cal dubtar igualment de que·s presentaven pintades les escultures fetes de fusta, de les que en conservem moltes amb bells motius daurats i policromats.

Es curiosa i digne de menció la policromia que presenten a vegades alguns sarcòfags d'aquests temps. Un document donat a conèixer pel Sr. Rubió i Lluch parla de que, en 1353, el pintor de Valencia, Simó des Puig, cobrava 200 sous barcelonins per les obres faedores en una tomba de fusta que·l Rei Pere IV feia fer per les despulles de Jaume III de Mallorca. A 1.r d'Abril de 1357, el mateix pintor rebia altra quantitat per la citada tomba, que fou posada a la catedral de Valencia.[1] A aquest genre pertany la caixa de fusta de Santa Maria del Socós que, en 1380, costejà el mateix Rei (fig. 29). La catedral de la Seu d'Urgell hi ha altre interessant sepulcre per l'estil. I cal només apuntar que abundaven els cofrets i arquetes pera recondir reliquies, embellits pel daurat i la policromia, dels quals el Museu de Vich ne posseeix variada col·lecció.

També eren pintats els més importants mobles de la casa del Senyor, conservant el Museu del Seminari de Lleyda la cadira abacial del monestir de Sixena (fig. 30), que resulta un interessant exemplar de talla, i sobretot de policromia; pintada igualment era també, i més senzillament que aquella, la cadira prioral de Roda d'Aragó. No falten noticies de com en Domingo Valls, en 1379, s'entretenia en colorir uns bordons.

Si era pintat l'utillatge de fusta de les iglesies, no deixava de ser-ho també ·l pertanyent a les mansions de la gent adinerada. En els inventaris del segle XIV hi trobem freqüents noticies de retaulets i quadros de devoció, posats en les habitacions de les cases particulars. Se sab d'un ermità de Montserrat, anomenat

1) Rubió : Vol. II. doc. CIX. — El Museu de Saragossa porta adquirit un sepulcre llenyós policromat, pertanyent a Maria Eximenes Cornel, Comtessa de Barcelós, morta en 1355 i enterrada a Sixena.

Antoni Verius, qui, segons carta reial de 27 d'Abril de 1342, havia presentades a Joan I dues histories de les armes de nostra Senyora i Jesucrist i la figura de la mort, en dues petites posts, que havien agradat molt.[1] El subsagristà vigatà Pere de l'Avench,

FIG. 30. — CADIRA ABACIAL DE SIXENA
(Museu Diocesà de Lleyda)

mort en 1360, posseïa «I post in qua est imago beate Mariæ cum una lampade»,[2] i al mateix any, entre ·ls béns propis del castlà Jaume de Pau degué comptar-s'hi «una taule en que avie imatge de Santa Maria» i ademés «una taula de crucifix». En Jaume Cardó, jurista, difunt en 1361, tingué «una tauleta pin-

1) Les tauletes d'assumpte religiós se troben també en els inventaris de les iglesies, on hi servien de motiu de devoció, com a retaule portàtil o d'imatge per figurar en les processons. En 1353, en la capella de Sant Miquel de la Seu de Vich, dintre un armari, «*quasdam pulchras tabulas depictas cum istoriis passionis Christi et figuris Beate Marie*». Les Veròniques eren també pintades.

2) C. F. de Vich : *Inventaris dispersos*.

tada de pregar Deu». I tres anys després, el canonge Arnau de Mambla «unum taulatxo depictum». El capitular Bernat de Finestres, en 1371 : «dues tauletes pintades in una quarum erat imago Domini Nostri Jesu-Christi et in alia imago Beate Marie». L'inventari den Pere de Codonyà, dos anys més tard, al·ludeix a «quasdam tabuletas in quibus erant depicte imagines Crucifixi Virginis Marie ejus matris et quedam alie imagines». El també canonge vigatà Ramon de Benages, mort en 1393, posseí «quasdam tabulas depictas sive oratorium;» i ·l notari Nicolau Mateu «I post pintada cum imagine Sancti Christophori»; havent-hi, finalment, entre ·ls béns den Bernat de Torrents, en 1398, «dues taules qui tenen figurades de dues imatges ho figures la una de la Verge Maria e de Crucifix».[1] Les indicacions de quadrets d'assumpte no religiós són força rares. Com una curiositat, citarem el que diu l'inventari del castell de Sentfores, en 1391: «Dues taulatxes depictos in quorum uno erat depictus unus miles cum equite virmilio et in alio cum equite croceo et alter eorum erat embutit».[2]

Com que·l color proporciona bellesa a les coses no es estrany que en molts mobles usuals s'hi trobi aquell, realçant-los de manera que l'escultura i l'entallat sovint no podien pas assolir. Per això, en 1331, trobem a Valencia un tal Miquel Pere dedicat a l'ornamentació i pintura de les caixes,[3] El canonge vigatà Bernat de Lerç posseïa «caxiam modicam pictam». En 1347, en Berenguer de Pruners deixava en son inventari «quedam cofrum sive gazofilacium depictum cum signis dicti defuncti»; i en Dalmau de Costa, en 1356, «duos cofres magnos coloris viridis cum signis de Costa et de Orissio et cum una tancadura quodlibet». En Berenguer sa Era, en 1361, podia fer llegat de «*unum cofrum cum duobus signis de Area*». En Pere Cardona, que vivia a Tortosa en l'última dena del segle, se deia pintor i cofrer. L'inventari den Bernat de Torrents, en 1396, al·ludeix a «un cofre ferrat ab lo camp vermey e ab scudets de senyal de laho et de miray».[4] El

1) C. F. : *Inventaris dispersos.*
2) C. F. : *Inventaris dispersos.*
3) Sanchis i Sivera : *Estudis Universitaris Catalans,* 1912; pàg. 214.
4) Totes les cites d'inventaris són tretes de la Curia Fumada de Vich.

pintor valencià Bartomeu Avellà, en 1396, pintava sobretot mobles, llegint-se que, en 1413, se comprometia a pintar *«sis canalobres de fusta»* per encàrrec del Rei; trobant-se en l'any següent ocupat en encolar i endrapar caixes de fusta, i, en 1415, rebent la paga de pintar dotze escambells de fusta amb senyal reial.[1] En Miquel Gil, pintor valencià de finals del segle, en 1411, firmava àpoques *«pro pingendo lectum et caxe a noviter factam in quibus diversas imagines ac pinturas»*, i que foren obrades a destinació de la Confraria de la Mare de Déu.[2]

Sabut es que ja al segle XIII abundava la vaixella de fusta pintada.[3] Aquesta mena d'atuells foren a poc a poc suplerts per les peces de ceràmica vidriada, i sobretot per la de reflexe metàl·lic. De totes maneres, l'inventari del Rei Martí, en 1410, al·ludeix *«a viii servidores de fust pintades unes dins altres»*.[4]

Els pintors trescentistes moltes vegades els veiem ocupats en la pintura de selles, elms i targes o escuts. Ja en 1265, un *Raymundus de Cruce* (membre d'una familia perpinyanesa de pintors, que veiem amb el nom català de Crou o Creu, i alguna vegada amb el de Santa Creu), prenia a salari a un tal Bernat Bertrolí, per pintar armes, selles, espases i altra mena de mobles, segons ha explicat l'Alart. En 1321, a Perpinyà s'hi troben formant corporació ·ls pintors i ·ls sellers, sens que sia fàcil determinar si aleshores hi havia real diferencia entre uns i altres. En 1308, el barceloní Pere d'Olivera havia pintades armes pel castellà d'Amposta. En Pere de Torrents, en 1314, pintava escuts, i això mateix feia, en 1323, un tal Bernat Peyró, qui, ja en 1318 i fins a 1343, surt com a decorador de selles i arnesos de la reial familia. El valencià Andreu ça Rebolleda s'associava amb un tal Gonçal, del mateix ofici de pintor, *«per fer 60 escuts pintats ab senyal de lluna y encuyrats»*.[5] En Pere Gras de Perpinyà, en 1332, s'ocupava en fer escuts. En Gonçal de Mora, pintor

1) SANCHIS : loc. cit., pàg. 225.
2) SANCHIS : loc. cit., pàg. 234.
3) Vegi-s el treball dedicat a aquesta especialitat entre les Memories del «Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó», en 1910; pàg. 744.
4) Edició *L'Avenç*, pàg. 88.
5) SANCHIS : loc. cit., 1912, pàg. 215.

veí de Valencia, en 1336 feia pavesos que havien de servir a Terol.[1] En Pere Vidal, barceloní, en 1368, rebia la paga de fer *«vint clipei et duodecim cassidum sive helms de fusta»*, que havia obrats per Berga, l'Antoni des Gou, en 1380, cobrava 1100 sous per cent pavesos.

Aquests escuts o targes sembla que tant servien de arma defensiva com de distintiu d'algun personatge difunt, per la qual cosa eren portats darrera el fèretre en els enterraments; restant penjats en la capella o lloc on se feia 'l definitiu seboliment. Una lletra del Rei Cerimoniós, datada als 28 de Setembre de 1385, se refereix als «escuts longs antics qui son aquí en lo nostre arxiu», que devien ésser col·locats al damunt de la tomba del seu antecessor, el Comte *Cap d'Estopes*. En Juny anterior i en el següent, el Monarca destinava la deposició d'una tarja sobre 'ls enterraments reials a Poblet.[2] També hi restaven en les cases com a ornat, segons trobem en l'inventari del canonge vigatà Arnau de Mambla, en el que es parla de *«unum scutum depictum»*.

Les més de les vegades aquests escuts eren fets de fusta, encuirats o coberts de pergamí, rebent aquesta pell la decoració en policromia i 'l daurat. Un text dels costums de Lleyda, de l'any 1328, mana que «nullus pictor ponat argentum pro auro, vel in sellis palafredi et scutarii signi integri, illud signum sit de auro tantum. Si vero sint signi minuti ille selle et illud signum sit auri vel argenti». Aquest text dóna l'explicació de que's trobin en els vells inventaris tantes indicacions de selles decorades.

L'enteixinat, *teginat* o sostre de certes mansions senyorials, anava també de vegades ornat de policromia. En 1362 i 1372 consta que'l pintor Francesc Jordi, amb altres, treballava en la policromia dels enteixinats de la casa comunal barcelonina, sobretot en la Sala del Consell de Cent. En la capella de Sant Miquel de Pedralbes s'hi pot veure un exemple d'aquesta decoració en bigues i sostre empostissat pla, enriquida amb llistons que cobreixen les juntures, anant tot decorat d'esteles de vuit

1) Sanchis : loc. cit., 1913, pàg. 70.
2) Rubió : *Documents :* Vol. II, docs. CCXCII i CCCV, nota.

puntes sobre camper de fons clar. En un frontal del Museu de Vich, pertanyent al segle XIV, s'hi pot trobar una decoració per l'estil, presentant el fons de l'entrebigat blau sembrat d'esteles blanques. A Sant Miquel de Montblanch la decoració resultaria

FIG. 31. — ENTEIXINAT DEL CASTELL DE SANTA COLOMA DE QUERALT (Any 1365)

més rica.[1] A Santa Coloma de Queralt, en el castell, s'hi conservava pocs anys fa, l'enteixinat de l'aula principal d'aquell casal, amb jàceres o cuixeres molt ben quadrejades, entre les que hi anaven els cabirons i un empostissat enllistonat, formant senzills casetons (fig. 31), tot poc important com a obra de fusteria,

1) *Vell i Nou*, n.º 58; 1.r de Janer de 1918.

però de gran efecte sota ·l punt de vista decoratiu; portant cada cabiró dues faixes pintades amb escuts de lleó rapant, de cervelló, de pinya, de barres amb rocs, tots acompanyats de motius ornamentals colorits. En l'entrebigat dels cabirons hi apareixien nous escuts suportats per dracs, o bé ornamentació. Sembla que aquest enteixinat podria datar-se de per allà a l'any 1365.

Els enteixinats catalans de cap manera podien comparar-se amb els que s'han trobat a Aragó, en els que la policromia, algunes vegades ab figures, realçava les talles de fusta, en les que fins al segle XVI s'hi havia de reconèixer la fantasia i traça dels fusters morescs.[1]

El procediment pictòric en la tècnica de la pintura de fustes no sempre era igual, i era natural que hi hagués més acurat treball de preparació en les obres que representarien complicades escenes historiades que no pas els senzills mobles, en que·l color sols hi servia per donar alguna qualitat i bellesa a lo que era senzill treball de fuster.

La pintura de retaules frontals i baldaquins, sobretot exigia una gran cura en el suport del color. La fusta havia de ser ben polida i encolada, reforçant-se-la en els plafons d'alguna dimensió amb travessers, creuendes, perns o marcs ben emmetxats i clavetejats. Els claus eren de ferro, alguna vegada estanyats, essent cosa rara en el segle que·ns ocupa l'ús exclusiu de clavies de fusta, que antigament havien estat posades tant en ús. La fusta més usual era la d'alber.

1) No ·s pot negar que en nostra terra algunes vegades, sobretot a finals del segle XIV, s'hi degueren fer enteixinats segons els procediments morescs. Un Gonzalbo Ferrández, junt amb un altre fuster moro, dit mestre Alí, de la ciutat de Toledo, anaren a treballar per ordre de nostres Reis a l'Aljaferia de Saragossa, en 1398 i 1399. Després, el mateix Ferrández, amb altre moro dit Mahomet, en 1403, obraven, per orde del Monarca, en el Palau Major de Barcelona. (RUBIÓ: Vol. II, doc. CCCXCI.) D. Daniel Girona ha publicat altres documents de l'època del Rei Martí, en que·s parla de mestres castellans ocupats en les obres d'enteixinats. (*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1911-12, pàg. 183; i 1913-14, pàg. 546. — *Revista de l'Assosciación Art. Arq. Barcelonesa*, vol. IV. pàgs. 293, 300 i 301.) En 1407, el citat Rei feia comprar or i atzur «*a ops de la cuberta*» del palau que·s feia obrar a Valldaura, expressant son intent de daurar la coberta del palauet den Bellvis. (*Rev. A. A. Barcelonesa*, vol. cit., pàg. 298). Notable es l'enteixinat de l'aula capitular del monestir de Sixena.

Una vegada fet fort el suport de fusta, seguia la feina de privar que s'obrís, sobretot en els llocs on podien presentar-se fenelles o esquerdes; trobant-se que a vegades el drap de canyamàs o lli s'estenia per tota la superficie de l'obra. Sobre l'endrapat, que havia de ser molt ben encolat, seguia l'enguixat donat a múltiples capes : les inferiors de guix més groller que les superiors. En totes aquestes el guix se procurava que fos d'alabastre i dissolt en aiguacuit o cola de pells. En Llorenç Saragossa, en 1365, en un contracte al·ludia a aquest endrapat i enguixat.

Un contracte de 1400, en el que intervingué ·l pintor Jaume Cabrera, establia que *«sia tot una post ben barrada»*, trobant-se ·l mateix artista, quatre anys després, que se l'hi exigia per fer el retaule de Sant Julià Sasorba, que havia de *«colar drapar guiyar tot assó de bona aygua cut he de bon drap he de bon guis que sia bo he fi»*. En 1406, en Nicolau Verdera havia de fer l'endrapat *«de bon canemàs nou, ço es, de bri de canem de Burgunya»*. Un contracte den Lluís Borrassà, de 1404, fixa taxativament que havia de *«endrapar e enguixar de bon guix gros e de guix prim bé e acomplidament»*; advertint-se-li, en 1410, que·ls defectes que pogués presentar la pintura, a causa del deficient enguixat, havien de ser reparats a compte del mateix pintor.

Ans de donar-se cap color, la preparació de guix era acuradament pulida i afinada, procedint-se després a dibuixar a grans trets, i mitjançant un punxó, els contorns de les composicions o histories. Això era precís, sobretot perquè pogués saber-se quines eren les parts que havien de ser daurades, tota vegada que en el segle XIV se posava ·l gust en l'abundancia de daurats.

Tres menes de daurat s'hi posen en ùs en aquest temps: l'or fi brunyit, l'or baix, anomenat or partit i que serviria per les robes i draps que havien de portar colors, i l'argent colrat que s'empleava sobretot pels guardapols.[1]

L'or fi brunyit invadeix nostra pintura, sobretot desde mitjans dels segle. Encara, en 1343, un tracte den Jaume Roca de Perpinyà parla de que pintaria ·l camper *«de livido colore optimo et*

1) D. RAMON CASELLAS tractà la qüestió de *La ornamentalidad dorada en los retablos catalanes*, en el discurs d'ingrés a l'Academia provincial de Belles Arts de Barcelona, llegit en la sessió del 13 de Juny de 1909.

suficienti signatum et cum stellis». En diversos treballs pictòrics, com el retaule d'Osca i ·l frontal del Museu de Vich, no hi ha pas empleat l'or. Un contracte den Llorenç Saragossa, de 1365, fa referencia a l'or fi.[1] El tracte del retaule de Pedralbes, en 1368, en parla també, lo mateix el, de 1382, den Joan ses Illes i altres posteriors. Aquest metall a finals del segle se prevé, que, a fi de que tingui la deguda qualitat, serà de *flori de Florencia,* conforme veiem, en 1395, en el tracte den Joan Alemany i un altre den Pere Serra, notant-se aquest detall, en 1398, en el tracte den Paulet Gaucelm i en molts posteriors. Per cert que altre contracte d'aquest darrer pintor cita l'or fi de Florencia de ducat, en 1422. En el contracte, de l'any 1363, pel retaule de Totsants de Manresa s'al·ludeix a altres retaules que «*par sien dargent colrat o dor partit*».[2]

D'aquest darrer, que era de baixa qualitat, no abunden pas les mencions durant el temps trescentista. Lo que si trobem són les referencies a l'argent colrat, que apareixen en contractes dels Serra, de 1363 i 1368, i que sobretot s'empleava per les parts accidentals d'un retaule com eren els guardapols. Hi al·ludeix també un contracte de 1382, den Joan ses Illes, altre de 1388, den Pere de Valldebriga, i molts de data posterior.

La fulla d'argent, que servia pels daurats en colradura, dels que n'hi ha exemples desde ·l segle XII en frontals d'altar, sembla que era objecte de falsificació mitjançant la fulla d'estany, que també se sabia brunyir; trobant-se, en 1388, que l'inventari den Pere Baró parla de «*fulla blanca destany*» i «*de peres de brunir fulles destany*». A més, un inventari, fet en 1396, dels béns den Bernat Torrents, al·ludeix a colradura de pintors, i a «*entró iii lliures de fulla destany*».

1) En Ferrer Bassa, segons un document de l'any 1341, tenia en obra en el seu taller divuit peces de retaules, algunes de les que serien daurades : «*deboxatas et dauratas ex toto, cum signis vel scutis argentatis in quibus debebat depingere*», mentre que en altres «*jam inceperat depingere et operari*».

2) Mn. Segura donà a conèixer el contracte pel retaule de Santa Coloma de Queralt, obra en escultura de l'any 1337, en el que·ls relleus havien de ser sobre fons d'obra plana «*amb fuyla dargent colrada e fina*» : (Jochs Florals de Barcelona, de 1885). El pintor de Girona Pere Terreni, en 1327, encarregava a Perpinyà fulla d'argent. *(Arxiu de protocols de Girona.)*

En alguns contractes dels Serra, i sobretot en els de 1363 i 1368, es fa referencia a *porpradura* o *porprada,* que sembla era l'or que rebia damunt colors transparents, a fi de donar l'efecte de les robes o estofes, en les que hi havia combinació de fils del ric metall, que s'entreteixien amb sedes. Un document den Gilabert Gaucelm, de 1422, al·ludeix a *«porpres d'or e contrafets de seda»* que havien de vestir algunes figures d'un retaule.

L'or fi brunyit completava l'efecte, mitjançant els treballs que s'hi feien al puntillat, o gravant-se en ells uns petits motllos de ferro. D'aquests darrers sobretot n'usaren els Serra i especialment en Pere, que posseí alguna varietat de punxons, que no creiem pas usés altre pintor.

Els altres pintors de la nostra terra feren servir punxons de petits cèrcols, florons de sis puntes o menuts trifolis; però més que tot foren aficionats als treballs de puntillat, amb els que compongueren a vegades hermosos motius foliats, que ornaven els campers, els nimbes i les franges i fressadures dels vestits.[1]

En les *histories* dels retaules, durant el segle XIV, quasi sempre s'hi posà l'or en espais ben plans; quedant lo que se·n deia obra embutida, generalment feta en petit relleu de pasta guixosa, únicament en els guardapols, en els espais que quedaven sobre ·ls arcs canopials de talla, o bé, algunes vegades, en franges divisories de les escenes diferents que integraven algun retaule, o sigui en les parts accidentals i poc cuidades de l'obra que s'encarregava a un pintor. Es rar que en aquestes, que generalment se dauraven amb colradura, s'hi fes obra picada; no obstant, en un contracte de 1400, den Gilabert Gaucelm, se fa memoria de la *«picadura embotida y plana».*

Els colors eren donats després que·l pintor havia ultimada tota la part metàl·lica de la composició i dibuixada amb gran precissió aquesta. Generalment eren dissolts a l'ou, usant-se la clara o ·l rovell segons convenia a distints colors. Ha estudiada aquesta qüestió ·l belga G. Loumyer, en la seva obra *Les Traditions*

1) Els artistes del miltrescents pot dir-se que oblidaren del tot el treball de buril, o sigui ·l que omplia ·ls campers de motius ornamentals deliniats amb punxó, que figuren en alguns frontals de colradura d'argent i del segle XIII.

techniques de la peinture medievale[1], qui ha comentat les ensenyances dels tractadistes antics, donant la deguda importancia a les explicacions del Cenno Cennini. Això i 'l que's diu en aquest mateix estudi[2] ens estalvia de repetir coses ja dites. Direm solament que un document de 1388, referent a en Francesc Mulner, al·ludeix a «*ous que messen en lo tempra*».[3]

En lo que si 's posava una gran cura es en la qualitat dels colors, establint-se en molts contractes l'ús de *colors bones e fines* (any 1363), *fines colors* (any 1368 i 1388). Sobretot es posava esment en la qualitat del color blau, del que n'hi havia de dues classes: atzur d'Acre i atzur d'Alemanya, el primer de millor qualitat que'l segon, exigint-se que tot lo més aquest darrer pogués entrar en els guardapols, ja que les figures havien de vestir d'atzur d'Acre. Un document en que intervé en Pere del Lach, posa la correspondencia a les dues menes de colors blau, sota les denominacions de «*bon atzur*» i de «*atzur comú*». El millor atzur, o sigui el d'Acre, degué esser el que en altres terres es conegut amb el nom de *blau transmarí,* fet del llapis lazzuli, finament polvoritzat, que per sa raresa hi havia vegades que fou avaluat a pes d'or; color de gran duració i que conservava l'esclat quasi perennement. L'atzur d'Alemanya, o teutònic, era un color metàl·lic, el blau d'eram, que si no era de molt bona qualitat s'oxidava, ennegrint-se al cap de més o menys temps. Nostres pintors, amb tot i que volien el primer color, poques vegades l'obtingueren en tota sa puresa, i, volguessin o no, feren ús d'un material que quasi sempre 'ns es arribat ennegrit i oxidat.

També alguna vegada, sobretot desde principis del segle xv, en els contractes s'hi fa referencia al color vermelló, designant-lo amb el nom de *carmini*, el que també s'exigeix serveixi per vestir alguna de les figures principals de la composició. Un dels primers contractes en que hi veiem feta la refe-

1) Part II, cap. II, especialment en la plana 114 i següents.

2) Vol. I, pàgs. 49, 120, 131, 185 i 231.

3) Ja veurem que l'oli de llinós era usat sobretot en la pintura mural. Se dóna, no obstant, algun cas d'haverse emprat en la decoloració de la fusta, conforme veiem en el tracte que féu, en 1308, Mestre Joan de Perpinyà, pels cimboris de l'iglesia de Sant Pol, de Sant Joan de les Abadesses, on se parla de colors «*distemperats cum oleo de linos et cum omnibus aliis necessariis*».

rencia a aquest color, es de 1422, en el que intervé en Gilabert Gaucelm.

El blau, el carmí i ·l blanc són els colors més usats, per combinar-se amb or i imitar l'efecte d'una rica estofa. Un contracte den Borrassà, de l'any 1410, parla de vestir alguna imatge «ab capa qui reta drap daur metizada datzur dacre e picade», fent referencia també «en vestadures on age aber brots e perfills daur que sie fi», i «que no se acostuma de fer les vestaduras dels Reys ne capes ne brots ne perfills daur partit; mes tots los campers e arxets e altres coses qui sien daur fi, e los vestits se fan daur partit».

Donats els colors, primerament a grans masses llises i uniformes i després amb superposició de matisacions que donessin mitges tintes, quasi sempre per transparencia, finalitzat el retoc acurat en les carns de les figures, podia donar-se per llesta la confecció de la pintura. A fi que aquesta conservés l'esclat i ·ls colors no·s rebeguessin per si mateixos, se·ls donava una capa de barnís, que alguna vegada no era més que clara d'ou. Així quedava ultimada la pintura.[1]

1) L'inventari del pintor perpinyanès Pere Baró, fet a 28 de Juny de 1399, posa les següents indicacions sobre colors (Vidal : *Recherches*, pàg. 191): «Una caixa de poll en que eren los saquets ab los colors seguents : Primo una pessa de aluda lligada ab I corretg en que havía atzur d'acre fi, pesant ab la aluda en tot una libra e dos unsas. Un saquet de cuyr en que ha atzur de acre fi pesant entre tot quatre onses. Un troç de aluda en que ha atzur dacre leuger pesant entre tot I libra entre tot fi. I saquet de cuyr blanch en que ha assur d'Alemanya pesant ab lo sach e tot dos libres e miga. Un saquet de cuyr blanch en que ha assur d'Alemanya leuger, pesant ab lo sach e tot dos libres. I saquet de cuyr en que ha assur leuger d'Alemanya pesant ab lo sach e tot dos libres. I saquet de cuyr en que ha assur leuger d'Alemanya, pesant ab lo sach e tot una libra. I saquet de cuyr en que ha assur d'Alemanya fi, pesant entre tot quatre libres. I sach d'aluda en que ha assur gros d'Alemanya, pesant entre tot quatre libres, e un cartó ab lo sach. I saquet d'aluda de mini, pesant entre tot cinch lliures. I saquet det verterrer. Un cabás de indigols en tot mig quintar. Una gerra de terra de mès de mig quintar plena d'oli de linós. Dos botells plens d'oli de linós. Una gerreta en que sta vernís. Un caxot de fulla en que ha peres de brunir. Una coixinera pintada ab obres planes ab borra de grana vermella. Una gerra plena d'oli de linós de dos quintals. II olles de coyre aygua cuyta. IIII peres grosses de moldre colors. X anuladors de colors. Una caixa plena de cauquilles ab colors d'oli. Una capsa de carmi de laca. Una capsa en que ha dos libres de vermelló. I capsa en que ha entorn ..... libra de carmini. Una capsa en que ha una libra de pera sangineta. I saquet de cuyr en que ha una libra y miga dor piment. Una caixa en que stant los libres del aur e de l'argent. I saquet de cuyr en que ha quatre

El resum de tota la tècnica seguida en la composició d'un retaule el dóna un document, de l'any 1401, referent al pintor Francesc Ferrer. En tal document s'al·ludeix a «encolat, empastrit, endrapat de bon canemàs, enguixat de guix gros e prim, deboxat, daurat, brunyit, picat, pintat» i, finalment, «envernissat».

libres entorn de verdet. Una pere de dos mans de bronir. Un pot en que ha VIII libres de vernis. Tres doblers de cuyr de indi golff, pesant entre tot XX liures. Un marsapá en que ha un pa de blanquet. Una caixa de pinzells. Dos caixes de colors ab ayga. Un costal y mig de parafull. Una gerra plena d'ocre. Un cabàs ple d'ayga cuyta. Dos somades de pera de guxs. Un morter de pera de picar guxs. Un dorch plen de boll armini. Un Dobler plen de lull armini. Una somada de pera de guxs. Un poch de greda.»

CAPÍTOL IV

LA PINTURA MURAL[1]

Es necessari fer notar que en l'edifici o iglesia gòtico-catalana la decoració pictòrica mural hi té menys raó de ser que no pas en l'iglesia concebuda segons la norma romànica. En aquesta, la pintura dels absis i parets hi té major vistositat, hi resulta complement i quasi diríem part integrant; mentre que en l'arquitectura religiosa, propia del segle XIV, hi es com un ornament més, i de cap manera indispensable, ja que no's lliga amb l'estructura general de la construcció, a causa de la subdivisió de les parts components l'ossamenta de l'edificació. Per això resulta que la pintura mural trescentista figura, més que enlloc, en iglesies en les que hi perdurava certa disposició arcaisant, relativament en l'època en que degué fer-se la decoració policromàtica. En les iglesies plenament ogivals la pintura deuria estrafer-hi la pedra de tall, a la que taparia innecessariament, vestint-la de quadros isolats, que fan l'efecte de tapissos, als que, per altra part, mudarien llurs tonalitats les vidrieres de colors.

Mostra de tal decorat, dintre un bastiment de segur anterior al temps en que's féu aquell, la tenim en l'absis de la cripta de Roda de Ribagorça, en la que s'hi troba representat el Pantocrator voltat dels símbols dels Evangelistes, i, més avall, les representacions dels mesos de l'any. El pintor, que es versemblant que arribés a veure 'ls començos del miltrescents, apar com si

1) Vide : *Els Trescentistes;* vol. I, pàgs. 144, 159, 173, 185, 201 i 256.

fes èls possibles per adaptar-se al medi ambient, que en aquell soterrani resultava tètric i misteriós.[1]

En l'iglesia de Santa Maria de Terrassa, en la cúpula romànica, s'hi veuen les resquicies d'histories sacres, tals com la Mort i Coronació de la Verge Maria, que mans culpables feren els possibles per destruir.

Potser s'hagi de col·locar entre les obres del segle XIV, la desgraciada decoració de l'absis de Marmellà, en la que s'hi podia reconèixer un cèrcol, que feia les vegades d'àuriola, rodejant la figura del Senyor Omnipotent, *in sede majestatis,* a qui retien homenatge els quatre animals alats del Tetramorfe. Unes histories, que semblen al·ludir a Adam i Eva pecadors i expulsats del Paradís, demés de figuracions de Santes Fembres, tindrien d'enriquir la volta apuntada, en la part propera al santuari.

Mostra de decoració disposada en forma més característicament gòtica i, per tant, presentada independentment a les formes exigides per l'arquitectura, resulta esser en primer lloc, la que anys endarrera fou trobada en una paret lateral de l'iglesia de Sant Pere de Terrassa. En aquesta composició, a manera de plafó policromat, s'hi noten Sants benhaurats i escenes bíbliques, entre les que no hi manca la passió de Crist, fent pensar que·s tracta d'una obra de finals del miltrescents (fig. 32).

A Puigcerdà, en la profanada iglesia que fou dels frares de Sant Domingo, s'hi veuen restes de velles decoracions colorides, entre les quals es donable interpretar-hi un Calvari, en el que hi ha gràficament expressat el compliment de la profecia de Simeó, en la qual s'anunciava que una espasa de dolor transiria l'ànima de la Mare de Jesucrist. Tals pintures murals s'han atribuïdes a en Guillem Manresa, de la segona meitat del segle XIV.[2]

1) Vegi-s *Vell i Nou*, 15 Janer 1919.

2) C. DE BARRAQUER: *Los Religiosos de Catalunya*, III, pàgs. 632, 633. Es digne de notar el fet de que s'hagin conservades en major nombre les decoracions pictòriques en les terres altes d'Aragó, que no pas a Catalunya. Els senyors Francesc Carreras i Candi i Juli Soler donaren a conèixer la curiosíssima policromia de l'iglesia de

No cal repetir aquí lo que resta ja exposat en altres pàgines del present estudi, respecte a treballs de pintura trescentista documentats i concordats amb l'Arnau Bassa, en 1348, per l'iglesia de Pedralbes; als de Santa Eugenia d'Ortafà, que degué fer, en 1371, el rossellonenc Pere Baró; i als corresponents als anys

FIG. 32. — PINTURA MURAL DE SANT PERE DE TERRASSA

1394 i 1395, confiats, respectivament, a en Pere Serra i a en Joan Alemany, en les iglesies de Santa Maria i Sant Domingo, de Manresa. En 1397, el pintor i argenter de Gerona, Joan Vilella, se comprometia a fer «alcunes obres de pintura» prop d'un altar.

La pintura mural trescentista s'estengué pels paraments llisos dels claustres. Per citar-ne algun exemple, no hem pas

Nostra Senyora del Mont a Liesa, en el Somontano (*Butll. del C. E. de Catalunya*; 1907, pàg. 280), i més tard, ha esmentat altres exemplars de gran interès, en Ricard del Arco (Veure els articles de *Vell i Nou*, núms. 93 i següents, i la polèmica entaulada per en Joaquim Folch i Torres, desde la *Pàgina Artística de La Veu de Catalunya*, contestada pel citat del Arco).

d'acudir al justament famós Campo Santo de Pisa, tota vegada que sabem tenia decoració pictòrica el claustre de la catedral de Vich, la que excitava burles i fins l'indignació dels neoclassicistes fanàtics de finals del segle XVIII.[1]

Lo que també fou pintat, i això ben freqüentment, foren les hornacines i testers en que ressaltaven sarcòfags. Al claustre de Pedralbes, i prop del lloc on hi ha sepultada n'Elisenda de Montcada, fundadora del monestir, i en la mateixa ala o galeria claustral, on està situada la capella de Sant Miquel, hi ha ·ls sepulcres de dona Constança de Cardona, finada en 1326, i també el de n'Elionor de Pinós, passada d'aquesta vida en 1361. Les sepultures tenen la particularitat de mostrar pintat no sols el camper, sobre ·l que ressalten, sinó també ·l conjunt de pedra que forma l'elegant hornacina que abriga les caixes osseres. Sobre l'urna funeraria del primer enterrament s'hi veu l'imatge de Crist, de mig cos i com a triomfador en la gloria, rebent l'ànima de la difunta, la qual va vestida de monja clarissa; mentre que en l'altre enterrament es la Madona la que accepta a la Pinós, igualment habillada que l'altra, i com aquesta sostinguda per dos àngels dintre un llençol, tal com era costum presentar en l'Edat mitjana i segons disposició que pot considerar-se treta de les llegendes dels Sants.

En l'exterior de l'enquadrament hi ha uns pinacles contenint la figura de Sant Pere, altre que sembla de Sant Miquel arcàngel i la de Sant Francesc; tot en pintura amb prou feines visible, com ho són desgraciadament altres representacions de personatges que anirien entre les columnes que aguanten les caixes funeraries. (Vide làm. VIII del volum precedent.)

1) Vegi-s lo que referent a tals pintures deia ·l Bisbe de Vich, Joan Manuel de Hartalejo, en carta del 22 de Novembre de 1781, dirigida al Comte de Floridablanca: «Se empieza á desembarazar el claustro, que como dije á V. E. es un conjunto de disparates y mamarrachos y ha sido obstáculo para que Dios tenga casa muchos años hace. Sin las faltas de architectura, que se ve en cada piedra, hay unas pinturas de Almagre que solo por verlas se puede hacer un viaje a Vique : con uno solo, y sin molestar mas la sabia atención de V. E. se ven todas las demás. Hay una pintura de la presentación de Nuestra Señora; va subiendo por las escaleras del templo como de edad de 40 años, y con el rosario en las manos; y es la menos indecente, porque finalmente está tapada. Hay otra de la asunción enteramente desnuda.» (ARX. EPISCOPAL DE VICH : *Papers de la construcció de la catedral.)*

Al costat d'aquesta decoració pictòrica, certament interessant, hi ha ·l cenotafi de Sor Beatriu de Fonollet, morta en 1362, que també presenta una decoració que envaí la paret que hi es més propera, mostrant un arc canopial amb un parament, de treball que imita en pintura les talles dels retaules; sota d'aquell

Fig. 33
Pintura mural sobre un sepulcre del claustre de Pedralbes

hi apareix Jesucrist en gloria i dos àngels que s'enduen cap al cel l'ànima de la difunta, la que ostenta hàbits mongils i corona abacial, trobant-se més ensota Sant Miquel arcàngel, Santa Clara i altra Santa, a més de Sant Vicens espanyol, pintura aquesta darrera que tota sembla que pertany ja a la fi de l'art trescentista (fig. 33).

En la catedral vella de Lleyda s'hi troben també restes d'un tester sepulcral pintat del segle xiv, en el que s'hi nota la representació del Calvari amb la Mare de Déu, a la que fereix una espasa que apar sortir del costat del Fill, oberta per la llançada. No hi falten les tres piadoses Dones, ni un personatge en actitut de reconèixer la divinitat de Crist, tots a un costat de la

creu; mentre que en l'altra part s'hi troba Sant Joan Evangelista amb el Centurió i dos soldats.

Del florentí Guerau de Jacobo, se sab que, a 26 de Novembre de 1398, cobrà 15 florins, per pintar certes imatges en la paret contigua a una sepultura dels claustres del convent de Fra-menors de Valencia. En el claustre de Sant Pere de Casserres s'hi reconeixia pocs anys endarrera una hornacina sepulcral, conservant en sa volta una resta de decoració de caràcter ornamental, imitant un teixit ben hermós, en el que, dintre d'un enreixat de corbes, hi apareixen ocells a més de foliacions de molt caràcter.

FIG. 34. — SALA CAPITULAR DEL MONESTIR DE SIXENA

Queda ja explicat en les planes anteriors l'interès que presenta la capella de Sant Miquel del claustre de Pedralbes. Això 'ns relleva d'insistir sobre aquell notable conjunt, que es honor pel nostre art i que sembla més el decorat d'una sala que'l d'una capella. (Vide làm. V del volum precedent.)

Importantíssima es també en l'aspecte pictòric l'aula capitular de Sixena, en la ratlla d'Aragó (fig. 34). Figurem-nos una

gran sala, amb sostre aguantat per cinc grans arcades, quelcom a punta d'ametlla, les quals aguanten per la clau una jàcera bellament obrada i amb talles de caràcter moresc, restant així ·l sostre dividit en dotze compartiments amb fustes escolpides donant grans esteles, i llaceries geomètriques de tradició absolutament aràbiga. La pintura embelleix tota la part de construcció, murs i arcades, mostrant representacions al·lusives a l'Antic i Nou Testament. En els gruixos dels arcs s'hi troben les genealogies del Salvador, segons Sant Lluch i Sant Mateu; sortint-hi ·ls bustos de cada un dels patriarques, en sengles requadres i representant-se en cada compartiment la figura d'un dels antecessors de Crist, abraçat o acompanyat del qui li fou fill. Un cert regust oriental en el vestir i disseny dels personatges fa concebre l'idea de que aquí va seguir-se i potser s'hi copià ·l model vingut d'altres terres i tramès mitjançant algun còdex. En la paret de cada un dels arcs, o sigui en el triangle dels intradós, s'hi reconeixen, entre mig d'ornamentació, escenes tals com la creació d'Eva, el Senyor fent notar als primers frares la transgressió del precepte diví, l'àngel imposant la llei del treball a Adam, Eva filant, el marit d'aquesta guanyant el pa amb el suor del seu front (figura 35), el sacrifici de Caín i Abel, Abraham oferint al seu fill en holocauste i Noè ocupat en la fabricació de l'obra salvadora (fig. 36). En les parts pot veure-s'hi l'Anunciació, el Naixement del Salvador (escena en la que hi figuren les dues llevadores rentant l'Infantó acabat de néixer) (fig. 37), l'Adoració dels Reis (fig. 38) i ·ls àngels anunciant la bona nova als pastors. Es de notar en aquestes pintures els motius que recorden els caràcters cúfics de les inscripcions moresques. Aquesta importantíssima decoració s'atribueix al temps en que fou priora Na Blanca, o siguin als anys entre 1321 i 1347.[1]

Fins aquí hem parlat solament de decoració mural en edificis o dependencies de caràcter religiós: just es que diguem ademés quelcom que demostri com també els trescentistes ornamentaren amb policromia les cases i habitacions usuals. Hem vist retret un text de cert humanista i escriptor italià del segle XIII, en el que·s

1) *Bol. de la Sociedad Española de Excursiones*, n.º 221, pàg. 55.

Fig. 35. — Detall de les arcades de la sala capitular de Sixena

Fig. 30. — Detall de les arcades de la sala capitular de Sixena

diu que a França hi havia cambres pintades, quan a Italia no se·n feien encara. Això, si es veritat, podem relacionar-ho amb nostra terra; concloent que aquí tinguérem habitacions i sales pintades abans que·ls mateixos italians. Apuntarem que pot retreure's un document, en el que·s parla d'una sala pintada del segle XII. Consta també que mestre Francesc Caballer, en 1309,

Fig. 37
Pintura mural del tester de la sala capitular de Sixena

decorava a més de la capella del castell de l'Almudayna de Mallorca, el porxo de l'arcova de la Reina.[1] De Valencia se sab que·l pintor Marçal de Sax, en 1396, ornava de pintures la sala del Consell secret, fent-hi escenes del Judici, Infern i Paradís. En Joan Baró, fill den Pere Baró, en 1402, feia pintura decorativa en el castell de Perpinyà, coloració que fou continuada quatre anys més tard per mestre Francesc Ferrer.

No serà de més que apuntem qualques indicacions documentades, que demostren com era força usada la pintura decorativa en les mansions dels menestrals i senyors del segle XIV. Un inventari den Jaume Pau de Vich fa referencia, en 1341, a «*quadam camera alta depicta, que recipit supra hortum*».[2] El Sr. Rubió i

1) *Bol. de la Sociedad Arquel. Luliana*. Març de 1900.
2) Publicat per Francisco de Bofarull : *Butll. de la R. A. de B. L.*

Lluch ha retret un document en el que s'al·ludeix a una sala de l'Aljaferia de Saragossa, pintada amb la «*historia de Jaufré*».[1] La crònica del Rei Pere ·l *Cerimoniós* parla de «*la cambra blanca de nostre real de Valencia*».[2] L'inventari den Gilabert de Cruilles, fet a 27 de Novembre de 1395, menciona ·ls mobles existents «*in camera nova pintada*».[3]

També es decoraven en pintura ·ls membres arquitectònics, com se veu en la portalada lateral de Santa Maria de Vilafranca del Penedès. Sabut es que aquí ·s decoraven d'or, blau i vermell les claus de les voltes nervades, tonalitats que a vegades sobreexien d'aquell membre arquitectònic i convertien el centre d'un absis o d'una navada en un gran floró decoratiu. En la llista de pintors no serà difícil trobar-hi alguns noms, com el den Ramon des Feu, que s'ocupaven en aquesta mena de decoració o en el treball força prosaic de realçar amb filets negres les juntures dels encarreuats constructius.[4] També hi ha datos de quė diferents pintors, en 1328, estigueren ocupats en la decoració d'elements arquitectònics del claustre de la catedral de Mallorca.[5]

La policromia encara s'esplaià donant vida i esplendidesa a les mènsules, als escuts heràldics, a les imatges de pedra, d'alabastre o de fusta, als retaules escolpits, a les sepultures i fins a les creus de terme.

Respecte a la tècnica seguida en la pintura mural trescentista, si escoltem el tractat den Cenno Cennini, trobarem que, en el capítol LXVII, explica ·l modo i ordre de treballar en un mur al fresc, exposant que aquest deuria rebre un allissat, compost de dues terceres parts d'arena i una altra de calç, el qual una vegada sec seria dibuixat per l'artista, qui esbossaria l'assumpte, que aviat expressaria amb el pinzell després, calculantne ja aproximadament la porció de l'obra que podia ser acabada

1) *Crònica*, V, paràgrat 3.
2) *Documents per la cultura mig-eval catalana*, vol. I; doc. CLX.
3) C. F. : *Inventaris dispersos.*
4) El canonge Sanchis i Sivera, de Valencia, ha donat els noms den Miquel Alcañiz, Bartomeu Pomar i Pau d'Aeretjo, que s'ocuparen en treballs d'aquesta mena.
5) Gabriel Llabrés : *Bot. de la S. A. Luliana,* Octubre 1917.

Fig. 38. — Pintura mural de la sala capitular de Sixena

amb un dia de treball, el recobriria l'espai amb una segona capa d'allissat, la qual seria afinada, dibuixant aleshores sobre la capa humida el desenrotllament primitiu de la composició, usant a l'efecte ·l color que a Florencia s'anomena *verdaccio*, i *bázzeo* a Siena. Els colors, desfets a l'aigua sobre l'arrebossat fresc, deurien estar barrejats amb blanc de calç. Seguiria, al moment i una vegada seca la composició, el retoc, tal com exposa en el capítol LXXII del mateix tractat, retoc fet al tremp i que podria ser desfent els colors amb ou, es a dir, amb la clara i ·l rovell, addicionat de llet de figuera, i també usant solament rovell d'ou.[1]

Aquest procediment, que es evolució d'altres més antics, no fou pas usat sempre en nostra terra. L'únic cas que pot citar-se d'haver-se usat un sistema pictòric derivat del fresc el dóna ·l document amb que ·l pintor i argenter geroní Joan Vilella, al tractar, en 1397, la pintura del retaule de Sant Gregori de sa ciutat, se comprometia a arrebossar i allisar la paret prop de l'altar, «*e ferhi alscunes obres de pintura, pero quels obres hagen a pagar lo guix, cals e ayga cuyt*».[2] Aquesta menció del preparat de la paret, sobre la que devia anar-hi la pintura, podria donar lloch a pensar si aquesta fou feta sobre l'enguixat i encalat moll i amb colors dissolts amb aigua-cuit, lo qual donaria un procediment mixte entre el fresc i el tremp.

Al tractar-se la pintura de la capella de Sant Miquel Arcàngel del claustre de Pedralbes, va convenir-se en que·l pintor Ferrer Bassa, i això era en 1343, obraria aquell departament amb bones colors *a l'oli*.

L'Estanislau Aguiló, qui donà a conèixer un bon aplec de documents referents a artistes mallorquins, retragué la nota, treta d'un compte de l'obra del castell de l'Almudayna, en el que, a 21 de Maig de 1309, se parla de que al pintor Francesc Cavaller se li pagaren 4 sous i 8 diners, *per peliotxes*, que serien trossos de pell a propòsit per fer cola, «*e per ous que he mes en los colors com pintaue los embans de la capella*». I ·l 2 d'Agost del predit any, se

1) *Le Livre de l'Art;* edició de L'Occident (París, MCMXI), págs. 37 i 44. — G. Loumyer, *Les traditions techniques de la Peinture Médiévale*, pàg. 97.

2) *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya.* Any XXXI, N.° 320, Setembre de 1921.

li abonaren 17 sous, també «*per peliotxes e per ous e per sedes que compra a ops de les pintures com pintaua l'alcuba de sobre lo palau de les dones*».[1] El Gabriel Llabrés, al publicar lo que consta en un dels llibres de fàbrica de la Catedral de Palma, referent a pagues fetes a en Martí Mayol i altres pintors que, durant el mes de Juliol i primeres setmanes d'Agost de 1328, estigueren ocupats en completar amb feines del seu art el claustre d'aquella Catedral, ha retret que, entre 'ls materials aleshores adquirits, hi havia *llenya a ops de fer ayga cuyta*, *guix*, cinch lliures de *colradura*, *ous*, mil vuitcents *panys d'argent*, dues lliures d'*azur*, *ayga cuyta*, *barnís*, *indi*, *peliotxes*, *blancher*, deu lliures de *sarchon*, nou unses de *carmini* i sis lliures de *vermelló*.[2]

El Sr. Carreras i Candi ens ha donat a conèixer el nom den Francesc Mulner, qui en 1388, pel mes d'Octubre, estava ocupat en perfilar els encarreuats de la volta de la capella de Sant Pacià de Barcelona, empleant «*quatre olles per bulir oli de linós per perfilar les voltes*», fent ús «*dun tros de drap per colar lo linós*»; servint-se també «*de ous que mes en lo tempra de la tinta negra de perfilar*».[3]

Totes aquestes indicacions confirmen que no era sempre 'l mateix el procediment tècnic de la pintura mural. Lo que també ha de dir-se es que, per pintar, especialment els metalls que haguessin d'anar a l'aire lliure, s'hi usava l'oli de llinós.[4]

1) *Bot. de la S. A. Luliana.* Març 1900.

2) *Bot.* citat. Octubre 1917.

3) *Butll. de la R. A. de B. L.* Núm. 56, pàg. 510.

4) Vegi-s els articles *Origens de la pintura al oli (Pàg. Artist. de la Veu;* núms. 404 i 405).

CAPÍTOL V

LA PINTURA EN TELA

En l'historia de la pintura catalana trescentista hi té la seva importancia la pintura en tela o sobre drap.

Aquesta fou practicada desde la més remota antiguitat, conforme han demostrat els estudis d'egiptologia. El monjo Heracli, en el llibre III, *De coloribus et artibus romanorum,* titula un capítol, que es el XXVI, «*si vis pingere lini pannum et aurum in ipso ponere*»: explicant que deuen pendre's pergamins o trossos d'aquests, que seran posats a bullir en una olla amb aigua; quan estigui feta aquesta mena d'aiguacuit, haurà de ficar-s'hi ·l drap, traientlo seguidament i estenent-lo sobre una fusta molla *(et de super tabulam in aquam extende),* deixant-lo així fins que sigui ben sec. Després el drap serà brunyit de per totes parts, amb pedra de vidre, estenent-se'l ben lligat amb fil a unes fustes i donant-s'hi els colors destrempats a la cola, a l'ou o a la goma. En el capítol següent, rotulat *Quomodo pannum ponitur in auro,* indica que per posar or en el drap haurà de ser desfet amb la destempradura i finalment pulit.

En el segle XIV nostres pintors no estaven pas clarament dividits en *retaulers* i *cortiners,* sinó que molts artistes, després de pintar un retaule, no·s donaven de menys de colorir un drap de pinzell, una cortina, una bandera, etc. No obstant, es cert que hi havia pintors, sobretot de la classe modesta, que tota la vida la passaven fent feines propies dels cortiners.

Podem citar una serie de noms de pintors de draps. En 1331

hi havia a Valencia un Miquel Peris o Pérez, que decorava cortines i caixes. El vigatà Antoni de Comella, mort en Octubre de 1339, no era pas gaire cosa més que un cortiner, llegint-se que tenia entre sos béns «quosdam teles cum suis apparamentis», i «quosdam alias teles sine aparamentis». En 1399, l'Antoni Ulsina es conegut com a *mestre de cortines*, rebent de l'escrivà del Consell barceloní 46 sous, per uns paraments de cavalls que servien per la festa de Corpus i portaven l'escut de Sant Jordi.

Molt variats foren els objectes de tela que rebien pintures. Hi havia frontals d'altar, com un que's descriu, en l'any 1375, en l'altar major de l'iglesia de Munter: «unum pali pictum de nigro de opere d'en Baldrons».[1] En 1402, a Vilanova de Sau, hi havia en l'iglesia, «I pali de drap pintat ab son frontal tot d'una meya». En l'iglesia de la Mercè de Vich, quatre anys després, s'hi descrivia: «un pali de pinzell detràs de les ymages a la paret». Aquestes imatges eren una Mare de Déu i una Santa Bàrbara; notant-se a més que, «sobre lo dit pali, altre pali de pinzell ab ymages», trobant-se encara altre «pali de pinzell ab son frontal de poc valor».[2]

A Malla, en 1385, hi podem observar «III capes panni lini pintat», i en 1410, en la capella de Santa Eulalia de Vich, un «vestiment ab la casula de drap de canemaç o de li pintat ab diverses senyals e manible estola semblants ab tot son cumpliment».[3]

Sobretot la pintura en drap del trescents la veiem esplaiar-se en una especie de tapissos fets de tela grollera, que rebien pintures i representacions a vegades complicadíssimes i que feien la servitut dels draps de ras. S'anomenaven *draps de paret* o *draps de pinzell*. El contracte per la pintura de l'imponderable capella de Sant Miquel de Pedralbes, obra encarregada a en Ferrer Bassa en 1343, fa al·lusió a que les historiés «deuen haber cortines a manera de draps de parets». El Rei Cerimoniós, en 1347, feia relació de que havien sigut portades d'Avinyó, «depenctes en un drap les mages dels Reis de baix scrits es a saber Julius Cesar, Ector, Alexander, Judas Macabeu, David, Josué,

1) C. F.: *Inventaris dispersos.*
2) C. F.: *Inventaris*, dels notaris Escayó i Poqui.
3) C. F.: *Manual*, de Guillem Mateu.

Carles Maynés, Godofret de Boullós e del Rey Artius». I el mateix Rei, en 1351, feia comprar per son ús un drap «cum historia novem militum».[1]

En els inventaris vigatans no hi falten referencies a la materia que·ns ocupa. Així, en 1382, en una iglesia, que sembla ser la dels frares mercenaris de Vich, s'hi anota : «I drap pintat ab historia de Sancta Maria e Sanct Jaume», i encara «I drap pintat de la Passió». A casa en Francesc de Clos, mort en 1395, s'hi troba : «I drap de paret pintat».[2] L'inventari del Rei Martí, diferents vegades al·ludeix a aquesta mena de teles, trobant-s'hi «I drap de peret de pinzell de diverses colors storiat de VIII dones quis banyen en un bany dins un pavelló e sis figures domens de a cavall e a peu qui casan servos ab cans ab diverses ramatges e titols en lo camp ab sengles cartells».[3]

L'indicació que hem feta de draps de pinzell adquirits a Avinyó, ens indica que alguns vindrien de fora nostre país. Així també, en 1371, entre ·ls béns de l'Andreu Desplà, s'hi troba «unum drap de paret francés pintat».[4]

Els llits i certs mobles degueren tenir cortines fetes de drap pintat. Ja, en 1360, entre lo posseït pel sub-sagristà vigatà Pere de l'Avenç, se parla de «I cortina depicta» i també «II troces de fustani pintat». En 1396, en Bernat de Torres, prevere, tenia prop d'un llit, «una cortina pintada antiga ab diverses pintures». En 1361, en Jaume Cardó, usava «sex marssapans pintats». En 1401, en un inventari den Roger de Malla, hi notem «I drap pintat de pintura de blau scu e blau clar». Quatre anys després, el forner Bartomeu Urgell, podia llegar «*i. sobresel sobre lo lit de obra de pinsel ab senyals reyals*». Na Margarida de Bellfort, esposa den Bernat Ferrer, en 1410, moria posseint «I bancal de lit pintat»; i en aquest mateix temps, en Jaume Vall «un stoig pintat de drap qui penja a la paret dins lo qual ha un mirall».[5]

1) Rubió : Vol. I, doc. CXXXV i CLVII.
2) C. F. : *Inventaris dispersos.*
3) Edició *L'Avenç* : pàg. 101 i a més pàg. 61.
4) C. F. : *Inventaris dispersos.*
5) C. F. : *Inventaris dispersos*, i dels notaris Escayó i Poquí.

Noticies posteriors sobre aquesta mena de pintures podríem donar-les amb abundancia.[1]

Ab tot i la documentació que fa referència a pintura trescentista sobre drap, hem de confessar que no 'ns es possible retreure un sol exemplar existent, per més que podríem fer referència a algun que pertany al segle que segueix. La mateixa condició de tals pintures, sempre considerades com a obra supletoria d'altres de major treball, ha sigut causa de la seva desaparició. Els col·leccionistes de teixits guarden alguns draps, que s'atribueixen al segle XIV i fins a època més antiga, que són pintats o tenyits ab motius de decoració molt senzills, que's consideren com a produïts mitjançant l'estampació ab motllos xilogràfics. Ja 's compendrà que aquests draps, de producció molt basta, no pertanyen a la materia exposada en les anteriors ratlles.

1) Vegi-s els articles *Pintors cortiners y de portes d'orgue* i *Els draps de pinzell* inserts a la *Pàgina Artística de La Veu de Catalunya,* núms. 474 i 141. D'algun pintor sabem que dibuixà o colorí teles que devien brodar-se. Així consta den Domingo Valls en 1379.

Tenen encara alguna importancia en l'historia de la nostra pintura trescentista els pintors de vidrieres i 'ls pintors guadamacilers. No 'ns estendrem a parlar dels uns ni dels altres, ja que tenen un interès secundari, sols farem referencia als estudis sobre *Guadamils catalans* i *De vidrieres i vidriers catalans*, publicats en la *Pàgina Artística de La Veu de Catalunya,* núms. 191 i 476, 480, 486 i 492.

Escassa es l'importancia que tingué en nostre país la pintura en cera, podent-s'hi fer referencia per lo que se sab d'alguns artistes, que decoraren ciris i brandons, tals com en Bernat sa Parra (1335), Paul (1393), Valls (1379), Pere Cardona (1394) i Martí de Bas (1401).

CAPÍTOL VI

NOTES DOCUMENTALS RELATIVES ALS PINTORS TRESCENTISTES

ADAVERT, R. — Pintor de Perpinyà, que es citat com a testimoni en la darrera voluntat den Pere Baró, del seu mateix ofici; testament datat a 8 de Juny de 1399.

Pere VIDAL : *Recherches relatives a l'Histoire des Beaux-Arts et Belles-Letres en Roussillon depuis le XIe siècle jusqu'au XVIe*. Publicades en el *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Litteraire des Pyrénées Orientales*, 1886.

ALEMANY, Joan. — Es aquest pintor el primer dels que portaren el nom, que ha donat molt que escriure als qui han parlat de pintura catalana. Res indica que ell fos estranger, vingut del centre d'Europa, per més que tampoc hi ha cap indici que permeti afirmar que era del tot originari de la nostra terra, en la que·l nom d'Alemany o Alamany hi es desde temps ben antics.

Den Joan Alemany se sab que fou un pintor que, a 26 d'Octubre de 1395, era a Manresa, on tractava amb el mercader Bernat de Gamisans, acabant les pintures del chor i capella de Sant Domènec de Manresa, establint fer-hi lo següent:

«Primerament sede magestatis sie tot blanch e brondat ab los emversos vermells lo cap dor fi ab la diadema dor fi e la barba dor fi e de color segons que sera conegut que estiga millor per en Barthomeu Amergos, Pere Nadal e Berenguer Ricolf. La col sera tota dor fi e dins vermell. Totes les fulles seran dor fi ab zerco de part detras los tabernacles seran tots dor fi e les finestretetes dels dits tabernacles de azur dacre. Totes les mos-

quetes seran dor fi, les testes dels angels e les ales seran dor fi, les armes dels dits angels seran de colors segons ques pertany, e los dits angels seran vestits de diverses colors. La ymage de la verge maria sera ab lo cors dor fi bronit ab lo mantell de atzur dacre. Langel principal de la salutacio sera blanch sembrat de caxellets e ab les ales e ab los cabells dor fi.

»En tot aço que diu que haya or enten que sia or de flori de florencia. E sia tot fet a conexensa dels dits.»

Joaquim Sarret i Arbós : *Art i artistes manresans,* pàg. 21.

Alexander. — Un davant d'altar pintat, pertanyent a l'antiga abadia de Sant Genís les Fonts (Rosselló), en la capella de la Verge de Montserrat, porta la llegenda : «Magister Alexander ista opera fecit». Se'l té al mestre Alexander com a vivint a finals del segle xiii o a principis del següent.

Julià Bernat Alart : *Notes historiques sur la Peinture et les Peintres roussillonnais,* publicades en el vol. XIX (any 1872), del *Bull. de la S. A. S. et L. dés Pyr. Orient.*, pàgs. 203, 207. — L de Bonnefoi : *Epigraphie Roussillonnaise,* publicada en el vol. XXVII del citat *Bull. de la S. A. S. et L.* — Pere Vidal : Vol. XXVII del *Bull.*, 1886, pàg. 179. — Abbé Jean Capeille : *Dictionnaire de Biographies Roussillonnaises.*

Amblart, Guillem. — Pintor que se sab que visqué a Perpinyà, desde 1348 a 1367.

Vidal : *Recherches,* pàg. 173. — Sanpere : *Pintura Mig-eval Catalana : Els Trescentistes,* vol. I, pàg. 260.

Amergos, Bartomeu. — Citat amb altres a Manresa, a 26 d'Octubre de 1395, com a perit per una obra pictòrica.

Vide Alemany, Joan.

Anfós o Enfós, Bartomeu. — Rossellonès, de 1321 i 1331.

Vide *Els Trescentistes,* vol. I, pàgs. 117 i 118.

Anfós, Martí. — Fill del pintor Anfós de Bruges, habitant a Perpinyà, de 1325 a 1331.

Capeille : *Dictionnaire.*

ARCHALIES, Ramon de. — Pintor de Barcelona, ja mort a 2 d'Octubre de 1308. En 1337 es cita un pintor d'igual nom, difunt.

Josep MAS : *Bol. de la R. A. de B. L. de Barcelona,* vol. VI, pàg. 250. — RUBIÓ I LLUCH : *Documents*, vol. II, pàg. 395.

ARMENTERA, Pere de. — Pintor de Girona, citat en document de mitjans de l'anyada de 1330.

Arxiu de Protocols de Girona. Nota del Sr. Francesc MARTORELL.

ARNAU. — Mestre pintor de Perpinyà, a qui, a 3 de les nones de Setembre (dia 3) de l'any 1300, se li reconeixen deure 50 sous per la pintura que havia fet en l'iglesia de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses.

El document diu : «Ego Raymundus Sabaterii de sancto johanne confiteor me debere vobis magistro Arnaldo pictori de perpiniano L. solidos monete barchinonensis de terno ratione opesis picture quam vos fecistis in ecclesia beatorum johannis et pauli quos L. solidos ego tenebam in comanda nomine guillermi de noguerio capellani quondam ecclesia beator um johannis et pauli ad opus picture dicte ecclesie et quos L. solidos dimisserat dictus raymundus sabaterrii et vobis promitto solvere in primo festo omnium sanctorum...»

Arxiu de Sant Joan de les Abadesses : *Manuals Curia,* f. 39, volum plec. II, del notari Arnau de TORRENT. Nota donada per Mn. Josep MASDEU.

ARNAU. — Rossellonès, de finals de segle. Vegi-s PERALLADES.

ASBERT, Berenguer. — Pintor barceloní en 1389.

Josep PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie II.

BALDRONS. — Un inventari de l'iglesia de Munter, de 1375, diu que a l'altar major hi havia un pali «pictum de nigro de opere den Baldrons». Era un pintor?

Curia Fumada de Vich : Lligall d'*Inventaris dispersos.*

BANAN, Pere. — Pintor rossellonès en 1364.

Vide vol. I, pàg. 260.

BARATA, Ferran. — Pintor de Barcelona en 1327.

Vide vol. I, pàg. 125.

BARATA, Gabriel.—Barceloní, pintor de 25 de Gener de 1400.

SANPERE : *Cuatrocentistas,* vol. I, pàg. 114.

BARÇELONA Francesc. — *Quondam,* pintor de Tarragona. En 1404, sa esposa Joana restitueix una casa a Jaume Sabater.

Nota comunicada per Mn. Sanç CAPDEVILA.

BARDINA, Ferrer. — Pintor exempt d'anar a l'host barcelonina, vers Tona, en 1374. Era mort ja en 1379.

Arxiu Municipal de Barcelona. — RUBIÓ : *Documents,* vol. II, pàg. 395.

BARÓ, Joan. — Pintor, fill de Pere Baró, el vell, que, a 16 de Juliol de 1400, rebia del Procurador reial 2 lliures 1 sou i 6 diners, per haver pintat unes fustes en la teulada del pati del castell de Perpinyà. En 1452 encara ·s troba un Joan Baró pintant vidrieres.

VIDAL : *Recherches,* pàgs. 209 a 211.

BARÓ, Pere. — Artista perpinyanès, el qual vivia a 16 d'Octubre de 1367, i de qui ·s troben noticies a 12 d'Abril de 1370. A 4 de Novembre del dit any, féu tracte amb els parroquians de Santa Eugenia d'Ortafà, per acabar, dintre quatre mesos, unes obres de pintura, que tenia llestes i satisfetes de paga als 2 de Març de 1371. Entre aquestes obres hi havia «una bossa, una llantera ab argent deurat», segons la manera com era pintat «aquel cobercia de Vals per hons», i pintar un «argmari ab asteles. Item. un cobertz os cimbori que es sobre l'artar de blau ab steles e ab la luna e solel». Les parets entorn l'altar, la porta del vestuari i fer les «images de pint» a la paret, prop la porta, ço es de Sant Pere i de Sant Pau, pel preu de 7 lliures barceloneses. Amb data de 29 de Desembre de 1372, se·l troba novament.

En 1379 se li donaren 11 sous per diversos senyals que féu en l'armari de la casa de la Procuració i en alguns llibres de l'ofici; se li pagà dels béns reials.

Amb data de 1381, se li diu *senior*. Dos anys després féu *l'obra*

del Corpus per l'iglesia de Sant Esteve de Salses, obra que si no quedava bé, com volien els encarregats, es posariaa coneixença del rector o de dos mestres, segons acord del dia 7 de Desembre. Als 24 de Setembre de 1384 actuava de testimoni, i a 27 d'Agost de 1388 convenia amb els cònsuls de l'iglesia de Sant Cebrià la pintura del retaule amb l'historia de Santa Maria, fixant-se 'l preu de 31 lliures, havent-lo d'ajudar son fill Pere, i tenir-lo llest per Nadal, retaule que portaria tabernacle d'or fi i guarda-pols d'atzur d'Alemanya amb argent daurat. Un document l'al·ludeix en 1390, sabent-se que morí a 20 de Juny de 1399, dotze dies després d'haver fet testament. L'inventari dels seus béns, que constitueix un document interessantíssim, va datat de 28 de Juny del mateix any ja citat. Segons aquest document, el pintor tenia diferents treballs en obra i no acabats, fent-se referencia als següents : «dos imatges de fusta daurades qui son stades de la yglesia d'Eune. VI leons qui son stats de l'eglesse d'Eune, un rerataüle de Cauders splegat. Unes taules acabades de la muller d'en Franci Batlle. Un rerataule splegat de Vilalonga dels Monts. Una boada de portal acabada de Arlés. Un armari del corpus que's stat d'Eune ab una lanterna en sus. Unum monumentum qui es de Girona».

VIDAL : *Recherches.* — RUBIÓ : *Documents,* vol. II, doc. CCXVI, pàgs. 191 a 207.

BARÓ, Pere. — Fill gran de l'altre pintor del mateix nom. Se'l troba citat a 15 de Juny de 1381. A 27 d'Agost de 1388 el seu pare s'encarregava de fer un retaule i un, també, ell; però, no obstant i això, a 13 de Juny de 1397, ell sol tractava amb els obrers de Padulls (França) per fer i reparar un armari de fusta per incloure-hi 'l Cos de Crist, armari «in fusti in quo reponitur Corpus Domini nostri XPI et ejus custodia, videlicet de simili fusta et de simili talla et opere» com l'armari de l'iglesia de Pollestres, havent de daurar-lo d'or fi «et illud quod erit de azur sit de azur dacre» pel preu de 17 lliures. En 1399 era viudo i pare de nombrosa prole, però, amb tot, va tornar-se a casar amb Maria Montalva, matrimoni que degué durar poc, ja que féu testament a 5 de Juliol de 1400; essent sa esposa viuda, als 24 d'Octubre

de 1401, la que, en 1405, tractà amb un Arnau, pintor de Perpinyà, arrendant-li una casa. L'inventari dels seus béns sembla demostrar que aquest artista pintava i esculpia.

VIDAL : *Recherches*, pàgs. 207 a 209; *Perpignan*, pàg. 181.

BAROT, Berenguer. — Pintor de Barcelona, de qui parlen documents de 2 de Juny de 1367 i 5 d'Abril següent.

Era nebot den Guillem Barot, pintor, i ambdós foren presos, amb motiu d'unes bandositats, a 1 de Setembre de 1361. El Berenguer se·l cita en 1370 com acusat de crims.

MAS: *Bol. de la R. A de B. L.*, VI, pàg. 252. — RUBIÓ: Vol. II, pàg. 395.

BARRAU, Pere. — Pintor de Perpinyà, mencionat a 28 de Maig de 1354.

VIDAL : *Recherches*, pàg. 185.

BARTOMEU. — Mestre pintor barceloní en l'any 1374, exempt d'anar a l'host de Tona.

Arxiu Municipal de Barcelona. — PUIGGARÍ : *Art. cat. inéd.*, serie II.

BASSA, Arnau. — Fill den Ferrer, pintor d'imatges en 1348.

Vide vol. I, pàgs. 236 i 253.

BASSA, Berenguer. — Pintor de Barcelona, de la mort del qual fou acusat un tal Simó Torres, frener, a 15 de Desembre de 1363.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, pàg. 396.

BASSA, Ferrer. — Vegin-se algunes notes complementaries de les dades referents al pintor d'aquest nom:

A 28 de Juny de 1324, se·l cita com a pintor ciutadà de Barcelona, fent una àpoca de 300 sous per haver pintat les dues capelles a Sitges, per encàrrec den Bernat de Fonollar, rebent, a més, 30 sous per haver pintat dues creus per a les dites capelles.

Una carta del Rei Alfons III, datada a Montblanch, a 9 d'Agost de 1333, el cita dient que havia començat a pintar i historiar el llibre dels *Usatges y Constitucions de Catalunya*, que ha-

FIG. 39. — FERRER BASSA (1346): DETALL DEL NAIXEMENT DEL SALVADOR
(Pedralbes)

Fig. 40. — Ferrer Bassa (1346) : Detall de la Coronació de la Verge
(Pedralbes)

via fet escriure per ordre reial el Conseller en Ramon Vinader, doctor en lleis. El Rei encarregava que'l pintor «concicius potuerit depingat». El pintor, en un compte de 15 de Febrer de 1334, rebé 200 sous barcelonesos per sos treballs «in quodam li

Fig. 41. — Ferrer Bassa (atribuït)
Sant Bernat de Claraval apaivagant una tempestat
(Museu Episcopal de Vich)

bro nostro usaticorum quam iluminavit». El mateix Rei, a 4 de les kalendes de Setembre de 1335, li feia pagar part de 2,000 sous, déguts per un retaule. Pere IV, a 14 de Setembre de 1344, li feia pagar 26 lliures, 8 sous, 7 diners que faltaven pagar-li per la pintura d'un retaule del Palau reial de Barcelona, amb «commendabilibus et subtilissimis imaginibus Jesu-Cristi et beate Marie Virginis». En el segon semestre de 1339 el Tresorer reial li

pagava 100 sous per lo que li era debut per obres i retaules que feia a ops del Rei. Pel Desembre de 1340 el Tresorer reial li pagava 900 sous barcelonesos dels 3,000 que havien de pagar-se-li

Fig. 42. — Ferrer Bassa (atribuït)
Sant Bernat de Claraval guarint una possessa
(Museu Episcopal de Vich)

per dos retaules dels altarsde la Mare de Déu i Sant Martí, pintats per l'Aljaferia de Saragossa.

Era ja mort a 26 de Janer de 1350; deixant inacabat un retaule de Sant Francesc que li havien encarregat els Framenors de Valencia; manant el Rei, en el dit dia, que fos entregat al convent la part feta del retaule, retornant la familia del pintor lo que havia rebut de més. Per lo vist, els frares volien posar plet als hereus del pintor, solventant la qüestió el Rei mitjançant aquesta carta.

Fig. 43. — Ferrer Bassa (atribuït) : La Coronació de la Verge Maria
(Iglesia de Bellpuig)

D'aquest pintor i miniaturista, de qui s'ha parlat ja en el cap. V del vol. I, sols se li coneix amb certesa com a obra seva la pintura mural de Pedralbes (figs. 39 i 40). Com a obra probable, manifestadora de ses condicions de pintor retauler, hi ha en el Museu Episcopal de Vich una taula amb dos compartiments, referents a la vida de Sant Bernat de Claraval : en el superior dels quals hi ha ·l Sant Abad en oració, a la ribera del mar i calmant la tempesta que amenaçava engolir-se una embarcació a la que fa trontollar una Furia, en figura de dòna escabellada, que apareix entre·ls núvols; veient-se en l'altre compartiment inferior el mateix sant que està traient el mal esperit del cos d'una dòna possessa, a la que acompanyen tres altres dames (figs. 41 i 42). En aquesta pintura hi apareixen plafons en mosaic a la manera italiana i dels colors que·s veuen en les orles de Pedralbes.

Té, en realitat, certa semblança amb les obres den Ferrer Bassa una pintura sobre taula que, en estampar-se les presents ratlles, s'acaba de trobar en la parroquial de Bellpuig, al darrera d'un migradíssim quadro, que feia les vegades de vulgar retaule. En un llis plafó de fusta, s'hi representa la Coronació triomfal de la Verge Maria per son Fill, que l'ha asseguda en pompós soli, a sa dreta, fent-li honorífic corteig els àngels i ·ls sants de tota categoria, que així reten homenatge a la seva Regina. La composició ·s desenrotlla dintre·l parament, que amida uns 2 metres d'alçada per 1 i mig d'amplada, podent-se considerar com a inspirada en models de l'iconografia usual a Italia (fig. 43).

Mas : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VI, pàg. 250. — Rubió : *Documents*, vol. II, docs. LXXIII, LXXXVIII i XC. — Valeri Serra i Boldú : *Diario de Barcelona*, 6 de Setembre, de 1922.

Bellver, Bernat. — Any 1334.

Vide vol. I, pàg. 119.

Benet. — Any 1334.

Vide vol. I, pàg. 125.

Berenguer. — Vegi-s Berenguer Fullit, entre·ls miniaturistes.

BERNAT, Narcís. — Pintor de Mallorca, a qui ·l Governador de l'illa recomanava al Rei, amb data de 14 de Setembre de 1388.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, pàg. 396.

BERTRAN, Berenguer. — Als 30 de Març de 1397, aquest pintor, que a la vegada era escultor, tracta de fer dues imatges; una de la Verge Maria, de pedra de Montpedrós, i de cinc palms d'alçada, fent a la vegada la «cetra ont stan les flors de liri», ja que·s tractava d'una Anunciació. Als 17 de Janer de l'any següent, firmà compromís amb gent sallentina, sobre fer un retaule historiat de Sant Pons, per sa iglesia de la parroquia de Sallent.

Als 16 d'Octubre de 1401, tracta de fer un tabernacle o sagrari, de 4 palms d'alt, per la parroquial de Camps.

Entrat ja ·l segle XV, a 20 de Janer de 1404, el tal artista, que·s deia oriünd de Martorell, fou admès per gaudir de les llibertats i franqueses que tenien els habitants de Manresa.

Desde aleshores, sembla que ja no·s mogué de la dita ciutat, en la que visqué amb casa propia al carrer del Born, posseint, també, altres immobles en el terme de Manresa.

De 21 d'Agost de 1409, se'n conserva la concordia que pactà amb els confrares de Sant Eloi i Sant Mateu de l'iglesia de la Mare-de-Déu del Carme de la dita ciutat, sobre pintar unes cortines en les parets de la dita capella. Val la pena de conèixer aquests pactes, que podrien pendre-s com a cosa ben posterior:

«Primerament que los dessus dits dos confrares sien tenguts de donar al dessus dit Berenguer Bertran trenta florins de bon pes, ço es saber, .x. primers e altres .x. con la obra sera mig feta, los altres .x. con la obra sera acabada.

»Item lo dit Berenguer Bertran haia a fer una faxa de angels de diverses colors entorn de les cortines qui tinguen les cortines.

»Item que lo camp de les cortines sia dadzur dalamanya bo e fi.

»Item que en mig de les cortines haia un queyro (?) en que haia un aguila ab sos fullatges tan grans con la obra requerra, e que la corona e lo bech e los peus sien de or fi.

»Item que lo restant de les cortines sie sembrat de motes de erbes segons aquelles de la cortina qui esta devant lo retaule.

»Item que si lo adzur no era aquell que esser deu que lo

Fig. 44. — Lluís Borrassà (1415) : La guarició del Rei Abgar

(Museu Episcopal de Vich)

Reverent religiós frare P. Rovira, e los dits en Jacme Ballot e en Ramon de Capdecos, e aximateix de les colors sia aconexença llur.

»Item que lo dit Berenguer Bertran haia donar compliment a la obra daçi a sent Andreu primerament. Idcirco predicti, etc.»

En 1410, rebé 44 sous, per haver fet i pintat un escut, que servia en la sepultura d'un tal Jaume de Ribes.

Se sab, també, que aleshores féu un retaule per la capella del Corpus Christi de la citada iglesia del Carme, obra que faria 12 palms d'alçada, sense comptar el bancal, que en faria 4 més i 12 d'amplada.

En 1418 encara pintava, fent testament a 13 d'Octubre de 1437, en poder del rector de Sardanyola, on es probable que finís els seus dies.

SARRET: *Art i artistes manresans,* pàgs. 15 a 18.

BERTROLÍ, Jaume. — Finals del segle XIII i de l'any 1321.

Vide vol. I, pàgs. 117 i 118.

BOAS, Arnau. — Anys 1321-1337.

Vide vol. I, pàgs. 117 i 119.

BOAS, Bernat. — Anys 1321-1323.

Vide vol. I, pàg. 117.

BORGES, Roderic de. — Pintor i nahiper de Perpinyà, que vivia poc després de l'any 1380.

VIDAL: *Perpignan,* pàg. 185.

BORRASSÀ, Francesc. — Pintor de Girona, a qui 's dona 'l qualificatiu de *Pictor clarissimus,* en un document contemporani.

A 13 d'Agost de 1415, aquest pintor cobrava 37 lliures i 10 sous den Pere Tortosa, mercader de Girona i marmessor den Jaume de Canllong, pel preu «quorundam clipei pannoni sive de panno et standart de oratorium et per me depictorum».

L'any següent, als 7 d'Abril de 1416, trobem el mateix pintor fent àpoca final d'haver rebut en diverses pagues dels prohoms de l'ofici de carnicers, de la vila de Castelló d'Empuries, els

quals li havien comanat el retaule de Sant Antoni, el que «depinxi et perfeci et vobis tradidi seu tradi in eclesia inferius villa in altarique per-vos ordinato poni et affigi feci».

En altre document, en Francesc es considerat com hereu de Guillem Borrassà.

Era vivent encara als 26 d'Abril de 1416.

E. C. Girbal : *Revista de Gerona,* vol. II, pàg. 521. — Francesc Martorell : *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya,* any XXXI, n.º 317.

Borrassà, Guillem. — Pintor gironí, en la segona meitat del segle xiv, pare d'altre del seu mateix nom i den Lluís i Francesc.

En 1360, aquest pintor gironí confessava haver rebut certa quantitat per la pintura del retaule de Sant Jaume, de l'iglesia de Sant Feliu de Girona. El document a l'efecte autoritzat va sense indicació de data, però l'escriptura que·l precedeix, la que resultà esser una venda feta per Arnau de Roca a en G. Borrassà, es datada en la dita ciutat, als 29 d'Abril del dit any. El document de rebuda diu així:

«Guillelmus Borraciani, pictor et civis Gerunde, recognosco vobis discreto Arnaldo de Ruppe, clerico ecclesie Sancti Felicis, Gerunde, quod solvistis mihi et ego a vobis habui et recipi numerando viginti libras, monete Barchinone de terno, racione salarii cuiusdam retaule cum istoria Sancti Jacobi quod ad opus altaris sancti Jacobi siti in dicta ecclesia Sancti Felicis, gerunde, pro vobis facio et facere intendo, Deo dante, et promito cum suo bancali. Et ideo renunciando excepcione peccunie non numerate et non recepte et doli ffacio vobis et vestris de predictis viginti libris bonum et perpetuum finem et pactum de ulterius nom petendo. Est enim verum et certum quod in dictis viginti libras includuntur centum solidis de quibus feci albaranum manu mea propia. Et ego, dictus Arnaldus de Ruppe, consenciens predictis laudo hoc et firmo.»

Els llibres d'obra de la Seu gironina ·ns retreuen com en Guillem Borrassà, per l'Abril de 1368, rebia de Joan Janer, clergue d'aquella Catedral, 22 sous per haver adobat dos gonfanons d'argent. En Maig del mateix any, el mestre de l'obra pagà

Fig. 45. — Lluis Borrassà (1415)
Sant Miquel Arcàngel i la Mare-de-Déu de l'Esperança
(Museu Episcopal de Vich)

II sous per «cabirons, posts e listons que compra a obs de la capela de Sent Benet per tal com aquels que y eren noy bastaven». Encara, per l'Abril de 1370, el mateix mestre li pagava 260 sous que «li foren promes per pintar la clau de la capela de santa Macdalena e per perfilar la capela». Deu esser el mateix artista 'l «Borraçan», pintor, que en Juny del propi any, feia àpoca de rebuda de 6 sous al repetit mestre mayor, «per pintar II asteles noves que foren fetes a obs del aristol del cor».

Nou anys més tard, pel Juny de 1379, trobem al mateix Guillem cobrant 18 florins de l'obra de la Seu gironina, per pintar, daurar i envernissar els vuit bordons de portar el pali o tàlem de la processó del Corpus. Amb data de 30 de Setembre de 1381 el Rei li donava guiatge per un any, denominant-se-l pintor de Girona.

Era esposa d'aquest mestre una tal Marguerida, la qual, en Desembre de 1415, es deia viuda a l'acte de rebre certa quantitat per redempció d'un cens que li feia l'Almoina del pa de la mateixa Seu. En altre anotació, de 24 de Febrer de 1416, eren venuts a la tal esposa que fou den Guillem Borrassà i a en Francesc Borrassà, pintor, hereu del dit Guillem, uns censals. Altre document, de 26 d'Abril del mateix any, parla de diferents membres de la familia del pintor, entre'ls que hi ha un Pere Borrassà, notari, el pintor Francesc, un Asbert, que era barber, i un Joan, que tenia un benefici de la Seu de Girona.

E. C. GIRBAL : *Revista de Gerona,* vol. II, pàg. 522. — RUBIÓ : *Documents,* vol. II, pàg. 396. — Notes comunicades pel Sr. Francesc MARTORELL.

BORRASSÁ, Lluís. — Pintor, que sembla originari de Girona i que's troba vivent ja a 21 de Janer de 1380, en qual dissabte trobem que foren pagades «an Luis Borraçá pintor de Gerona e regent en fer vidrieres per I vidriera que adoba en les pus altes sobre la cambra del claver e y torna I poch de I finestratge que n'avia caut ab vent I florí que val XI sous».

Es ben estrany que la la primera noticia que trobem d'aquest pintor, tan famós en l'historia de la nostra pintura, sia exercint una particularitat tan distanciada de l'ofici de pintor com es la d'adobar vidrieres.

En 1388, aquest pintor gosaria ja de certa fama, puix que, obligat a la conclusió de certes obres que tenia empreses, amb data del 13 de Juny, el Rei Joan I, que tenia necessitat d'ell, per a que li fes qualques obres que servirien en les festes de la coronació, li prorrogava ·l temps de fer-ne d'altres, a les que estava obligat per pactes fets amb persones particulars.

L'any pròxim vinent, als 19 de Març, cobrava 210 lliures, per raó del retaule de l'altar major de l'iglesia de Framenors de Tarragona, essent aquesta àpoca la de final de tracte.

Dos anys més tard, o sia als 25 d'Agost de l'any 1390, parla d'ell un document.

En aquest mateix any era viudo i tenia un fill, dit Narcís. A 20 de Janer de 1396 tractà, per 60 florins, el retaule de Sant Joan de Valls, fet d'alba, de 11 palms d'amplada i 16 d'alçada, presentant bancal,. tres taules i guardapols. En aquest mateix any, a 11 de Juny, rebia 2 lliures 15 sous per pintar en la trona de la catedral de Barcelona.

Els padrons de l'Arxiu Municipal barceloní ·ns diuen que, en 1399, vivia a Barcelona, en el quarter de Mar, tenint cuirassa, cap i llança llarga per anar a l'host veïnal.

A 19 de Juny de 1401, el Consell general de Valls prenia un acord referent al retaule de l'iglesia de Sant Joan, encarregant-lo a aquest pintor, «mestre de pinzell en la ciutat de Barcelona»; responent aquest de que la faria dintre dos o tres anys; per lo que, feta una talla de 300 florins, s'acordà que·s tirés endavant l'obra.

L'acta referent a aquest assumpte ·ns es estada tramesa per l'investigador vallesà Sr. Fidel de Moragas, i diu així:

«Sobre la proposició feta per lo discret en Johan Humiach prebere en presencia del honrat N'Antoni alemay lochtinent de Valls per lo honrat en Guilem bernat de reapas e en presencia de tos dos consels demunt scrits, consell general representans Dient : que per diverses letres, per ell, e per lonrat en bernat palmer jurat lauors trameses an luis boraçà mestre de pinzell de la ciutat de barchelona per quan faria i retaula en lesglesia de sent Johan dela vila daci de valls sobre les quals letres lo dit boraça auia tramesa als dits Johan homiach, é an bernat palmer

i letra responsiua a les lurs etots sobre lo dit retaula, la quall es estada legida per mi pere ripoll qui la present scriu en persona del honrat consell generall, lo quall empero johan omiach legida la dita letra demana a lonrat consell generall quen determenas a

Fig. 46. — Lluís Borrassà (1415) : Sant Francesc i les Tres Ordres
(Museu Episcopal de Vich)

que li seria vist faedor la quall contenia si-esse com que lo dit en luis Boraça era prest fer lo dit retaula, per CCC florins e el compliria con faria lo dit retaule dintre II, o III anys. E daltre manera si fer nos deuia lo dit retaula lin fessin resposta los dits en Johan homiach, e en bernat palmer, e sobre la dita proposició, e letra, lo dit honrat consell general, ha determenat, ceptats los senyors en bernat ponç, francesch armengoll, pere solsona, vidall

german, Guillem domenech, bernat tarago, Ramon caseyats, antoni bernat, Pere piquer, pere torquela, arnau roig, Guillem miracle, bernat ortola, nicolau sagi, que lo dit retaula sia fet per lo dit luis boraça, e eximateix sia feta la tala de ccc florins e eximeteix quey sien adjunys los redelins de ço que cascu se pren per sa anima.»

El mateix Borrassà, a 27 de Juny del dit any, tractà l'obra i pintura d'un retaule per en Garcia Ruiz, mercader de Burgos, havent d'amidar 18 palms i mig d'amplada i 11 d'alçada, amb bancal de 2 palms d'alçada i guardapols, havent d'estar compost de cinc taules i dedicat a Santa Caterina.

Als 18 de Desembre de 1402, en Lluís Barrassà, pintor, ciutadà de Barcelona, nomenava a un tal Asbert Borraçà, clergue simplement tonsurat, son procurador general per cobrar certes quantitats.

Tres anys més tard, a 27 d'Agost, i pel preu de 70 florins, contractà un retaule de la vida de Jesucrist per l'altar major de Guardiola, el qual havia d'amidar 16 palms d'amplada per 15 d'alçada, presentant coronament arredonit, bancal i tabernacle, i essent el còs dividit en tres compartiments, separats per columnetes en espiral.

En 1410 tractà, amb data de 21 de Novembre, la pintura del retaule ja construït, per Sant Antoni de Manresa, en el que hi hauria guardapols, abonant-se-li 294 florins.

Als 12 d'Abril de 1412, el pintor era a Vich i havia acabat l'obra d'un retaule per a la capella de les Onze mil Verges, construïda en el claustre de la Catedral, fent àpoca final de comptes concebuda en aquestos termes:

«Ego ludovicus borressa pictor Civis Barchinone confiteor et recognosco vobis venerabili Bartholomeo de Solerio civi vicensi licentiato in legibus presente quod solvistis et satisfecistis michi plenarie et integre mee voluntati numerando de et super quacumque pecunie quantitate in que michi tenemini racione et pro precio cujusdam retaule quod vobis feci et depinxi quodque eciam vos poni-fecistis in capella undecim Mille virginum constructa in claustro novo eclesie vicensis. Unde renuntio etc., facio vobis finem, etc.»

Fig. 47. — Lluís Borrassà (1415) : El Calvari
(Museu Episcopal de Vich)

En aquest mateix temps en Borrassà degué pintar el retaule major de l'iglesia del monestir de Santa Clara de la susdita ciutat, intervenint-hi ·l ja citat Bartomeu de Soler, obra per

Fig. 48. — Lluís Borrassà (atribuït) : Calvari
(Sant Pere de Terrassa)

la qual, a 17 Juliol de 1415, el pintor firmà rebut de 200 florins.

En Borrassà tingué un plet amb un barber de Barcelona, havent-hi intervingut en la prompta solució l'Infant Alfons, en carta del 20 de Novembre de 1413.

A mitjans de l'any 1414, als 12 de Juny, tractava de fer el

retaule de Sant Gervasi de Cassoles, pel preu de 34 lliures; encàrrec del que firmava rebut a 9 de Febrer de 1416.

A 11 de Janer de 1419 rebia 40 lliures per un retaule de Sant Nicolau que ell i ·l seu esclau, de nom Lluch, havien fet pel preu de 411 sous. Les cortines per guardar la tal pintura foren pintades igualment, costant 14 lliures 17 sous. L'esclau Lluc era tàrtar d'origen, sabent-se d'ell que, a 5 de Setembre de 1415, havia fugit del seu amo, Lluís Borrassà, el qual el reclamava.

Als 18 de Desembre del mateix any, feia rebut de 7 lliures 10 sous, part dels 360 florins que la gent de Vilafranca de Sant Llorenç dels Morunys li devia per haver pintat un retaule.

En 1424, en Borrassà, als 27 d'Agost, feia àpoca d'un retaule den Joan Llovera, que valia 27 lliures; i, finalment, a 7 d'Octubre del mateix any cobrava 5 lliures i mitja per un altre retaule fet per a en Francesc Morague.

De l'obra documentada d'aquest insigne pintor se·n conserva ·l retaule de Santa Clara de Vich, que es preuat ornament del Museu Episcopal i obra culminant de la pintura plenament gòtica catalana. En ella ·l pintor manifesta una vigorosa personalitat i un art exquisit, ja després de les influencies italianistes que havien dominat en la catorzena centuria (figures 44, 45, 46, 47). També ha arribat fins als nostres dies bona porció del retaule de Guardiola, que posseeix el Sr. Alexandre Soler i March.

Molta part de l'obra atribuïda a aquest pintor, el temps s'ha cuidat prou bé de demostrar que no li pertanyia. Nosaltres creiem que amb versemblança pot atribuir-se-li lo que·s conserva del retaule major de Sant Andreu de Gurb, que ho ha recollit el mateix Museu vigatà, i que encarregaria al pintor el Bartomeu de Soler, qui era originari de la dita parroquia i que hem vist intervenint en l'obra dels dos retaules vigatans, segons documents que resten ja extractats.

També creiem que pot esser obra den Borrassà un retaule del titular de l'iglesia de Sant Pere de Terrassa, del que poden veure-se-n uns compartiments desarticulats en la casa rectoral de la citada iglesia (figs. 48, 49). Així mateix, també·ns sembla obra den Borrassà el tros d'una taula que figurà en

Fig. 49. — Lluís Borrassà (atribuït) : Resurrecció de Tabita
(Sant Pere de Terrassa)

FIG. 50. — LLUÍS BORRASSÀ (atribuït) : SANT DOMÈNEC I ELS ALBIGESOS

(Exposició *Athenea*, Girona)

l'Exposició que anys endarrera organitzà la societat *Athenea*, de Girona (fig. 50).

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, any XXXI, n.º 317, a 1921; any XXXII, n.º 333, 1922. Article d'Agustí DURAN i SANPERE. — RUBIÓ: *Documents*, vol. II, doc. CCCXVII. — MAS : *Bol. de la R. A. de la B. L. de Barcelona*, XIII, pàg. 252. — *Butlletí Arqueològich de Tarragona*, 1921, pàg. 17. — PUIGGARÍ : *Revista Catalana*, 1892. — Arxiu Municipal de Barcelona : Papers de l'Andreu BALAGUER i MERINO. — Curia Fumada de Vich : *Manual del notari Bartomeu Esquelló*. — Idem : *Manual XI-XII del notari Pere Artigues*. — SANPERE I MIQUEL : *Cuatrocentistas*, pàgs. vol. I, 123 a 143. — Idem : Vol. II, pàg. 224. — Notes facilitades per Mn. Sanç CAPDEVILA, i pels Srs. Fidel de MORAGAS i Francesc MARTORELL.

BRAMONTS, Berenguer. — Vivia en 1336.

Vide vol. I, pàg. 125.

BRUGES, Anfós de. — Pintor associat amb en Ramon Fremer, a 6 idus de Setembre de 1283. Vivia a Perpinyà encara en 1309. Sa esposa, Beneta, era viuda en 1331, teninttres fills; el major, dit Martí Anfós, i d'ofici argenter, i 'l més petit, aleshores ja clergue, major de vint-i-cinc anys.

CAPEILLE : *Dictionnaire*. — ALART : loc. cit.

BRUGUES, Joan de. — Als 3 d'Agost de 1373, el Rei Pere *'l Ceremoniós*, desde Barcelona, demanava al Comte d'Armagnach que prengués i castigués a aquest pintor «districtural e sostmes vostre»; puix que havia promès obrar i pintar un retaule, cobrant una partida de diners, i havent-se absentat sens complir el compromís.

RUBIÓ : *Documents*, vol. I, doc. CCLXI.

BRUNET, Pere. — Pintor de Barcelona, a qui, a 15 de Desembre de 1373, s'autoritzà per portar armes prohibides.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, pàg. 396.

BRUXELLES, Enrich de. — Pintor que havia colorit en un drap l'imatge de la Mare de Déu, el qual, a 21 de Març de 1372, desde Saragossa, el Rei manà pagar-li per 16 florins d'or.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, doc. CLXX.

Bruxelles, Joan de. — Documents cerverins parlen d'aquest pintor, en 1402, dient-nos d'ell que havia sigut condemnat per diversos furts, dels que en fou la darrera víctima un frare agustí de Cervera. Se'l cita com a pintor francès.

Un Joan i Nicolau de Bruseles, *del regno de Francia*, són citats com a pintors, els quals, a 13 de Febrer de 1379, es llogaven a l'Arquebisbe de Saragossa López Ximénez, per fer les obres del seu art que aquest els encomanés, cobrant en Joan 13 diners jaquesos cada dia, i 5 en Nicolau. S'ocuparen en obrar en les cases i capella arquiepiscopals.

Un Nicolau de Bruxeles, *pictor civis Barchinonæ,* a 14 de Juliol de 1393, féu rebuda a la Causa pia de donzelles maridar, pel matrimoni d'una filla dita Montserrada.

Es tracta d'individus d'una mateixa familia?

A. Duran : Página artística de *La Veu de Catalunya,* n.° 518. — *Revista de Arxivos Bibliotecas y Museos,* vol. XXXVI, pàg. 414. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, vol. II.

Burgos, Esteve de. — Pintor d'Osca, que, per encàrrec de la Reina, esposa de Pere IV, en 1357, havia fet una imatge gran, de cera, pintada, daurada i portant les insignies reials, a semblança del citat Rei, la qual fou portada a la Capella de Sant Martí de Valldosera, com a presentalla. Altres presentalles per l'estil havien estat portades a Montserrat, en 1343.

Rubió : *Documents,* vol. II, doc. CXXVI; nota.

Cabrera, Jaume. — Pintor de fama, de qui se sab que, a 22 de Maig de 1399, tenia «cuyrassa, cap i lansa larga» per anar a l'host veïnal, residint en el quarter de Mar. D'ell consta que, a 22 de Janer de 1400, capitulà amb el venerable Pere Sagrera, beneficiat de Solsona, per la pintura d'un retaule. Als 18 d'Agost propvinent, tractava amb el Cabiscol de la Seu de Vich, sobre la construcció i pintura d'altre retaule de la Passió del Redemptor, «ço es del Jesus devallat de la creu», tal com era pintada en el retaule ja fet i posat en «lesgleya de Santa Maria de Montosion de la Ciutat de Barcelona, e amb totes les armes de Jesu Christ e images e altres coses pintades e posades en lo dit retaule»; cobrant 80 florins.

Fig. 51. — Jaume Cabrera (1406) : Jesús devallat de la Creu
(Santa Maria de Manresa)

Fig. 52
Jaume Cabrera (1406) : L'entrada dels justificats al Cel
(Santa Maria de Manresa)

També consta deu Jaume Cabrera que, als 14 d'Abril de 1404, firmà pactes per la construcció d'un retaule, fent-hi les histories de Sant Julià i Santa Basilisa, destinat a l'iglesia de Sasorba, rebent ell 65 florins per la tal obra.

FIG. 53. — JAUME CABRERA (1406) : BANCAL DE SANT NICOLAU DE BARI
(Santa Maria de Manresa)

D'aquest mateix pintor se sab documentalment que treballà per Manresa, fent, entre altres obres, el retaule de Sant Nicolau de l'iglesia de Santa Maria de l'Aurora, retaule del que se·n conserven tres taules, que han sigut atribuïdes a en Benet Martorell, i que se sab que fou tractat a 28 de Juny de 1406 (figures 51, 52, 53, 54). Fa referencia a la tal obra un document de confessió i procura, en el que·s diu:

«Atenent que la confraria esta obligada donar y pagar a Jaume Cabrera, pintor de la ciutat de Barcelona, 170 florins dor de Arago per el seu trevall y salaris "fabricandi quoddam pulcrum retrotabulum ad opus dicte capelle" y trovantse sense diners, concedeixen a Pere de Garrigosa Pvre., beneficiat del benefici instituit en dita capella per Bernat de Duarri Prvre., difunt, que puga vendre varios censals morts que reb dit benefici sobre la ciutat de Barcelona.» I en el mateix dia consta que «dit mossen Garrigosa va rebre una partida de diners pera pagar los 170 florins del retaula al pintor Jaume Cabrera».

Devem al Sr. Alexandre Soler i March l'atribució al Jaume Cabrera d'una bella taula del Museu Episcopal vigatà, atribució que creiem raonable (fig. 55).

Sanpere : *Cuatrocentistas*, vol. I, pàgs. 116, 188 i 190; vol. II, apènd. I i II. — Rubió : *Documents*, vol. II, docs. I i II. — Arxiu Municipal de Barcelona : *Padrons*, vol. I. — Sarret : *Art i artistes manresans*, pàg. 22.

Calaf, Berenguer. — Pintor de Barcelona. Se li concedia permís per a dur armes prohibides, a 22 d'Abril de 1338.

Rubió : *Documents*, vol. II, pàg. 396.

Camprodon, Bartomeu. — Pintor de Perpinyà, 1330 a 1361. Era mort en 1376.

Vide vol. I, pàgs. 118, 119 i 360.

Camprodon, Guillem. — Rossellonès, 1317.

Vide vol. I, pàgs. 118 i 119.

Canalies, Jaume. — Amb els Francesc Jordi, Bernat Soler i Berenguer Laupart, com ell pintors, s'encarregà de pintar el tercer tros de l'enteixinat de la Sala del Consell de Cent de Barcelona. El preu fixat eren 60 lliures, però se·ls afegiren 100 sous, pagant-se-ls a 24 de Setembre de 1372, de les 1,500 lliures que·l Rei havia atorgades a la ciutat per l'obra de la casa del Consell. Se·l troba en 1378.

Arxiu Municipal de Barcelona : *Claveria*, 1371-72.

Canelles, Miquel. — Pintor de Girona, que en 1394 rebia

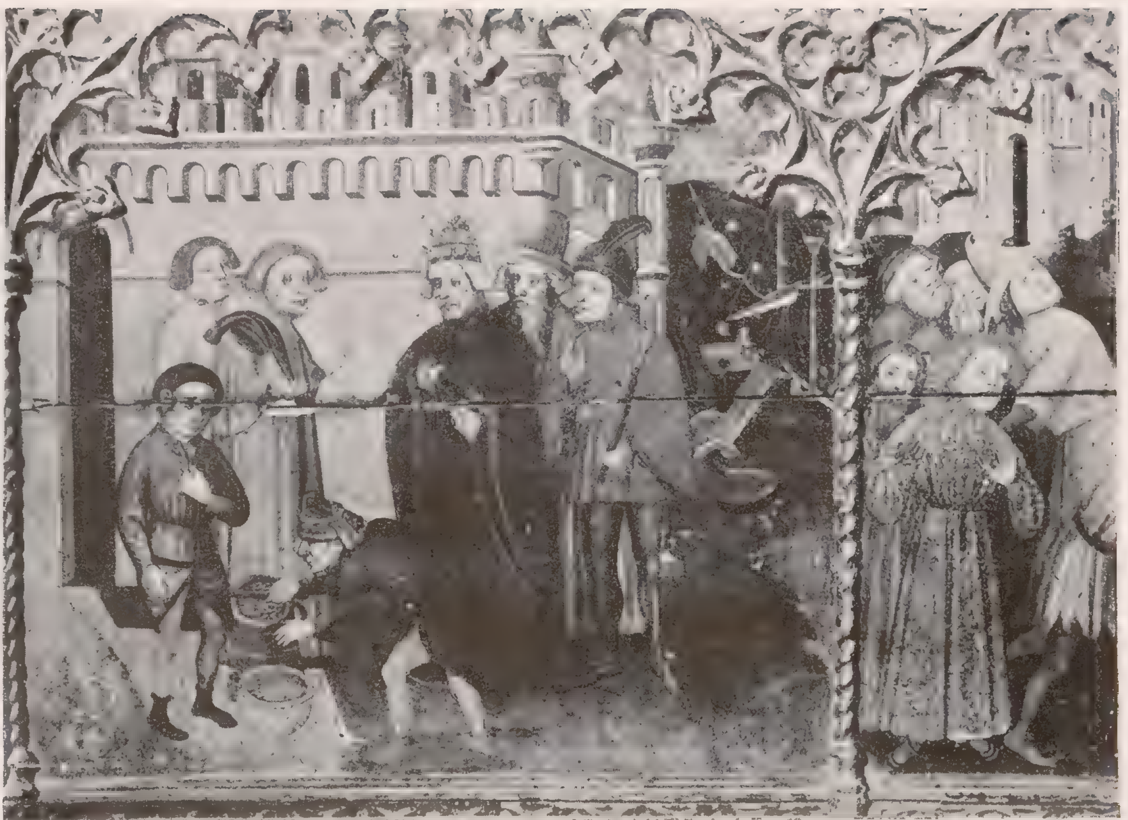

FIG. 54. — JAUME CABRERA (1406) : BANCAL DEL RETAULE DE SANT NICOLAU DE BARI
(Santa Maria de Manresa)

per aprenent a un Francesc, fill den Llorenç Pinyana, escriptor de Girona, per temps de quatre anys.

Nota den Francesc MARTORELL, treta de l'Arxiu de Protocols de Girona.

CANET, Jaume. — 1328, 1332 i 1334.

Vide vol. I, pàg. 119.

CANYELLES. — Un pintor barceloní d'aquest nom se·l troba en 1374, com a exempt d'anar a l'host de Tona. Era l'escriptor Francesc Canyelles que surt en 1383?

Arxiu Municipal de Barcelona.

CARDONA, Pere. — A 28 de Març de 1394 un pintor i cofrer de tal nom era a Tortosa. El mateix surt en 1397 i encara en 1419 i 1429; aleshores com a pintor del Consell tortosí, encarregant-se de fer els escuts de la dita ciutat en els ciris de Corpus i en els llibres dels Clavaris. Un escriptor de tal nom surt en 1400, suscitant el dubte de si ·s tracta d'una mateixa persona.

Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 182. — *La Zuda*, de Tortosa, Maig de 1922.

CASANOVES, Pere de. — Vivia al quarter de Mar de Barcelona, en fer-se l'estadística de la gent que podia anar amb armes a l'host veïnal, pel Maig de 1399. Se·l cita en 1378.

Arxiu Municipal de Barcelona.

CASTAYLS, Jaume.—Pintor i escultor de mitjans del segle XIV.

Vide vol. I, pàgs. 236 i 254. — RUBIÓ : Vol. II, docs. C i CXI.

CASTELLAR, Arnau. — Pintor de Vich, que, a finals de l'any 1320, o sia a 15 de les kalendes de Janer de 1321, confessava deure 47 sous a l'Arnau Collell, ferrador, «pro launis et puntons et rataone ferratarum». Aquest deute indica més un seller que un pintor pròpiament dit.

C. F. de Vich : *Manual anònim*.

CAULES, Ramon de. — Pintor barceloní, esmentat en 1368, en tractar-se de l'host veïnal.

Arxiu Municipal de Barcelona.

Cel Olm o Zelolm, Pere. — Pintor establert a Cervera en 1337, 1338, 1356 i 1378.

Duran : Pàgina artística de *La Veu de Catalunya,* n.º 518.

Cervera, Mateu. — Pintor barceloní, vivent en 1364.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie II.

Cogunga, Pere. — Anys 1350-1372.

Vide vol. I, pàg. 260.

Cogunya, Aleix. — Pintor de Perpinyà, a 17 de Novembre de 1400 i 1.r de Març de 1406. A 30 d'Abril de 1415, vivia a Barcelona, dient-se originari de la vila de Perpinyà, i tractant amb un tal Arnau, pintor. Potser sia aquest pintor qui, a 16 d'Octubre de 1367, trobem qüestionant amb en Guillem Girona del seu ofici.

Vidal : *Recherches,* 1886, pàg. 211.

Collell, Benet. — Pintor a qui, en 1374, es féu exempt d'anar a l'host de Tona.

Arxiu Municipal de Barcelona.

Comella, Antoni de. — Pintor de Vich, citat en un inventari de 1375, en una afrontació que parla de «un hort de n'Antoni de Comela pintor». Degué morir per l'Octubre de 1396, ja que a 13 d'aquest mes es féu inventari dels seus béns, i tres dies més tard s'encantaven aquests. En aquest document es parla de «unam losiam molendi sive parandi colores; unam crucem fuste enguixatam et non perfectam cum crucifixo et imaginibus sancte Mariæ et sancti iohannis; una rasora de ferre de raure pergamins e cuyros; 1 libre de paper en que s comensa lo libre de Tristany». Això darrer indica que en Comella era, també, escriptor de llibres en pergamí i en paper. Vivia al carrer del Pontarró, essent propietari de sa casa i altres béns.

C. F. de Vich : *Inventaris.*

Company, Berenguer. — Es cita un pintor gironí de tal

FIG. [illegible]. — JAUME CABRERA (atribuït)

(Museu Episco

: La Mare de Déu i Angels músics

pal de Vich)

nom, en el segle XIV, sens que haguem vist que's puntualitzés quelcom més que hi faci referencia. Consta com a mort a 21 de Febrer de 1391, deixant viuda a sa esposa Blanca.

Revista de Gerona, vol. II, pàg. 521. — Nota facilitada pel Sr. F. MARTORELL.

CORBERA, Sor Saurina. — Monja de Pedralbes, a qui fa referencia un document de 1364, i que, més que pintora, sembla esser la que costejà, junt amb la Confraria dels Apòstols, «unes taules, en els quals son pintats tots los Apostols».

Vide vol. I, pàg. 257.

COSTA, Bernat de. — Ciutadà de Barcelona, pintor referit en document de 28 de Juny de 1301.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.,* vol. VI, pàg. 250.

CROU, Joan. — Anys 1308-1321.

Vide vol. I, pàg. 116.

CROU o SANTACROU, Guillem de. — Anys 1265-1283.

Vide vol. I, pàg. 117.

CROU, Pere. — Anys 1321-1333.

Vide vol. I, pàg. 117.

CROUS o CREUS, Bernat. — Anys 1321-1334

Vide vol. I, pàgs. 117 i 118.

DAVÍ, Arnau Giralt. — Germà de l'anterior i del mateix ofici. Any 1344.

Vide vol. I, pàg. 119.

DAVÍ, Bernat. — Pintor perpinyanès. Anys 1301-1344.

Vide vol. I, pàg. 119.

DERCANYA o ARCAYNA, Pere. — Pintor barceloní del 1360.

Del mateix sabem que en 1368 era mencionat, en tractar-se de constituir-se una host veïnal. En 1400 i 1401, amb altres, pintava 'ls enteixinats de la Casa Comunal de Barcelona. Cobra-

va, en l'última data, el dia 28 de Novembre, son treball de «pintar e daurar a ses propies messions e despeses un angel de metal e un pom dor fi a la espiga blanch al oli e los merlets».

Vide vol. I pàg. 266. — Arxiu Municipal de Barcelona : *Claveria*, f. 200. — SANPERE : *Cuatrocentistas*, vol. I, pàg. 73.

EIXARCH, Garcia de. — Pintor de Valencia, de qui se sab que a 13 de les kalendes de Desembre de 1353 havia treballat a compte d'un ciutadà de Barcelona dit Francesc Oliver. Això 'ns mou a incloure-l entre'ls pintors de la nostra terra, encara que no sabem que hi vingués personalment.

J. SANCHIS I SIVERA : *Estudis Universitaris Catalans*, 1913, pàg. 71.

ESTEVA, Berenguer. — Any 1316.

Un tal *Esteve*, que treballava en la terminació del retaule de Sant Francesc, per l'iglesia de Framenors de Saragossa, motivà una carta del Rei Pere IV, de data 14 de Setembre de 1384, manant que mentre treballés la dita obra fossin sospeses totes les enquestes que's feien contra d'ell, per la no terminació d'altres obres que ell havia contractades.

Vide vol. I, pàg. 125. — RUBIÓ : *Documents*, vol. II, doc. CCLXXXIV.

FAGALÓ, Guillem i Pere. — El primer, a 13 d'Agost de 1337, fou posat per aprenent a un tal Arnau Boas. L'altre es esmentat en 1338

Vide vol. I, pàg. 120.

FAGALÓ, Pere. — Artista rossellonès, que, a 7 de Desembre de 1388, degué treure uns escuts que hi havia en la plaça del Blat de Perpinyà, que no eren del Rei de Mallorca.

CAPELLE : *Dictionnaire*.

FANJANS, Jaume. — Any 1321.

Vide vol. I, pàg. 117.

FELIU, Francesc. — Pintor oriünd de Camprodon, casat amb Elisenda Buixó ja en 1382, quan a 26 de Febrer arrendava un camp i feia constar que vivia a Sant Feliu Sasserra. A princi-

pis de Gener de l'any següent era a Cervera. Un document, de l'any 1405, li diu pintor de Solsona, fill de Francesc Feliu de Manresa, qui, sabent que son pare havia de fer per Na Sibilia, viuda den Bernat Carlà, de Santa Coloma de Queralt, un retaule per la parroquia de Bell-lloch, que'l primer no havia construït per impossibilitat física, prometia acabar-lo sol o en companyia de son pare, ans de Carnestoltes, de la manera convinguda abans. Així eren dos pintors, pare i fill, del mateix nom. Sembla que seria el segon, o el fill, el qui en 1405 volia fer-se veí de Cervera, ja que consta que era un «pintor de Solsona» el qui portava aquesta intenció. Era a Manresa, en 1412, quan havent la Confraria de Sant Nicolau, establerta en l'iglesia de Santa Maria, fet pintar un retaule per Jaume Cabrera, als 9 d'Abril del dit any, tractava pintar les parets, el sostre i 'ls costats del dit retaule, concordant a aquest efecte baix els següents termes:

«En nom de deu sia e de la Vergen maria e de monsenyor sent Nicholau a 6 del mes de Abril en lany de M CCCC.XII. foren fets capitols ab los honrats patrons e confrares de la confraria de mossen sent Nicholau e daltra part ab en ffrancesch feliu pintor de la ciutat de menresa. Primo que los dits confrares donen a pintar la dita capella ço es asaber de la lexa sobre lo retaule e deça e della als costats en agual de la lexa tot deu pintar de fin vermeyo e que sie fet ab brots aquells que los dits confrares altarán exceptat que no sie dor ne datzur mas de totes altres belles colors si donchs no alguns perfils los quals no fossen de gran cost si la dita obra ho requeria. E lo dit pintor promet de fer la dita obra segons que damunt es scrit e de pintar uns guarda polsos a lo redor segons la mostra que ells se tenen, e a pintar uns guarda polsos sobre lo reetaulo segons que es en la capella de monssenyor sant anthoni segons que los fustes hauran obrat exceptat que los dits confrares e patrons haien a fer fer la fusta e clavar ab totes ses propies messións. Asimatex prometen los senyor de confrares de darme posts e sogues per fer les bastides altes e baxes mentre la obra durará que jo haie afer ames propies messions exceptat que per les dites bastides los dits confrares me donen VIII sous, promet lo dit pintor de fer les colors bones e dobles sens neguna mescla a conexença de pintors, o aquells

que ells volran e fer les colors ben tinents e durables. E com los cars vengues que si desfaes res de dornarho ab totes ses propies messións e despeses e aço promet lo dit pintor daver feta la dita obra daçí a cinch setmanes primers vinents. Item prometen los dits confrares de donar de preu d'aquesta obra trenta florins dor darago e de bon pes ço es asaber per pagues primo de present x florins. Item con lo dit pintor haurá pintats los guarda polsos aloredor e lo guarda pols del reetaula e haya gitat latzarco (?) aloredor alobre e de sobre lo vermello haréu adonar altres x florins, e com la dita obra seva acabada de tot los altres x florins, e promet lo dit pintor que no derrenchra (?) lobra fins que sia acabada si donchs non fahie lo dilluns e lo digous e daços posa pena de x lliures si donchs ab licencia lur nou fahien. Item que lo dit pintor haia anar a barcelona sues propies messions e despeses e que aconexensa de mossen lo prior dels sacs (?) e sua haie aportar de iiij (quatre) o mes maneres de mostres de brots e fullatges axi com damunt es dit. Item que si mossen lo prior o altre qualsevulle trobaven alguna manera de cortinatge que fos pus bella e que la dita obra fos de semblant cost que lo dit pintor la hagues a penre e si la dita obra era tan avantatyosa que costas mes que la damunt que lavors los dits Regidors li haguessen estar en lo sobre mes de preu e de un pintor e del prior. Item que tot lo que guix qui sia necesari a la dita capella per raho deles dites cortinas o detras lo retaula axí com hi sia necessari ne la dita obra demanara que lo dit pintor la haia haver pagar e posar e en les redortes e guardapolsos ases propies messions. Idcirco nos dicte partes laudantes aprobantes etc.»

En Feliu, que a més d'esser pintor esculpia, a 12 de Juny del mateix any, firmà contracte amb els prohoms de Sant Martí de Correa «sobre fer uns rotuls per les campanes de dita parroquia»; lo que sembla referir-se als motllos alfabètics usats en la fundició de clotxes.

A 22 de Setembre immediat s'encarregava d'apariar o adobar les *fenedures* o esquerdes i 'ls pelats que havien sortit en el retaule de la capella del Sant Esperit de l'iglesia major de Manresa, que havia pintat en Pere Serra, en 1393.

L'any següent firmà contracte, amb data dels 8 de Març, per

pintar les parets de la capella que la Confraria de Sant Antoni o dels Sabaters tenia en l'iglesia principal manresana, estatuint segons capitols:

«Capitols ab lo nom de Deu e de sant Anthoni entre los confrares de sent Anthoni e en Francesch Feliu pintor.—Primerament promet lo pintor de pintar la dita capella de blau dindi bajadell del pus coronat que sia del pus fin blau acceptat que no sia atzur dacre he de lamanya, he daquella donarlos tres mostres, he si aquelles tres mostres nols atten que los naya adonarho que aells atten. Item promet lo pintor de fer ab estels grochs, e blanchs ab senyals segons que laltre obra se continua he ab estels bermells sini volen he affer aqui lo sol e la luna cascu a sapart, e lo estel del dia e que lo dit sol sia daurat ab aquell or que ells hi querran donar acceptat que ells lo ran a comprar sino que lo pintor sa acomprar largent de la luna.

»Item promet lo pintor de ferhi un guardapols de guix fins a mig loch del pilar ab buçell acade part de ferhi ymage ab guardapols sobre sant Anthoni.

»Item que totes les dites demunt coses haie a fer a son cost e messio e haya de preu tretze florins he axi matex que haia adobar la ferradura de la taula miyana del reetaula a son cost e messio.

»Item que la dita obra haia esser acabada daci a pasqua ab sagrament o conexença de mestre.

»Item que dels tretse florins sien pagats per les pagues devall escrites ço es que ara li donen quatre florins primes, e com haura en blavat tres florins e lo remanent com haura acabat.

»Item que si lobra si mou res dintre deu anys que lo dit pintor ho haya atornar a sont cost e messio e que la demunt dita obra haya aya a fer lo guix ab ayga de rel dom, e los colors ab ayga cuyt.»

Pocs dies després, en Feliu intervenia en un afer d'escultura. Als 17 de Març, associat amb en Joan Pere, pintor de Tremp, firmà contracte amb un canonge cambrer, manresà, sobre fer una creu de pedra, de 15 palms d'alçada igual a la que hi havia en el camí anomenat de Bon jornal, del terme de Manresa. Aquest pintor de Tremp, als 10 d'Abril, se'l llogava fins al dia de la Mare-

de-Déu d'Agost, per exercir l'art de pintura i «obrar y fer casulles, camits, estoles», i altres draps d'iglesia, amb la condició de rebre menjar i vestir i de fer «una imatge de Sant Pere y un tabernacle», al qual efecte aquest seria tornador, a en Feliu, de «deu canes de drap fustani barrat».

Encara a 26 de Març del mateix any 1413, en Feliu féu una post per un pergamí d'ordinacions de la cort del batlle de Manresa, pintant-hi 'ls senyals de la ciutat i reial i cobrant mig florí.

Nous documents donen a entendre que'l pintor treballà per diferents iglesies de la contrada. Així, a 11 de Juny de 1417, rebia 18 florins d'or pel retaule de l'ermita de la Mare-de-Déu del Pla, del terme del castell de Sant Mateu de Bages. Altra quantitat igual, que era a compte de 110 sous, acceptava als 21 de Març de 1418, per raó del retaule de Sant Jaume de la capella del dit Sant, que hi havia en el terme de Castellbell. Al mateix dia acceptava 15 florins d'or, a compte dels 18 en que estava tractat el retaule de la capella eremitana sots l'invocació de Maria, del terme de Sant Mateu de Bages. I, finalment, als 2 de Juny pròxim, feia àpoca a en Berenguer de Sant Mateu, per ultimar el retaule de l'altar major de Santa Maria d'Oló, amb la paga de 11 lliures barcelonines.

SARRET : *Art i artistes manresans*, pàgs. 9 a 15.—Joan SEGURA, : *Gazeta Montanyesa*, 26 d'Octubre de 1906. — DURAN : Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 518.

FERRER, Antoni. — Pintor barceloní, de qui se sab l'existencia en 1360, i que en 1363-64 figura habitant en el quarter del Pi.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie I.

FERRER, Arnau. — A 28 de Novembre de 1310 surt el nom *Arnaldus Ferrari* i *pictor*, confessant un deute davant del Veguer de Manresa. En 1318 encara vivia.

SARRET : *Art i artistes manresans*, pàg. 7.

FERRER, Bernat. — Any 1321.

Vide vol. I, pàg. 117.

Ferrer, Francesc. — Pintor rossellonès, de 1399.

Vide Puy, Antoni del

Ferrer, Guillem. — Pintor barceloní a 3 de Març de 1375, procurador de l'artista del mateix ofici Pere Serra.

Es el G. Ff, que ha estat interpretat Gafer, de 1372? Aquest, aleshores treballà en l'enteixinat de la Casa Comunal en el primer i segon trams del Saló de Cent (4 de Juny).

Revista de la Asociación Artístico Arqueológica Barcelonesa, n.º 58; 1909. — Arxiu Municipal de Barcelona : *Claveria*, 1371-72, pàg. 83.

Feu, Jaume des. — Any 1349.

Vide vol. I, pàg. 260.

Feu, Ramon des. — A 24 d'Abril de 1372, tractava la pintura de la clau de la capella de Sant Tomàs Apòstol de la Catedral de Barcelona, per 6 lliures 10 sous. Pel Desembre de l'any 1381, se li satisferen 156 sous, per haver pintat «el bastiment de les esqueletes poques», que deu voler ser el rodonell. En 1393 era obrer de la confraria dels freners i confessava haver rebuda una quantitat, per la fundació d'un aniversari. En 1374 era exempt d'anar a l'host de Tona.

En el llibre de despeses de la sagristia de la Seu barcelonina se·l troba, desde 1384 a 1421, pintant cada any el ciri pasucal.

Bol. de la R. A. de B. L., vol. VI, pàgs. 252 i 434; vol. VII, pàg. 510. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie I. — Arxiu Municipal de Barcelona. — Vide vol. I, pàg. 260.

Figuerola. — Pintor barceloní de 1378 a 1389.

Arxiu Municipal de Barcelona : *Padrons*.

Fort, Guillem. — Pintor establert a Saragossa en 1323 i 1325. Un pintor català d'aquest mateix nom sembla que anà a la capital aragonesa per exercir el seu ofici amb un tal Torrent.

Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, vol. XXXIII, pàg. 411; volum XXXVII, pàg. 430.

Frecton, Nicolau. — A 23 de Juny de 1383, pactà fer un retaule de la Mare-de-Déu d'Agost, per la parroquia de la Selva

del Camp, retaule que havia de fer 12 palms d'alçada per 8 d'amplada, i que costaria 60 florins.

PIE : *Revista de la Asociación Artistico Arqueológica Barcelonesa*, 58; 1909.

GALCERAN. — Fill d'un Pere, pintor de la vila de Torà, que, a 15 de Juny de 1302, contractà amb en Texeda, ciutadà de Barcelona, i del mateix ofici que ell, sobre el treballar plegats.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VI, pàg. 250.

GARCIA, Pelegrí. — Pintor de Montblanch, el qual, a 18 de Juliol de 1368, cobrava 50 sous, per decorar un cert retaule de guix per l'altar del benifet de Sant Miquel de Valls.

Nota comunicada pel Sr. Fidel de MORAGAS.

GAUCELM, Gilabert. — Pintor que, a 21 d'Octubre de 1400, tractà un retaule per Ribesaltes, de 13 palms d'amplada i 15 d'alçada, sense tabernacle, però de bona fusta, daurat d'or fi de Florencia i fines colors, posant-hi atzur fi d'Acre. Hi havia de pintar dotze histories de l'Anunciació, Nadal, Epifania, Resurrecció, la Pietat i Coronació, en una part, i en l'altra, Déu ·l Pare trametent l'àngel a Maria, Sant Joaquim al desert, la Concepció de la Mare de Déu en la porta daurada, Naixement de Maria, la mateixa treballant en la seva cambra, el Casament i la Presentació al Temple. En mig del retaule hi anava una imatge de relleu. Cobraria 105 lliures barceloneses, estant llesta l'obra a 1.r de Desembre de l'any següent. En 1402 pintà ·l retaule de Santa Magdalena de Perpinyà. A 29 d'Octubre de 1422, féu contracte sobre ·l retaule de la Mare de Déu i Santa Anna de Sant Pere de Ceret, fent-hi talles com les del retaule de Sant Joan de la capella den Riera, i amidant 10 palms i mig d'amplada per 13 d'alçada, sense comptar el guardapols, posant-hi al mig Santa Anna amb la Verge Maria i Jesús al braç i a baix la Verge Maria abrigant als confrares amb «lo solet al ventre i la luna als peus», acompanyada d'àngels que la coronaven, i fent-hi, demés, les histories referents a la Concepció i ·ls goigs de Maria. A 15 de Novembre de 1424, cobrava ·l dit retaule de la Verge i Santa Anna de Ceret. A 5 de

Febrer de 1426, concordava en el retaule de Bullà-d'Amont, de 7 palms i mig d'amplada i 20 i mig d'alçada, segons la forma dibuixada en un paper, dedicant-lo a Sant Sadurní, del qual, l'imatge, vestida de pontifical, ocuparia ·l plafó principal acompanyada d'una figura de prevere que estaria al peu del Sant, restant sis histories i ·l Calvari per als altres compartiments; donant-se-li 45 florins, i comprometent-se ·l pintor a col·locar el retaule abans de Sant Miquel de Setembre del mateix any; condició que degué complir, ja que a 18 de Desembre firmava àpoca del preu de l'obra. En 1434 intervingué en una sentencia referent al retaule pintat per mestre Arnau pels Agustins de Perpinyà, i en 1465 encara vivia, essent sobreposat dels pintors de la dita ciutat. Juntament amb en Francesc Ferrer, pintor, féu ·l far o llum *(faraho)* de la torre de Portvendres.

Arxiu dels Pireneus Orientals : Serie *G*, n.s 850, 731 i 762. — P. Vidal : *Perpignan*, pàgs. 181 i 182. — *Recherches*, 9, vol. II, pàgs. 18 i 19. — Capielle : *Dictionnaire*.

Gaucelm, Paulet. — Pel Juny de 1398, aquest pintor de Perpinyà tractava la pintura de «quoddam cimbori sive tabernacle» en la capella de l'altar de Corpus Christi de la Confraria dels hortelans, en l'iglesia de la Mare-de-Déu del Pont, de Perpinyà, amb daurats, bon atzur, pintura de relleu i plana i bones colors, tot pel preu de 60 lliures.

Arxiu dels Pireneus Orientals : Serie *G.*, n.° 677.

Gener o Janer, Guerau. — Vivia ja en 1368 a Barcelona, prop de la catedral, però d'ell no se·n saben noticies precises fins que entra ·l segle xv. Es tracta de dos personatges?

Amb en Gonçal Peris, com ell pintor, a 25 de Novembre de 1405, convingué sobre fer-hi pintar el retaule i davant d'altar de la capella de Sant Domènec de la seu de Valencia, obra en la que hi havien de figurar, també, a més del Sant Patró, els Sants Cosme i Damià, pel preu de 60 lliures. Hi ha àpoca d'aquest retaule, de 27 d'Abril de 1407.

Falta comprovar si aquest pintor es el mateix que ja hem apuntat que vivia a Barcelona. S'ha dit si aquest artista es el que,

per ordre d'Alfons V d'Aragó, es traslladà a Mòdena a fer treballs del seu ofici en la catedral.

SANCHIS I SIVERA : *Estudis Universitaris Catalans,* 1912, pàgs. 303 i 304. — *Archivio Storico Italiano,* vol. IV, fasc. 4.

GERONA O GIRONA, Guillem. — Pintor rossellonès, en 1358, i del qual se sab que, a 16 d'Octubre de 1367, estava en desacord amb el pintor Cogunya; constant a la vagada que, a 9 d'Abril de 1369, habitava amb un seu nebot del mateix ofici. Segons sembla, a 26 d'Octubre de 1372, encara vivia.

VIDAL : *Recherches,* pàg. 190. — Vide vol. I, pàg. 260.

GERONA, Pere. — Un pintor rossellonès de tal nom féu capítols matrimonials a 9 d'Abril de 1369. A 10 de Janer de 1376, tractà 'l retaule de Sant Miquel, de l'iglesia dita la Reial de Perpinyà, obra que havia d'esser com la de l'iglesia de Sant Jaume de la mateixa població, pel preu de 60 lliures. Encara que pintor, aleshores sols tractà l'obratge de la part de fusteria, que ell entregà a fer a un Bernat Raolf. La tal obra quedà acabada als 14 d'Abril de 1377.

A 15 de Febrer de 1382 se'l troba vivent; sabent-se d'ell, més tard, o sia a 12 d'Agost de 1386, que feia rebut de 11 lliures 15 sous i 2 diners, per una partida d'atzur d'Acre, que havia comprat amb destinació al retaule de Millàs, pel qual els obrers havien de costejar a part els colors i tots altres materials.

A 14 de Desembre de 1387, rebia deu mil panys d'or fi i cinc cents d'or partit i altres cinc cents panys d'argent, amb destinació al mateix retaule.

La darrera paga del retaule per l'iglesia de Tezà, o sia 9 lliures 10 sous, la cobrava en 1388.

En Pere Gerona, als 7 de Desembre de 1401, prometia a un home de Bellpuig, bisbat de Mirapoix, fer un retaule de Santa Maria, empleant-hi fines colors, or fi i atzur d'Acre, *sub forma in uno folio papiri,* pel preu de 33 lliures barcelonines, obra que tindria tres taules i un bancal, i faria 13 palms d'alçada i 9 i mig d'amplada. Una filla seva fou maridada amb el pintor Joan Baró.

VIDAL : *Recherches,* pàgs. 214 a 220; *Perpignan,* pàg. 183. — CAPEILLE. *Dictionnaire.*

GERONA, Ramon. — Vivia a Perpinyà, a 15 de Maig de 1391.

VIDAL : *Recherches*, pàg. 198.

GIL, Joan. — Pintor torcimany del Rei de Tunis, al qual, a 4 de Novembre de 1314, el Rei Jaume II recomanava a Ramon Lull.

RUBIÓ : *Documents*, vols. LIV i LVI.

GINEBRER, Guillem. — Encara que escultor, consta d'ell que degué decorar senzillament, amb colradura de fulla d'argent i colors vermelló, carmí, atzur i altres, el retaule que, a finals de 1337, es comprometé a fer per Santa Coloma de Queralt.

Joan SEGURA : *Jochs Florals de 1885. Costums de Catalunya,* IX

GOLENGA, Francesc. — Pintor de Barcelona en 1378.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

GOU, Antoni Des. — Pintor de Barcelona, al qual foren pagats 1100 sous, per 100 pavesos, a 25 de Juliol de 1380.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, pàg. 396.

GRAS, Joan. — Pintor de Perpinyà, anys 1349-76.

Vide vol. I, pàg. 260.

GRAS, Pere. — Pintor perpinyanenc, anys 1332-37.

Vide vol. I, pàg. 120.

ILLES, Joan ces. — Pintor de Barcelona, el qual, als 16 de Març de 1382, convingué amb els jurats i sagristans de Reus sobre pintar un retaule de Sant Pere, amb guardapols de fulla d'argent, histories d'or fi i blau d'Acre, les que serien en número de dotze, comptant-hi, demés, el bancal : l'imatge de Sant Pere seria tallada, havent d'anar sota un dosselet, no faltant en l'obra un tabernacle per recondir-hi 'l Cos de Crist. L'obra costaria 330 florins, i havia de quedar llesta per Sant Joan de Juny de l'any següent, fent 3 alnes i 1 palm d'alçada i amplada.

A BOFARULL : *Anales de Reus*. — PI I ARIMON : *Barcelona antigua y moderna*, vol. II, pàg. 283. — E. MORERA : *Tarragona Cristiana*, vol. II, pàgina 927. — SIMÓ : *La Veu de Catalunya*, 25 de Juliol de 1919.

JOAN. — Mestre pintor de Perpinyà, que, el dia 6 d'Octubre de 1308, tractà de fer tres cimboris (baldaquins) al damunt dels altars de Sant Joan i Pau, Santa Marguerida, i Sant Gabriel, de l'iglesia de Sant Pol de Sant Joan de les Abadesses, decorant-los amb colors «distemperatis cum oleo de linos et cum omnibus aliis necesariis». En cada cimbori hi faria tres imatges, *sculptas sive embotidas,* es a dir, dos àngels turiferaris i 'l Senyor, *in Sede Majestatis.* Les que farien 4 palms de llargada en el primer cimbori i 1 de menys en els altres. En el contracte 's fa referencia a fulla d'argent daurada i al preu de 11 lliures. L'any següent encara 's troba aquest pintor habitant a la vila pirenenca, rebent aleshores per aprenent un tal Jaume Oliva, mitjançant una escriptura que'ns ha vingut incompleta.

Arxiu de Sant Joan de les Abadesses, vols. de 1308 i 1309, ff. 211 i 234. — Notes comunicades per Mn. Josep MASDEU.

JORDÁ, Pere. — Pintor barceloní, en 1364. Era membre del Consell de Cent, contat entre'ls freners, en 1386 i 1392.

Arxiu Municipal de Barcelona. — PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie II.

JORDI, Francesc. — Artista barceloní, a qui 'l Rei Pere IV, a 27 de Novembre de 1355, admetia per domèstic i familiar i especial pintor de ses armes, segons document datat a Perpinyà. L'any 1362 es trobava decorant amb altres obrers del seu ofici 'ls enteixinats de la Casa Comunal de Barcelona.

Es probable que fos a ell a qui 'l Rei *Cerimoniós,* a 16 de Setembre de 1368, manava pagar 4 florins d'or, per algunes *estories* que havia dibuixades. Quatre anys més ençà, consta son nom entre'ls que pintaren el tercer tram de la Sala del Consell de Cent. Un document de 16 de Desembre de 1379, indica que havia mort assassinat i sense successió directa, havent de passar sos béns a la corona.

RUBIÓ : *Documents,* vol. I, doc. CLXX, i vol. II, doc. CLX, pàg. 396. — PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie I.

LACH, Pere de. — Pintor francès, de Rodez de Rouergne, que convingué, als 29 d'Octubre de 1388, sobre fer un retaule

de Sant Pau per la vila d'Illa, en el Rosselló. Segons el tracte, se li donaria feta l'obra de fusta, que tindria bancal i polseres, i faria 9 palms d'amplada per 10 d'alçada, restant la taula del mig 3 palms més llarga que les dels costats. El tal retaule havia de ser com el de Sant Esteve, que ja hi havia en la mateixa iglesia, representant la Mare de Déu al mig i set histories de Santa Anna «prout sunt in retabulo veteri dicti altaris», quedant nou histories de la Passió en el bancal. Havia de posar or fi i bon atzur, no podent el pintor començar cap obra nova fins que tingués llesta aquesta. El guardapols aniria decorat amb roses i senyals o escuts d'armes, permetent-se en ell que hi posés fulla d'argent sobredaurada i atzur comú. Se li donaria la tela d'endrapar el retaule i, a més, 40 florins, proporcionant-se-li despesa i llit.

VIDAL : *Recherches*, pàg. 188; *Perpignan*, pàg. 181.

LEOPART, LAUPART O LLOPART, Berenguer. — Aquest pintor, en 1362 i 1372, treballava en els enteixinats de la Sala del Consell de Cent de Barcelona.

En aquest darrer any, pel mes d'Agost, la Reina d'Aragó li feia pagar 20 florins d'or, per un tabernacle o sagrari de fusta daurada i amb cimbori, que la dita senyora envià a Sicília, al monestir de Santa Maria del Bosch.

Als 18 de Març de 1377, firmava àpoca a Mn. Jaume Ceba, per les *fimbries o faules* del tabernacle de la Seu de Barcelona, cobrant, a 11 del Juliol immediat, 77 sous per dos poms i sis ances de ferro, que daurà per l'obra de la coberta de la Custodia en el tabernacle de la mateixa iglesia, i per una reparació feta a aquell. En 1368 se'l cita per anar amb armes a l'host.

Pel Març de 1388 se li pagaven 132 sous, per una adarga coberta de drap domesquí blau, que havia fet a ops del senyor Delfí.

Es comptat entre'ls membres del Consell de Cent de Barcelona en 1390, pertanyent a la Confraria dels freners. Als 30 d'Abril de 1395, rebé 16 sous i 6 diners, per sos treballs d'enguixar el drap on foren pintades les formes dels tabernacles o docelets de les cadires del chor de la seu barcelonina. Vivia encara en 1406.

Rubió : vol II, doc. CLXXI, nota. — *Bol. de la R. A. de B. L.* vol. VI, pàg. 252, i vol. VII, pàgs. 39 i 136.—Arxiu Municipal de Barcelona. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie I.

Lors, Jaume. — Pintor de la vila de *Lige* (Liege?), habitant a Barcelona, qui fou triat pels procuradors de la Confraria de Sant Eloi, establerta en l'iglesia del Carme, de Manresa, per pintar un retaule. Als 2 de Febrer de 1397, els al·ludits confrares havien ja fet procuradors, perquè anessin a Barcelona per concertar el retaule i mirar si ·l trobarien bo i fet o bé «quel fassi un dels mellors pintors». El darrer dia de Juliol de 1400, els successors dels quatrers de la Confraria deien haver tractat per preu de 145 florins d'or d'Aragó ·l citat retaule, afegint que ja n'havien bestrets 43, per més que·l pintor no havia fet altra cosa que enguixar les posts i s'havia ausentat, tornant a la seva terra. Per això ·ls fou forçós encarregar l'acabament a un Joan Mata, donant-li drets per reclamar del fugitiu la quantitat que tenia ja rebuda.

Sarret : *Art i artistes manresans,* pàg. 21.

Lunell o Llunell, Bartomeu. — Pintor de Barcelona en 1333. Un artista del mateix nom apareix a Barcelona en 1389 i 1393. Segons els llibres de la Claveria de Valls, aquest pintava en el monestir del Carme de la dita vila, en 1400, fent feines tals com colorir unes ales noves a Sant Miquel, adobar cinc parells d'ales, fer la diadema de Jesús i unes ànimes d'aluda i, a més, el pavés de Sant Jordi, tota la qual cosa havia de servir en els entremesos de la festa de Corpus.

Vide vol. I, pàgs. 125 i 260. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie II. — Nota del Sr. Fidel de Moragas.

Lunell, Benet. — Pintor de Barcelona, en 1334.

Vide vol. I, pàg. 125.

Llobet, Martí. — Pintor de Barcelona, al qual, en 7 de Setembre de 1369, es permetia portar armes prohibides.

Rubió : vol. II, pàg. 386.

Lluís. — Pintor de Barcelona, en 1389.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie II.

Manresa, Guillem. — Pintor, segons sembla, fill de Lleyda, establert a Perpinyà, a 5 de Novembre de 1362. Era ja mort a 27 de Setembre de 1393. El Dr. Gayetà Barraquer, en la seva obra sobre les ordes dels religiosos a Catalunya, apunta l'idea de que a en Guillem Manresa són atribuïdes unes pintures murals que hi ha en l'iglesia de Sant Domingo de Puigcerdà.

Vidal : *Recherches*, pàgs. 184 i 185. — Barraquer : *Los religiosos en Cataluña, durante la primera mitad del siglo XIX*, vol. III, pàgs. 632 i 633.

Maresa, Jaume i Pere de. — En 1321, i dos anys més tard, es citat el primer entre'ls freners, sellers i pintors de Barcelona que tenien lloc al Consell de Cent. En Pere de Maresa se'l troba en 1332, entre'ls membres del Consell de Cent de Barcelona, pertanyents a l'ofici de freners, sellers i pintors.

Arxiu Municipal de Barcelona.

Martí. — Mestre pintor, al qual, als 14 de Juliol de 1295, era reconeguda certa fermança prestada El Rei Jaume II li encarregà diferents vegades luxosos guarniments de cavall, sabent-se que una vegada li féu abonar 26 lliures 8 sous 4 diners, per un escut i una sella. Poc després, en 1301, el mateix Monarca li feia reclamar una sella i frec del seu fill Alfons, i, a 11 de Janer de 1303, li ordenava que fes unes riques armes a ús del noble Infant Joan, cosí del Rei.

Mas : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VI, pàg. 221. — Rubió : vol. II, apèndix I, nota.

Martra, Antoni. — Pintor de Barcelona, que sembla aprenent den Pere de Vallebriga, també pintor, del qual trobarem diferents noticies. Consta que'l Rei Joan I, als 22 d'Abril de 1392, féu saber que, a instancies del seu tresorer i de la seva consort, separava de pau i treva a una colla de gent, entre la qual hi havia un tal Antoni, qui vivia amb en Vallebriga, pintor, en el carrer dels Banys, «et filium pictorem d'en Martra laurador qui sta al carrer del Carme».

Arxiu Notarial de Terrassa : *Llibre de la Cort del Batlle*, vol. I, f. 392.

Massanet, Francesc. — Pintor de Perpinyà, a 6 de Juny de 1351. Més tard, a 28 de Març de 1376, actua com altres del seu ofici fent de testimoni de sos companys de corporació, els treners.

Vidal : *Recherches*, pàg. 186. — Vide vol. I, pàg. 260.

Mata, Joan. — Pintor de Barcelona, el qual, quan en Jaume Lors deixà incomplert el seu contracte amb la Confraria de Sant Eloi i Sant Mateu de Manresa, concertà, a 30 de Juliol de 1400, amb els administradors de la dita Confraria sobre acabar el retaule, que havia de portar histories dels dits Sants, encarregant-se de gestionar que'l dit pintor estranger retornés els 43 florins que havia rebut.

Sarret : *Art i artistes manresans*, pàg. 22.

Mateu, Joan. — Pintor de Tarragona, al qual, amb la data de 24 d'Octubre de 1394, va satisfer-se-li la paga d'un retaule de Sant Joan, que tenia fet per la parroquial de Guardiolada, el qual havia de costar 80 sous, tenint 7 palms d'amplada i 5 d'alçada, mostrant cinc histories i l'imatge de Sant Joan en el lloc central. Un padró de l'any 1448, del quarter de Framenors de Barcelona parla d'un Joan Mateu, pintor.

Document de l'Arxiu parroquial de Guardiolada, segons nota de Mn. Joan Segura. — Arxiu Municipal de Barcelona.

Mayol, Bernat i Pere. — Els pintors de nom Mayol, establerts a Mallorca, durant el segle xiv, semblen originaris de Catalunya i de la regió tortosina. Els dos que'ns ocupen, foren fills d'un Martí Mayol, pintor, i amb un germà, del nom del seu pare, batifuller o *sutor auri*, en 1345, eren imputats de la mort violenta del notari de Tortosa, en Berenguer Franquet, la qual cosa 'ls obligà a expatriar-se, habent-los indultat el Rei en Pere.

Gabriel Llabrés : *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, Setembre de 1917.

Mayol, Martí. — Diversos deuen esser els pintors mallorquins d'una mateixa familia i noms. Ja en la data de 1323, se'n cita un, que colorà de verd la cambra reial d'una nau. El Vi-

llanueva diu que, en 1327 i anys següents, fins a 1339, en Martí Mayol, amb Guillem Escardon, Bernat des Tous i Jaume Pelicer, pintà alguns retaules per la catedral de Mallorca. Lo que apar més cert es que, desde principis de Juliol fins a mitjans d'Agost de 1328, el Martí estigué amb un deixeble, de nom Joan, i diversos pintors, els quals ell dirigiria, ocupat en senzills obratges en el claustre d'aquella seu, guanyant 5 sous i 4 diners de jornal.

En l'any següent, pintava quatre caplletres en una fusta, a raó de 50 sous cada una, sens comptar *la fuyla,* o sia l'argent, que havia de colrar. D'ell també se sab que decorà 'ls *corredors dels ciris,* de la mateixa catedral, dels quals se'n conserva part en el Museu Diocesà de Palma. Als 12 de Setembre de 1352, trobant-se a Palma de Mallorca, on estava establert, admeté per aprenent a un Pere Mayol, fill d'un *quondam* del mateix nom, oriünd de Castell de Nulls, diòcesi de Tortosa. En dir-se Mayol, tant el pintor com el seu aprenent, podria indicar que eren parents i potser tots procedents de la contrada tortosina.

No se sap si es aquest Martí el que, a les darreries del segle, va pintar un retaule per la vila de Santa Marguerida, representant la benaurada Verge màrtir i Sants Pere i Antoni Abat i l'Anunciació. En una de les cases del retaule l'artista hi consigna 'l seu nom de familia.

El Martí Mayol *sutur. auri* es també considerat com a pintor. Se sap que ordenà testament als 10 d'Abril de 1374, tenint una germana seva casada amb el també pintor mallorquí Joan Daurer, autor del retaule d'Inca, firmat i datat en 1373.

Bolleti de la Societat Arqueològica Luliana, Janer de 1905, Setembre i Octubre de 1917, i Desembre de 1922. — VILLANUEVA : *Viaje literario,* volum XXI, pàg., 107.

MERLÈS, Benet. — Pintor establert a Barcelona, en 1360. Figurà en l'host veïnal tres anys després, trobant-se-l, a més, en documents de 1374 i 1378, i citat com a difunt en 1416.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie I. — Arxiu Municipal de Barcelona.

MOLINS, Francesc. — Seller i frener, natural de Barcelona i habitant a Tarragona, al qual, a 14 de Juliol de 1375

i 23 de Desembre de 1382, se l'autoritzà per portar armes prohibides.

RUBIÓ : Vol. II, pàg. 396.

MONTFLORIT, Bernat. — Pintor que's trobava a Manresa, i casat, a 30 d'Octubre de 1390. A 8 de Janer de 1391 prometé a en Mateu de Callers, cavaller, que baix pena de 1000 sous acabaria, per tot el mes de Setembre pròxim, i de conformitat als capítols fets, un retaule. Era mort en 1392, havent elegit sepultura en l'iglesia de Sant Miquel, i fundat un aniversari, deixant a aquest efecte 26 florins d'or, que li devia 'l qui havia encarregat l'anterior retaule, o sia l'honorable Mateu de Callers o de Calders.

SARRET : *Art i artistes manresans*, pàg. 8.

MORELLA, Mestre de. — Pintor al qual el Rei d'Aragó, en 1383, havia confiat la pintura d'un retaule de Sant Tomàs, apòstol. Per això l'al'ludit Monarca, a 29 de Desembre, encarregava al Batlle de Morella que li fes fer el bancal *que sia de belles figures*. En referir-se al pintor, la carta reial deia *que li havien loat per bon mestre*.

Arxiu de la Corona d'Aragó : Reg. 1281, f. 58.

MORERA, Antic. — Pintor de Barcelona, mencionat en 1368 com a habitant al quarter de Sant Pere per anar a l'host veïnal.

Arxiu Municipal de Barcelona.

MULNER, Francesc. — Escultor barceloní, de per allà a l'any 1360. En 1363 pertanyia a l'host veïnal. Per l'Octubre de 1388, treballava en la seu d'aquella ciutat, en la capella de Sant Pacià, de la qual «entalumà e perfilà la volta» usant quatre olles, «per bulir oli de linós, per perfilar les voltes», usant, també, «un troç de drap per colar lo linós» i «ous que metem en lo tempra de la tinta negra de perfilar», trobant-se, encara d'ell, que's feia 'ls pinzells. Esculpia capitells i peces d'ornat en la mateixa obra, en els anys 1386 a 1391, cobrant 4 sous diaris. Ha estat considerat com a alemany.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie II. — Arxiu Municipal de Barcelona. — CARRERAS I CANDI : *Bol. de la R. A. de B. L*, vol. VII, pàgs. 30 i 510. — MAS : Idem, vol. VI, pàg. 116.

Nadal, Pere. — Pintor citat en 1395 com a perit per entendre si estaven bé les pintures del chor i capella de Sant Domingo de Manresa.

Vide Alemany, Joan.

Olers, Pere de. — «Pictor civis Minorisae», el qual, a «pridie nonas Januarii» (dia 4) de 1331, firma com a testimoni en una darrera voluntat.

Arxiu del Sr. R. d'Abadal, de Vich : pergamí n.° 79.

Oliva, Jaume. — Fou posat per aprenent de l'ofici de pintor de mestre Joan de Perpinyà, en 1309, a Sant Joan de les Abadesses. Vivia en 1324.

Nota de Mn. Josep Masdeu.

Oliver, Francesc. — Pintor de Barcelona, en 1355 i també en 1384.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie II. — Vide vol. I, pàg. 266.

Oliver, Joan. — Pintor barceloní, el qual, en 1364, estava al servei del Rei Pere *'l Cerimoniós*. A finals de Febrer de 1377, era ja difunt.

Rubió : Vol. II, pàg. 396.

Olivera, Pere de. — D'aquest trobem que, a 28 de Janer de 1308, havia pintat unes armes pel Castellà d'Amposta, i que'l noble se n'emportava terres ultramarines. Sembla que pot identificar-se amb un Çolivera, barceloní, al qual, a 4 de Novembre de 1317, es pagaven 452 sous, per haver fet unes armes per orde del Rei.

Mas : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VIII, pàg. 250. — Rubió : Vol. II, apèndix I, nota.

Oliveres, Joan ces. — Pintor de Barcelona, en 1360, el qual figura en l'host veïnal del quarter del Pi, en 1363 i 64.

Arxiu Municipal de Barcelona.

Otger, Pere. — En Puiggarí cita aquest pintor a Barcelona envers l'any 1360, i, efectivament, figura en l'host veïnal de 1363,

citant-se-l encara a 22 de Maig de 1399 com a habitant en el quarter de Mar i possessor «de lansa e paves».

Artistas catalanes inéditos, serie I. — Arxiu Municipal de Barcelona.

Pagès, Ramon, — Pintor, veí de Barcelona, habitant a les voltes den Guayta, el qual, en 1343, rebé una suma dels Consellers, per un incendi que havia succeït en el lloc on tenia la seva casa.

Arxiu Municipal de Barcelona : *Deliberacions*.

Parra, Bernat ça. — Pintor, al qual, en 1335, els Síndics de Tortosa donaven 18 diners pel seu treball de colorir divuit senyals en els blandons de la ciutat. Es possible que li fos encarregat un retaule de Santa Bàrbara, que's féu en la dita ciutat, en l'any 1346. En 1347, rebia 2 sous 4 diners, per la pintura de quatre brandons que se n'emportaren els procuradors de Tortosa quan anaren a saludar a la Reina d'Aragó. Un fill den ça Parra pintà en un paper unes torres, servint de mostra a les que s'encarregaren a un sastre.

Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 182. — F. Pastor i Lluís : *La Zuda* vol. I, any III, pàg. 246. — Galindo : Idem, any X, Maig.

Paul. — Pintor, al qual, a Tortosa, li foren satisfets, en 1373, 7 sous, per sos treballs de pintar sis escuts en sis blandons, trobant-se-l, demés, en 1375, pintant altres escuts en ciris de les processons.

Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 182. — Galindo : *La Zuda*, Maig de 1922.

Pedro. — Pintor de Saragossa, el qual colorí vuit escuts de la ciutat de Barcelona, els quals foren posats, en l'any 1399, en les cases dels missatgers enviats per la reial coronació, costant 12 sous.

Manual de Novells Ardits, vol. I, pàg. 108.

Pelegrí, Garcia.

Vide Garcia.

PERALTA, Ramon. — Pintor dels anys 1333 i 1347.

Vide vol. I, pàgs. 120 i 260.

PERALLADES. — Fill d'un pentinater de Perpinyà, el qual, a 18 de Maig de 1385, s'oferia servir de l'ofici de pintor a un tal Arnau; més tard, degué passar a Barcelona, ja que a 18 de Maig de 1408 era a tal ciutat, on un procurador del dit Arnau devia exigir-li que complís lo pactat feia vint-i-tres anys.

Un Joan Perallada se'l troba a Barcelona en un document de 9 de Setembre de 1411, i en Perallades també al 1415.

VIDAL : *Recherches*, pàg. 213. — SANPERE : *Cuatrocentistas*, vol. I, pàgi- 114, i vol. II, pàg. 220.

PERE. — Pintor de Barcelona, mort ja en 1302.

Vide GALCERAN.

PERTS, Antoni dez. — Pintor, al qual, en Maig de 1356, se li pagaven 60 sous barcelonesos, per manament reial, per a dos retaules de fusta «sens nenguna obra que ha fets a manament del Senyor Rey, per la Capella de la Reyna».

RUBIÓ : Vol. II, apèndix V.

PESTALLER, Benet. — Pintor de Barcelona, en 1389.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie I.

PEYRÓ, Bernat. — Pintor de Barcelona, al qual l'Infant Alfons, comte d'Urgell, estant a Sardenya en el setge d'Esglesies als 28 de Setembre de 1323, manà que li fossin abonats 573 sous 4 diners, per uns escuts i selles que havia pintat en sortir a campanya. A 5 de Desembre de 1318, ja rebia 100 sous, per la pintura d'una sella del susdit Infant. A 13 d'Abril de 1321 i 1.r d'Octubre de 1331, parlen de pintar altres arnesos per individus de la familia reial. Aquest pintor treballà per ordre del Rei Pere, i a ús d'aquest, una luxosa sella de cavall, que costà 426 sous i 7 diners. Altra sella que portava uns esmalts li valgué 430 sous 6 diners. Dos fresos de cavall i dues capçanes de gran pompa costaven 486 sous 4 diners, fent-les el frener de Barcelona Jaume F[errer], segons consta per document de 10 de Maig de 1343.

Arx. Cor. Aragó : Reg. 396, f. 12 v. — RUBIÓ : Vol. II, doc. LXX.

Pintor.—Diferents vegades en els documents trobem citada gent amb el nom de Pintor, fent-se difícil d'esbrinar de si 's tracta d'un nom gentilici o d'una designació d'ofici. Així, a 13 de les kalendes de Janer i 20 de Desembre de 1312, trobem a Vich un «A. Pictoris de Castellario» que fa una cessió al seu germà Bernat, sense cap altre indici que permeti fer una afirmació concreta referent al tal personatge.

En 1398, Antoni Pintor era 'l nom d'un esclau que tenia 'l Rei Martí a Sicilia.

A 8 de les kalendes de Març i 22 de Febrer de 1345, el llibre de les Pabordies de Vich al·ludeix a un Bernat *Pictoris sabaterii vicensis,* lo que no sembla pas fer referencia a un artista.

Un Bernat Pintor, en 1332 i l'any següent, era membre de la Confraria de freners, sellers i pintors de Barcelona que tenien seient en el Consell de Cent. No sabem si aquest podria ser el Bernat Pintor, natural de Berga, habitador de Manresa, mestre d'imatges de pedra, de fusta i de pinzell, que en 1378 era a Cervera, ajudant a l'escultor Jordi de Déu, segons apar, ocupats en fer un retaule i sepultura den Ramon Serra.

«Un Berengarius Pictor», vivia a Elna, en 1311, 1319 i 1338. Aquest prou devia ésser la mateixa persona que'l Berenguer pintor que en 1343 era sabater de Perpinyà.

Un document de 1328, parla d'un Raimon Pintor.

Curia Fumada : *Manuals del temps, Pabordies.* — Rubió : Vol. I, document CDXLVIII. — Pàgina artística de *La Veu de Catalunya,* n.º 467. — Alart : loc. cit. — Vide vol. I, pàg. 119.

Pla, Jaume de. — Artista barceloní, de 1347.

Mas : *Bol. de la R. A. de B. L.,* vol. VII, pàg. 251.

Plana, Bernat ça. — Pintor barceloní, mort en 1382.

Mas : Idem, pàg. 252.

Plana, Bertran ça. — Una carta de pagament, datada en 1393, fa referencia a aquest pintor barceloní, de ja d'envers l'any 1350.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie I.

Pon, Antoni. — El Rei Martí *l'Humà*, desde Saragossa, en 1398, cridava aquest pintor de Barcelona, perquè anés a la dita ciutat amb eines, aparellaments, arnesos i altres coses per preparar les festes de la coronació reial. Sembla que es aquest mateix un pintor de Barcelona, al qual en Puiggarí documentava pels anys 1393, 94 i 97.

Arxiu de la Corona d'Aragó : Reg. 2242, f. 88 v. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie, I.

Pou, Bernat. — Any 1313.

Vide vol. I, pàg. 123. — Rubió : Vol. I, doc. LII.

Pou, Jaume des. — Pintor barceloní, en 1374. Exceptuat d'anar a l'host contra Tona.

A 26 de Novembre de 1367 i 29 de Janer de 1377 se li concedien allargaments, per uns deutes que tenia.

Arxiu Municipal de Barcelona. — Rubió : Vol. II, pàg. 396.

Puig, Bernat des. — Un document, de 11 d'Abril de 1396, fa menció d'aquest pintor barceloní. Posseïa unes cases al cap del carrer de Bassea.

Mas : loc. cit., pàg. 252. — Nota del Sr. Ferran de Sagarra.

Puig Guillem. — A 18 de Novembre de 1367, actuava de testimoni en una darrera voluntat un pintor perpinyanès de tal nom. Encara a 15 de Febrer de 1382, cobrava una quantitat, *pro operibus oficii mei*. A 21 d'Agost de 1386, se·l troba novament fent de testimoni.

P. Vidal : *Recherches*, pàgs. 187 i 188.

Puig, Roger i Vicens. — Any 1346.

Vide vol. I, pàg. 236.

Puy, Antoni del. — Pintor del lloc de Gaudiosa, diòcesi de Viviers, que, a 12 d'Agost de 1399, essent d'edat major de divuit anys i menor de vint-i-cinc, es posava per aprenent amb en Francesc Ferrer, pintor de Perpinyà, amb l'obligació d'aquest «quod vos habeatis docere michi dictum vestrum officium

pictorie pro posse vestro» amb l'obligació de mantenir-lo, vestir-lo i calçar-lo.

VIDAL : *Recherches*, pàg. 212.

RICOLF, Berenguer. — Pintor al·ludit en un document manresà de l'any 1395.

Vide ALEMANY, Joan.

ROCA, Berenguer ça. — En 1319 i 20, es citat com a membre de la Confraria de freners, sellers i pintors de Barcelona pertanyents al Consell de Cent, no essent segur si realment era pintor. De totes maneres, un Berenguer de la Roca es mencionat en 1336 i 1347 com a pintor.

MAS : loc. cit., pàg. 251. — Arxiu Municipal de Barcelona.

ROCA, Bernat. — En 1361, era a Barcelona, concordant un retaule pel monestir de Sant Pau del Camp.

Arxiu Municipal de Barcelona : Papers referents a Art.

ROCA, Jaume. — 1343-1347.

Vide vol. I, pàg 120.

ROSSELL, Berenguer. — Pintor, ciutadà de Barcelona, en 1347.

MAS : loc. cit., pàg. 251.

ROSSELL, Joan. — En el registre de veïns armats per a anar a l'host de Barcelona, en 1368 i 69; hi figura aquest pintor. També se'l cita en 1389.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

ROTGER, Joan. — Any 1346.

Vide vol. I, pàgs. 236 i 253.

SALAT o SEBET. — En 1389, pintà ·ls brandons que serviren en la sepultura del Rei Pere IV a Poblet. Aquests brandons serien els costejats per la vila de Cervera, ja que aquesta pagava la retribució al pintor.

DUPAN : Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 518.

SALELLAS, Francesc. — Anys 1336.

Vide vol. I, pàg. 125.

SALVÁ, Pere. — Pintor barceloní, el qual tenia un fill, del mateix ofici, en 1389.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

SALVONERES, Antoni de. — Pintà un cèrvol en pergamí, que fou tramès a Saragossa, per tal de posar-lo a les portes de l'alberg on s'hostatjaven els missatgers de la vila de Cervera, en 1399.

DURAN : Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.º 518.

SARAGOSSA, Llorenç de. — Pintor natural de Carinyena, de qui s'ha parlat ja llargament. D'ell se sab que estigué a Barcelona fins a l'any 1374, on havia anat deu anys abans, amb motiu de les guerres que hi havia hagut a Valencia. Durant la temporada que estigué en el nostre país, a més de les obres de que s'ha donat ja noticia, pintà ·l retaule de la capella de Santa Magdalena, dels Carmelites de Barcelona, per encàrrec de la Confraria dels sastres.

Dient-se pintor de Barcelona, per Janer de 1367, se li pagaven pel Rei dos sagraris, que havia fet en dos retaules que la Reina enviava a Calatayud i Terol, i pels guardapols fets per dits retaules, a més de lo necessari per embalar-los, ja que s'havien d'enviar. Preu, 203 sous. En Abril de 1369, es pagava ·l portar desde Barcelona al convent de les Menoretes de Catalunya un dels tals retaules, que·l Rei hi enviava.

D'ell parla, com «lo millor pintor que en aquesta ciutat sia» (Barcelona), una carta reial, de 3 de Janer; de 1373, amb la que Pere IV se dirigeix als prohoms d'Albocacer, dient-los que en Saragossa aniria a judicar un retaule que·ls feia en Domènec Valls, obra de la que aquells no estaven satisfets.

Sembla que es el mateix pintor Llorenç de qui parla el pagament de pintar una tomba del cos de Santa Susagna, venerada a Maella; tomba de fusta que havia pagat la Reina d'Aragó. El compte parla, també, d'un drap amb la figura del Papa Sant Urbà, que estava en la capella del Palau de la dita Reina, pintura

de la que aleshores, en Novembre de 1373, se li féu un bastiment, mes no es clar si fou pintada aleshores.

A 13 de Maig de 1377, el Rei manava que anés a terminar el retaule de Santa Apolonia, per l'iglesia de Sant Llorenç de Saragossa, per més que l'artista havia sortit de Barcelona i era aleshores a Valencia, on vivia en Juliol de 1402.

D'aquest artista, de qui 's deia en el seu temps que era *molt sobtil e apte* en el seu ofici, no se li coneix amb certesa cap obra que permeti comprovar el seu mèrit.

Vide vol. I, pàg. 308 i ss. — Gaietà de BARRAQUER : *Las Casas de Religiosos en Cataluña,* vol. I, pàg. 390, nota. — RUBIÓ : *Documents,* vol. II, documents CLIII, CLXXIV, CLXXIX i CXCVIII. — SANCHIS : *Estudis Universitaris Catalans,* 1912, pàgs. 219 a 221; 1913, pàgs. 71 a 73.

SENA. — Pintor de Barcelona, el qual figura en 1364, en la dotzena dena del quarter de Santa Maria del Pi, en fer-se l'indicació de lo que havia de pagar-se a causa de la guerra que·l Rei d'Aragó sostenia amb el de Castella. L'any anterior surt en un registre de l'host veïnal com a habitant al barri de Santa Anna.

Arx. M. de Barcelona. — PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie I.

SENÍS, Joan. — En l'host veïnal de 1399, en les illes que ixen davant dels Banys vells de Barcelona, habitava aquest pintor, que posseïa llança i pavés. El nom d'aquest artista i ·l que l'antecedeix eren adduïts, en altres dies, per un crític, com a argument decisiu per negar que·l fra Pau de Senis, pintor de l'Ordre de Sant Domingo, de qui parla ·l Villanueva, fos un artista italià. Encara que no sia aquest el lloc de tractar d'un artista de la segona meitat del segle XV, continuem creient que·l fra «Paulus de Senis», de que parlava ·l llibre de professions del monestir dominicà, s'ha d'interpretar fra Pau de Siena. El nom Senis o Senís ens sembla de totes maneres poc català.

Arxiu Municipal de Barcelona. — *Viage Literario,* vol. XVIII, pàg. 180.

SENTCENIS o SENT GENIS, Joan. — Un pintor, veí de Barcelona, d'aquest nom, a 20 de Febrer de 1380, es llogava a Valencia a en Jaume Tallada, per ajudar-lo en les feines de l'ofici de pintor, durant el temps de tres mesos i amb l'obligació que se li

Fig. 56. — Jaume Serra (1375) : La Pentecostés
(Iglesia parroquial de Cardona)

Fig. 57. — Jaume Serra (1375) : Baptisme del Salvador i l'Anunciació
(Museu Diocesà de Solsona)

donés menjar i beure. El llogat treballaria prop de vint-i-quatre dies cada mes, cobrant 10 florins i mig; per la temporada en que duraria ·l lloguer. Un Joan de Santcenis figura entre ·ls pintors barcelonins en 1397.

SANCHIS : *Estudis Universitaris Catalans,* 1913, pàg. 72. — PUIGGARÍ: *Artistas catalanes inéditos*, serie I.

SENTGENÍS, Jaume. — En els padrons veïnals barcelonins de 1363, 1364 i 1368 no hi falta un pintor d'aquest nom, com a habitant al quarter del Pi, mencionant-se-l fins a l'any 1378.

Arxiu Municipal de Barcelona.

SERRA, Jaume. — Poques noticies documentals ens es possible afegir, a les donades anteriorment sobre aquest pintor. Sols direm que a ell, pel Janer de 1361, se li donaren 20 sous, per raó «de pintures e altres obres», que féu per la Reina, esposa de Pere *·l Ceremoniós*.

Amb son germà, en 1374, fou fet exempt d'anar a l'host vers les parts de Tona.

A 26 d'abril del mateix any rebé quantitats, per fer el retaule de Santa Maria de la vila de la Selva del Camp, la qual obra costà 2300 sous. Els documents que fan referencia a aquest retaule són així:

«Dimecres a 26 díes del mes de Abril de 1374, de voluntat del Sr. Rector é den Joan Sobira e den Pere Mallola e den Pere Vives, en Bernat Ferrer Pbre, paga an Jacme Serra, pintor de Barcelona, de aquelles 12 lliures, 1 sou, 6 drs. que rebé den Jacme Puig, sagristá, dels ciris de Santa María e per raho del retaula, que lo dit Rector e prohomens an donat a fer al dit Jacme, a madona Sta. María de la Sgleya de la Selva per senyal e per pagua 200 sous. Itm. pagua lo dit Bernat al dit Jacme Serra per raho de les messións que havía fetes vinent de Barcelona a Tarragona 6 florins. Itm. pagua per loguer del mul den Berenguer guardia en que lo dit Jacme Serra cavalca per advenirse ab los prohomens e per dictar la obra del retaula entre anar e venir e star en la Selva ab 3 sous 1 diner : de civada 15 sous 1 din. e axi son en suma 14 lliures 1 sou 1 diner.»

En altre document, s'hi diu:

«...a 3. de Març a nativitate domini 1375, Guim Ferrer, pintor, ciutadá de Barcelona procurador general de Jacme Serra, pintor de dita ciutat confessa haver rebut de Llorenç Ventura

Fig. 58. — Jaume Serra (atribuït) : Retaule de Sixena
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

jurat de la Selva 10 lliures barceloninas. de la major cantitat deguda á dit Jacme Serra per raho de un retaula que deu fer la universitat de la Selva, segons consta en la escriptura de convensió.»

Fig. 59. — Jaume Serra (atribuït)
La Verge i 'l Nen Jesús : Retaule de Sixena
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

Fig. 60
Jaume Serra (atribuït) : Calvari : Detall del retaule de Sixena
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

També's troba una àpoca, que féu Jacme Serra, pintor i ciutadà de Barcelona:

«... de haver rebut de Guillerm Pasqual Sindich y Procurador instituhit per la universitat y prohomens de la Selva, 500 sous barcs. d'aquells 2300 sous que dita universitat te de pagarli per la fabricació de un retaule que fa per l'obra de la Sgleya del dit lloch sots invocació de la beata Maria.»

Fou feta dita àpoca a Barcelona, el dia 1.r d'Abril de 1379.

Mn. Pere Pujol i Tubau, ha senyalat un document del dia 21 de Març de l'any 1375, trobat a l'arxiu de la batllia de Cardona, en el qual es lliga ·l nom de Jaume Serra, pintor, amb el retaule de Santa Maria de Cardona.

Aquest document, que està en llatí, traduït diu : «Jo, en Jaume Serra, pintor, ciutadà de Barcelona, confesso i en veritat reconec a vós, discret Pere Zator, prevere, col·lector i aplicador de les quantitats ofertes pel retaule que havia de fer-se a l'imatge de Santa Maria de Cardona, que m'entregàreu i jo vaig rebre tots aquells 250 florins d'or d'Aragó, que·m varen ser promesos pels venerables cònsols i procuradors de la vila de Cardona, per fer el dit retaule de la predita imatge, del modo següent : En temps passats, de diverses maneres m'entregàreu, per la raó predita, 150 florins d'or, dels quals us en vaig fer àpoca; els altres 100 florins me·ls heu entregat en el present dia. A més, per altra part, m'heu entregat 4 florins d'or i 4 sous i mig, per les despeses que vaig fer en la dita vila en motiu de posar lo predit retaule; també, per altra part, me donàreu 8 florins, per raó dels treballs i jornals que jo i un cert nunci meu vàrem fer en posar dit retaule. De les quals quantitats us en faig perpètua i final àpoca de rebuda davant de testimonis.»

Aquesta documentació es la que dóna fins al present la data extrema de la vida den Jaume Serra, del qual una nota del llibre del Clavari de 1395 a 1396, de l'Arxiu Municipal de Barcelona, parla de que aleshores en Jaume Serra era ja mort, essent son germà Pere tutor testamentari de dos fills i una filla, anomenats, respectivament, Johanot, Jacmet i Angelina, nats del pintor Jaume.

De Jaume Serra en coneixem dues obres documentades : el

retaule del monester del Sant Sepulcre de Saragossa, de 1367, del qual ja s'ha parlat llargament, i 'l que pintà, en 1375, per Cardona. D'aquest darrer deu pertànyer una gran taula, amb la representació del Descendiment del Sant Esperit sobre la Verge Santíssima i 'l Col·legi apostòlic (fig. 56), conservada en la parroquial Cardonina, i dos compartiments del bancal, en els quals hi va 'l Baptisme del Salvador i l'Encarnació del Verb en les entranyes de Maria Verge (fig. 57). Aquestes obres, prou característiques, permeten formar el degut concepte de la manera de treballar el nostre pintor.

No fóra estrany que pogués un dia documentar-se com d'aquell el bonic políptic dedicat a la Mare de Déu que, procedent del monestir de Sixena, adquirí la Junta de Museus de Barcelona, i que avui es una de les peces que fan honor al Museu d'Art i Arqueologia de la mateixa ciutat. Catorze compartiments formen el cos d'aquesta obra, i cinc d'altres decoren el bancal (figura 58). Al mig del retaule hi ha la Mare de Déu amb el Nen Jesús, asseguda en ric soli, a la qual fan corteig Santa Caterina i Santa Magdalena, donant una composició que recorda la central de Sant Cugat del Vallès (fig. 59). Als peus de la Verge hi ha fra Fontaner de Glera, que degué costejar el retaule, de qui hem ja parlat abans (vegi-s la fig. 4, en la pàg. 13 del present volum). Sobre d'aquesta composició hi ha 'l Calvari (fig. 60). A l'esquerra, en sis encasaments, s'hi troben : l'Anunciació (fig. 61), el Naixement del Redemptor, l'Adoració dels Reis, La Presentació al Temple, Jesús entre'ls Doctors, i 'l Baptisme de Crist. A la dreta hi ha la Resurrecció del Salvador, l'Ascensió, la Vinguda del Sant Esperit, l'Anunciació del trànsit de la Verge, l'Assumpció i, finalment, la Coronació d'aquesta (fig. 62); recordant la darrera representació, la que, figurant el mateix misteri, hi ha en el retaule saragossà, diversificant-se, però, de la que hi ha en el de Manresa. En el bancal hi va, a més del Sant Sopar, diverses curioses figuracions del llegendari anti-judaic, que vulgaritzà durant l'Edat mitjana l'odi contra 'ls hebreus.

En el Museu Episcopal de Vich hi ha un compartiment de retaule, representant el Calvari, amb les Maries, el Deixeble, pelicà, sacerdots, jueus, saigs i cavallers, que ningú podrà negar

Fig. 61. — Jaume Serra (atribuït)
L'Anunciació : Detall del retaule de Sixena
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

Fig. 62. — Jaume Serra (atribuït)
La Coronació de la Verge : Detall del retaule de Sixena
(Museu d'Art i Arqueologia de Barcelona)

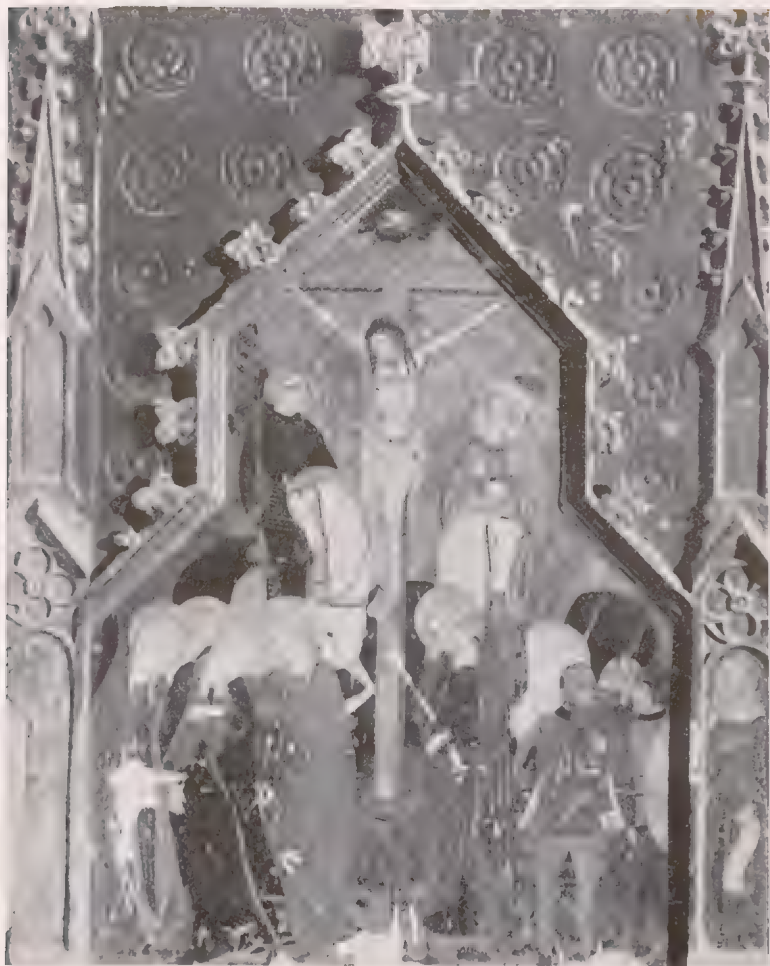

FIG. 63. — JAUME SERRA (atribuït) : CALVARI
(Museu Episcopal de Vich)

que correspon en absolut a la composició que va al cim del retaule sixenenc, que acabem de mencionar; de manera que si l'una es den Jaume Serra, forçosament ho ha de ser-ho l'altra (fig. 63).

Creiem que pertany també a l'art den Jaume Serra una taula de la col·lecció de Lluís Plaudiura, en la qual hi va figurada la Ver-

ge donant el pit a son Fillet, mentre sis àngels amb llaüts, orgue de mà i violí canten les lloances del Jesuset; repetint així un assumpte devot, molt en consonancia amb les idees trescentistes, al que donaren forma gràfica diferents dels nostres pintors (fig. 64).

Fig. 64. — Jaume Serra (atribuït) : La Mare-de-Déu de la llet
(Col·lecció Plandiura)

També la senyora viuda de Cirera, de Vich, posseeix un tros de bancal de retaule, en el que s'hi troba la representació de Jesús davant de Pilat i ·ls jueus acusadors, composició de manifesta semblança iconogràfica amb una pintura del Museu Episcopal d'aquesta ciutat, atribuïda a en Pere Serra (vegi-s pàg. 19). Al costat de la tal escena, hi ha part d'altres dues al·lusives

a la captura de Jesús a l'Hort de les Olives i a l'encontre de Maria amb el seu Fill en el camí del Calvari.

RUBIÓ : *Documents*, vol. II, apèndix VI, nota. — PIE : *Revista de la Asociación Artistico-arqueológica barcelonesa*, 1909, n.º 58. — *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1918-19, pàg. 268. — Institut d'Estudis Catalans: *Liber bladi*, f. 3. — Nota comunicada per Agustí DURAN i SANPERE.

SERRA, Joan. — Germà den Jaume i den Pere Serra, exercint la mateixa professió de pintor, en 1376.

Uns documents, de 8 de Febrer i 20 de Juny de 1381, donen a entendre que aquest pintor tenia tractes amb uns tals Antoni Sallent i Berenguer Saplana, «operantes de auro», o batifullers.

Vide vol. I, pàg. 279. — RUBIÓ : Vol. II, apèndix VI, nota.

SOLÁ, Bartomeu. — Pintor barceloní, vivent en els anys de 1360 a 1387.

A 6 de Març de 1383 tenia una dissenció amb el drassaner de Barcelona, i quatre anys més tard, a 26 d'Octubre, surt el seu nom en un document, en ocasió d'uns deutes.

Era mort en 1399.

PUIGGARÍ : *Artistas catalales inéditos*, serie I. — RUBIÓ : Vol. II, pàg. 396.

SOLER, Bartomeu. — Pintor en 1372. Se·l troba aleshores pintant l'enteixinat del Saló de Cent de la Casa de la Ciutat de Barcelona, fent-ne dos trams, amb suplement de paga, ja que ell i ·ls que l'ajudaven hi perdien.

Arxiu Municipal de Barcelona : *Clavaria*, 1371-72, als 4 de Juny.

STARNINA i GERARD DE JACOBO.

Vide vol. I, pàg. 340.

TEXEDA. — Aquest pintor, a 15 de Juny de 1302, tracta d'ensenyar de son ofici a un tal Galceran, fill d'un Pere, pintor, difunt. Amb en Berenguer Sarroca, en 1319, pertanyia al Consell de Cent de Barcelona.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VI, pàg 250. — Arxiu Municipal de Barcelona.

Terreni, Pere. — Pintor de Girona, citat a 5 de les kalendes d'Agost (26 de Juliol) de 1322, amb el seu fill Bernat. El Pere encarregà fulles d'argent a Perpinyà, en 1327.

Nota den Francesc Martorell, treta de l'Arxiu de Protocols de Girona.

Timor, Guillem. — Pel dia 4 de Janer de l'any 1345, es troba un pintor d'aquet nom, veí de Montblanch, capitulant per fer una imatge de Sant Andreu Apòstol, de 8 palms i mig d'alçada, i esculpida en pedra, la qual havia de ser pintada, daurada platejada, destinant-se-la a la vila de la Selva del Camp, imatge que avui encara es conservada. Cap altra noticia 'ns consta d'aquest pintor i escultor, no desproveït de mèrit.

Revista de la Asociación Artistico-arqueológica barcelonesa, 1909, n.° 58.

Torra, Andreu de la. — Pintor, ciutadà de Lleyda, el qual daurà i colorí 'l sepulcre del pare del Rei Jaume II, a Santes Creus, rebent la paga als 5 de les nones, dia 3, de Maig de 1307. L'Abat Bonanat, del dit monestir, demanava, en carta d'aquells temps, i sens data, que s'augmentés lo que hi havia senyalat per aital pintura, aleshores començada.

El dia 1.r de Juny de l'any 1307, el Monarca aragonès ordenava que se li pagués lo degut, pels treballs ja fets i per acabar la tomba del Rei Pere '*l Gran* al monestir de Santes Creus.

Arxiu de la Corona d'Aragó : *Cartes reials,* 3051 i 1381. — Vide volum I, pàg. 120. — Rubió : Vol. II, doc. VII, nota.

Torrella, Jaume. — 1321.
Vide vol. I, pàgs. 117 i 118.

Torrent, Ramon. — Pintor de Saragossa en 1321. El nom d'aquest artista sembla català, no sabent-se si pot identificar-se amb en Ramon des Torrent, il·luminador i pintor de retaules, de l'any 1356.

El darrer era un pintor barceloní, al qual la Reina feia pagar, en Octubre de 1358, la quantitat de 27 sous i 6 diners barcelonins, per les despeses d'enviar a Saragossa 'l retaule, que'l dit pintor havia fet, en el qual s'hi representaven set Goigs de la

Mare de Déu, destinat a la dita ciutat aragonesa. Pel Març de 1353 se li abonava l'il·luminació d'un psaltiri pel Rei. En 1362, a primers de Janer, havia dibuixat i pintat els signes dels planetes, esteles i figures de besties en l'esfera celeste, que treballava l'astròleg Dalmau Planes per orde del Rei.

Revista de Archivos Bibliotecas y Museos, vols. XXXIII, pàg. 412, XXXV, pàg. 462, i XXXVII, pàg. 203. — Vide vol. I, pàg. 262. — Rubió : Vol. II, docs. CXXVII i CXLI.

Torrents, Bernat. — Pintor establert a Vich, del qual es féu l'inventari en 1396, en el que consta : «dues unces de colradora de pintos; una citra petita en que hauia un poch de oli de linos; xxv fuyes o pays dor fi de que hom daura los latonaris; entro tres lliures de fuya d'estany».

Curia Fumada : *Inventaris dispersos.*

Torrents, Pere de. — *Pictor vicensis,* al qual, en data de 7 i 9 de Juny de 1314 (no es segura l'anyada), uns parroquians de Sant Martí d'Ayguafreda confessaven deure 60 sous de moneda barcelonina, «racione quindecim scutorum quos a vobis emimus et octo scutorum quos nobis pinxistis». Altre document, de 3 de les nones de Juny de 1321, el menciona, i a 5 de les nones (dia 3) d'Octubre de 1327 reconeix a un clergue un deute de 30 sous.

Curia Fumada : *Manuals dispersos.*

Tuno o Tormo, Jacob.—Pintor parisenc, al qual el Rei Joan I tractà de fer venir a son país, a fi que pintés per uns brodadors, tres dels quals havien vingut de Brabant, especialment per colorir les cares, «divisar figures de persones et ressemblar fisonomies de cares». Consta això per documents de 20 de Febrer i 13 de Març de 1388.

El Rubió i Lluch ha trobat el nom d'aquest pintor francès, dit Jaco Tormo, en una carta que'l Rei Joan I escrivia desde Montsó, a 2 de Desembre de 1388, al Vescomte de Roda, en la qual el Monarca català deia que era fama de ser tan apte pintor, que'l volia perquè anés al seu servei amb dos de sos *vaylets* que l'ajudaven, per lo qual, com els necessitava, es comprometia a donar als tres artistes 2 florins diaris. El Rei, en la carta

demanava al Vescomte que li tramatés el llibre «de divises novelles», que li servirien per les robes que havia de menester per la festa de Pasqua, les quals li reclamaven els mellors brodadors de que podia disposar, i encara encarregava al dit Vescomte que fes els possibles perquè vingués el dit pintor. No es clar si la vinguda va verificar-se, ni si aquesta estava relacionada amb la feina dels brodadors.

Arxiu de la Corona d'Aragó : Reg. 174, ff. 83 i 85. — Rubió : Vol. II, doc. CCCXXXI. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie I.

Ultzina, Antoni. — Mestre de cortines en 1399.
Vide vol. I, pàg. 220.

Vallebriga, Pere. — Pintor barceloní, que consta que va viure desde 1360 a 1406. Es citat en 1368, com a habitador prop dels Banys nous.

A 21 de Febrer de 1388 tractà un retaule per la catedral de Lleyda. El document aleshores autoritzat, diu així:

«En nom de deu sie e de madona sancta Maria Amen. Dissapte a xxi dia del mes de Febrer del any m.ccc.l.xxx vuyt convengut entre lonrat en Cap de Vilacalvo Arthiaca de benasch duna part e en p. de Valdebriga, pintor, daltra sobre un retaule feedor en laltar de la casa de la almoyna de la seu de leyda, segons los capitols ques seguexen :

»Primerament es convenut entre les dues dites parts que lo dit pere deia fer un retaule a obs del dit altar, lo qual retaule aia dampla dotze palms de cana e dalt quatorze daquella matexa cana de barcelona.

»Item quel dit retaule sie ordonat de tres peças ab son bancal e per cada peça aia dues ystories, ço es a saber : la primera de la Nativitat de madona sancta Maria, la segona del la incarnació ho anunciació, la tercera de la purificació, la quarta de la assumpció, e en la mitjana madona sancta Maria tinent Jesuchrist al braç ab angells e en la peça mitjana lo crucifix ab les Maries e ab les juheus al peu de la Maria sia lo dit Arthiaca agenollat pregan deu vestit ab la capa negra ab vayes.

»Item lo bancal sie ordonat : la pietat e Marie e Johan e en les altres ystories apostolls e vergens.

»Item lo guarda polls sie obrat de cosas e seyalls de argent d'aurat e de azur de alamanya : e vol esser le seyal en blanch ab la cap vermell.

»Item quel dit retaula sie daurat daur fi e de azur dacre e daltres colós bonas e fines axi com a dita obra se pertany.

»Item es lo preu del dit retaula Noranta florins daragó pagadors en aquesta manera, ço es, assaber; ara de present trenta florins e com sie acabada la dita obra e aquella liurada, a ell ho aqui ell volrá, y possat i essent en lo dit altar segons se pertany, los sexanta florins restant e asso pure del present lo dit artiaqua aia apagar lo por e les messions del assetiar.

»Item es convengut quel dit retaula aia adonar acabat lo dit pintor daci a un an e mitx primer vinent e possar en lo loch hon deu star e aço promet e jure lo dit pintor.

. . . .

fuerunt convenita et finata predicta ..... inter ipsas partes presentes et presente dominio Episcopo Ilerdensi die dominica XXII mensis febroarii anno domini M.CCC.LXXXVIII.

»Testes sunt discreti bernardus gibert et antonius badia presbiteri et beneficiat sedis.

»Et incontinenti dictus petrus de ballabriga firmavit apocham dicto arthidiacono de dictis triginta florins prime solutionis actum est ut supra.

»Et confestim dictus pintor de dicta fidejussione et principi solutione, casu quod absit, quod, dictus petrus morietur antequam dictum retaulum esset factum et traditum dicto archidiacono et servatum ut predicitur johanem de pintuer mercatorem ylerde pro jus mittere et dictam fidijussionem sponte facientem. Et renunciavit juri de principali et tercie...»

En 1392 vivia al carrer dels Banys de Barcelona, tenint un ajudant.

Un document molt imcomplet, de l'Arxiu Parroquial de Centelles, ens diu que aquest pintor Valdebriga, als 8 de Febrer de 1400, firmà concordia per pintar el retaule de Santa Coloma, pertanyent a aquella parroquial.

El document diu així : «En nom de Déu amen. Es stat concordat quel Senyor Pere de Valdebriga pintor e ciutada de bar-

chinona que fassa perfetement e acabada I bon rerataule daltar de Santa Coloma de vinyoles ab la figura maior de santa Coloma e Crucifix e ab VI istories de la vida de santa Coloma, lo qual rerataule aia menys de les orles o gardepols XIV palms de ample e aia ultra les 'orles o gardepols de alsaria XVI palms. Item sia obrat lo dit rerataule de or fi e de asur dacra e daltres belles colors e sie perfetement fet, e acabat axi com los rerataules de sgleies se acustumen de fer novelement en Barcelona. Item que lo dit pere de Valdebriga posera e aura posat e acabat perfetement lo dit rerataule a ses propies messions dins la dita sgleya de santa Coloma de vinyoles de la prop vinent festa de Cincogesma a I ayn e més continuament posat e assegut al dit altar aixi com star pertany e deu esser e quiti de emposicio e leude e altre contribució. Item que los dits procuradors de nom demunt dit doneran al dit Pere de Valdebriga per preu de dit rerataule XLIIII lliures barceloneses. Item que los dits procuradors paguen a lo dit pintor pel preu de XLIIII liures per les pagues seguents. Primerament pagarán per la primera esdevenidora festa de Cincogesma X liures e en la primera lavors esdevenidora festa de Pasqua XIIII lliures. E com lo dit rerataule sia assegut a cap de mig ayn paguen X lliures. En en la fi del dit ayn que lo dit rerataule sera assegut paguen altres X liures.

»Item fo convengut per les dites parts que com lo dit pintor aura acabat lo dit rerataule que aqüel rerataula lo dit pintor partescha per somades que fessen de dos quintars e mig fins a tres quintars. E com lo dit pintor aia fetes les somades e cascuna daqueles ensersalades e ben adobades per manera que nos puxen malmetra, lavores dos dits procuradors a lurs propies messions aian a manar besties a barchinona tantes com mester ni aura per portar lo dit rerataule. E les dites somades aporten a la dita sgleya de Santa Coloma. Item los dits procuradors se obliguen que cascuna de les dites pagues faran cascuna en son temps sots pena del ters a requesta de X dies. Item si lo dit pintor |hi avia a trametra, el o los seus succehidors procurador que aia per cascun iorn X sous per son salari. E que lo dit pintor e los seus puxen convenir los dits procuradors e cascuns dels e cascun dels lurs principals e parochians en aquela cort on los volra convenir ni

al dit pintor plaura. Et ideo nos etc.» Acaba dient que ambdues parts s'obliguen mutuament en persona i en llurs béns a complir el damunt estipulat.

«Actum est hoc in parochia Ste Columbe de Vineolis octava die mensis febroari Anno anativitate dui. M° Quadringentessimo.» Firmen els interessats.

«Testes huyus rei sunt venerabilis Gillabertus de Villanova, domicellus discretus petrus de raualenchs rector de balanyano et iacobus fabrer termini de scentillis.»

S'ha trobat al mateix artista als 31 d'Agost de 1401.

Vide vol. I, pàg. 266. — Arxiu Municipal de Barcelona. — Josep Gaya, Pbre. : Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, 21 d'Abril de 1919. — Vide Martra. — Nota de Mn. Fortià Solà, treta de l'Arxiu Parroquial de Centelles: *Manual XIV*, f. LIII. — Mas : loc. cit., 253.

Valls, Domingo. — L'any 1366, aquest pintor de Tortosa pintava ·l retaule de la Confraria del pagesos de la dita ciutat.

En 1373, era ·l pintor del comú de Tortosa i de la casa del Rei, sabent-se, per una carta de Pere IV, que aleshores estava treballant un retaule per l'iglesia d'Albocàcer, obra que no devia ser del gust dels que·l pagaven, ja que·l Monarca deia a aquests, amb data de 3 de Janer del dit any, que una volta llest el dit retaule manaria que anés a veure-l i judicar-lo en Llorenç Saragossa.

A 30 de Janer de 1374, subscrivia una sentencia de l'Infant Joan, confirmatoria de dues ja donades, en el plet sobre ·l retaule d'Albocàcer, que, segons peritació dels pintors, no era rebedor.

Desde l'any 1370 a 1394 fou pintor del Consell tortosí, pintant ciris. En 1370 pintà ·ls tabicells de l'Arxiu de la Casa de la Ciutat; fent, en 1381, tres mostres de senyals per un frontal d'altar de Santa Bàrbara, brodat, de l'Hospital de la mateixa població, decorant els bordons d'un tàlem. En 1386 s'encarregava de fer, pel Consell, «dos Evangelis, els uns daurats i ·ls altres de color simple», cobrant un florí, o sigui 11 sous.

En 1387, pintà i reparà l'imatge de Santa Maria del portal de l'Olivar de Tortosa, i en 1397 i 98, rebia dels clavers tortosins 19 lliures, 9 sous 4 diners, per pintar en el retaule del portal del coll de Sant Joan una post o taula amb l'imatge del Sant,

i, a més, les fulles i capitells que·s posaren i les parets del portal. Aleshores rebé, també, 11 sous pel treball posat, ell i Fra Gilabert, en mudar la talla del canalobre dels gots que·s posava davant de l'altar major de la catedral.

F. Pastor : *La Zuda,* any III, n.° 25; Maig de 1922, article de J. Galindo. — Rubió : Vol. II, doc. CLXXIV. — Sanchis : *Estudis Universitaris Catalans,* 1913, pàg 72. — Vide vol. I, pàgs. 316 i ss. — Pàgina artística de *La Veu de Catalunya,* n.° 182.

Vergós, Arnau. — Pintor què pot ser el primer i més antic artista de la familia tan famosa en l'historia de la nostra pintura. A 11 d'Agost de 1335, els Consellers de Manresa l'eximien de talles i exaccions, mentre habités en la dita població.

Sarret : *Art i Artistes manresans,* pàg. 8.

Verins, Verius o Verjus, Antoni de. — Un document recollit pel Sr. Rubió i Lluch, li diu Verjús; afirmant que era hermità de Montserrat i que havia estat escrivà de la Cambra reial, havent presentat dues histories pintades en dues petites posts, representant les armes de Nostre Senyor Jesucrist i la figura de la mort, quadrets que havia mostrat al Rey Joan I, al qual havien plagut molt, per lo que, a 26 d'Abril de 1392, recomenava ·l pintor hermità al prior montserratí.

Vide vol. I, pàg. 126. — Rubió : Vol. II, doc. CCCXII.

Viader, Pere. — Altre dels pintors del qual hi ha noticia que entalumà i perfilà voltes de la Seu de Barcelona. Se·l troba en Octubre de 1388.

Carreras : *Bol. de la R. A. de B. L.,* vol. VII, pàg. 510.

Vidal, Pere. — Pintor de Barcelona, el qual, en 1368, rebé 18 lliures, per vint escuts i dotze elms de fusta que havia fet per Berga. En 1374 era exempt de l'host d'anar contra Tona. En 1389 i 1392 se·l troba a ell i a un fill seu del mateix nom, que també era pintor.

Arxiu Notarial de Barcelona : *Manual Laternosa.* — Arxiu Municipal de Barcelona.

Vilanova, Marc de. — El nom d'aquest personatge i la

FIG. 65. MARC DI VILANOVA (?) : SANTA CATERINA

(Monestir del Sinaí)

data 1388, han pretès esser llegit al dors de la taula que Mr. S. Couyat Barthou trobà en el monestir del Sinaí, i en la qual s'hi representa Santa Caterina; pintura que, segons l'inscripció que l'acompanya, fou oferta al dit cenobi per en Bernat Maresa, ciutadà de Barcelona i Cònsol dels catalans a Damasch, en 1387 (figura 65). La tal pintura té marcat caràcter italià, per més que l'epígraf sia ben català.

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1911-12, pàg. 691; 1913-14, pàgines 729 a 733. — UBACH : *El Sinai,* pàg. 218.

VILARDELL, Pere. — Pintor que's troba a Girona, als darrers dies de 1327 i a mitjans de Janer de 1330.

Nota de Francesc MARTORELL, treta de l'Arxiu de Protocols de Girona. — Vide vol. I, pàg. 119. — GIRBAL : *Revista de Gerona*, vol. II, pàg. 522.

VUYLA, Antoni. — En una llista de prohoms pertanyents a la partida de Moncada de Vich, de 3 de Març de 1391, s'hi troba aquest pintor.

C. F. : *Manual* del notari Nicolau MATHEU.

VILELA, Joan. — Argenter de Girona, del qual se sap que, en 1397, va prometre pintar un retaulet, amb l'imatge de la Verge alletant al Nen Jesús, i dos àngels aguantarien una corona damunt del cap de la Mare, la qual tindria a l'entorn quatre histories dels set Goigs. En els taulons superiors Déu Pare al mig, i als costats Sant Miquel i Sant Jordi. Aquesta obra estava destinada a l'iglesia de Sant Gregori de Girona, fixant-se 'l preu en 30 florins.

Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya, any, XXXI, pàg. 232.

CAPÍTOL VII

FORMACIÓ ARTÍSTICA I CONDICIÓ SOCIAL DELS PINTORS TRESCENTISTES

L'artista, diguem el pintor, ha d'esser home que comenci per tenir facultats per exercir el seu art, facultats que després amb l'estudi i la constancia s'augmenten i completen. El pintor cal que tingui enginy per comunicar als demés homes unes idees, les quals ha de fer gràfiques i assequibles per la vista. No tots els artistes tenen facultats iguals, perquè puguem judicar-los sota un mateix racer; en tots temps hi ha hagut pintors bons i mitjans o dolents, resultant que, els que donen qualitat i nom a l'art d'un país, han d'esser els que puguin esser considerats com a mestres i somitats en el dibuix i en el color.

En l'antigor la formació i educació dels artistes era en bona part personal. L'observació i estudi propris havien d'esser sos primers valuosos mestres, puix que no hi havia academies ni era donable aprofitar-se de grans elements i perfeccions. No hi havia aleshores col·leccions artístiques; ni pinacoteques on fer observacions. Els viatges eren llargs i difícils; però, així i tot, havien d'esser la font més socorreguda per l'intercanvi d'idees i l'emulació. Les iglesies eren els llocs on preferentment podien adquirir-se elements d'instrucció, sorgint-hi l'admiració de les obres allà posades. La intuïció havia de suplir el que la duresa del temps no podia pas facilitar; tota vegada que l'aprenentatge, pel que indiquen els documents, amb prou feines servia per ensenyar alguna cosa més que la tècnica; això es, la preparació de les pin-

tures i del cos sobre del que aquestes haurien d'esser posades, la manipulació dels colors i la manera de fer-los servir i combinar.

L'aprenent entrava a casa d'un mestre pintor, exercitant-se en les mecàniques de l'ofici, entretenint-se en manipular i moldre ·ls colors i ·l vehicle que servia per donar aquests, tota vegada que aleshores no·s trobaven pas preparats a la casa del droguer. Després l'aprenent podia ja ficar-se en els treballs del mestre, qui, de totes maneres, portava ·l pes i la responsabilitat de l'obra que havia d'executar. Obres literaries destinades a ensenyar la tècnica, a la manera del tractat den Cenno Cennini, en la nostra terra pot dir-se que eren desconegudes, fent-se tot mitjançant la tradició, més pràctica que oral.

El document més antic referent a aprenentatge que nosaltres coneixem, es de 20 d'Octubre de 1244, i amb ell un tal Pere de Closelles, pintor, s'aferma amb el mestre Arnau de Camps, des de la vinent diada de Tots Sants a un any, perquè li ensenyés l'ofici o mestratge de pintura, *bene et fideliter magisterium pictorie.*[1] El document, en parlar de magisteri, sembla suposar que l'aprenent tindria ja uns principis de l'ofici o s'hauria ocupat en alguna especialitat de l'art de dissenyar i colorir, ja que se·n titula pintor.

No falten altres documents, del segle XIII, que convenen amb l'anterior en la durada d'un any, pel lloguer; temporada que, a principis del segle XIV, s'allarga en gran manera, si bé no sembla que pugui sentar-se una regla fixa per la durada del període de l'aprenentatge, com tampoc pot donar-se en allò que fa referencia a l'edat de l'aprenent.

Un tal Arnau Boas, pintor de Perpinyà, del qual hi ha noticies en 1321, als 13 d'Agost de 1337, prenia per aprenent a un tal Guillem Fagaló, per instruir-lo en la seva professió, per temps de dos anys, oferint-se a mantenir-lo i a pagar-li dos vestits; i amb això sembla que ja n'hi havia prou per prescindir-se de tota altra soldada. Un Francesc Salellas, pintor, el qual exercí son ofici a Barcelona, en 1336, als 30 d'Agost, rebia dels esposos Pere

1) C. F. de Vich : *Manual anònim.*

i Angela de Bramonts un fill dit Berenguer, «ad discendum vestrum officium pictoris»; fixant les condicions perquè·l mestre s'encarregués de proporcionar vestit a l'aprenent, durant el primer any, i proveir-lo també de la dispesa, calçat i tot el que sigués necessari. Un document mallorquí, referent al pintor Martí Mayol, al qual es troba ja exercint son ofici en 1328, a 12 de Setembre de 1352 admetia per aprenent a un tal Pere Mayol, fill d'un *quondam* del mateix nom, oriünd del castell de Nulls, de la diòcesi de Tortosa, aleshores ja en edat major de disset anys i menor de vint-i-cinc, per ensenyar-li l'art de pintor, pel temps de quatre anys, obligant-se l'aprenent a servir al seu principal en tot lo que li manés, havent de tenir-lo el mestre bo i malalt, segons era costum a Mallorca.[1] A 17 de Maig de 1380, en Jaume Castellar, també pintor, natural de Mallorca, acceptava per aprenent a un tal Miquel Marcet, de nou anys d'edat, per tenir-lo quatre anys, ensenyant-li l'ofici de pintor i ·ls seus negocis lícits i honestos, comprometent-se ·l mestre de tenir-lo bo i malalt, havent de vestir-lo, en el primer any amb roba usada, i ·ls altres de drap de llana de 22 sous la cana, calçant-lo de sabates i soques, mitges i femurals.[2] En Domingo de Pradella, pagès de la parroquia de Sant Esteve de Valencia, a 1.r de Novembre de 1396, contractava amb el pintor Pasqual d'Esteve, veí de Valencia, posant-li per aprenent a un seu fill del mateix nom, el qual tenia onze anys, poc més o menys, i pel temps de set anys primers, venidors, «in mancipium vestrum ad adiscendum officium vestrum pictoris», i fer tot el que se li manés de dia i de nit; havent el mestre d'ensenyar-li l'ofici, segons les seves possibilitats, i donar-li menjar, beure, vestit i calçat, segons hagués de menester; al final del dit temps havia de proveir-lo de roba, això es, gramalla, túnica, caputxó i calçat, de drap de llana nou i de valor de 10 sous per alna. El document afegeix que·l pare donava llicencia al pintor perquè pugués fer detenir a l'aprenent; si fugia; fixant altres condicions indicadores de les facultats que·l mestre tindria sobre ·l noi.[3] Entre divuit i vint-i-cinc anys tenia l'Anto-

1) *Bol. de la S. Arq. Luliana,* Janer 1917.
2) Id., íd., íd.
3) *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VI, 1912, pàg. 234.

ni del Puy; quan es posava a fer aprenentatge amb en Francesc Ferrer, pintor de Perpinyà, el qual havia d'ensenyar-li ·l seu ofici, «pro posse vestro», donant-li menjar, beure i vestit i calçat.[1] Un pintor valencià, Joan Zarrebolleda, del qual hi ha dates desde 1398, als 28 de Setembre de 1407 tenia per aprenent a Joan Ibányez, natural de Xèrica, i de tretze anys d'edat, «ad exercendum officium pictorie», havent de durar l'aprenentatge i ·l temps de subjecció per espai de set anys.[2]

Després de l'aprenentatge, el treballador podia titular-se fadrí o companyó; durant aquest nou estat una temporada, que era la de vera pràctica, per a aquell que volia apendre l'ofici. Sembla que fa referencia a això, la manera d'esser d'un tal Joan, el qual tenia per deixeble·l Martí Mayol, en 1328, quan s'ocupava en la decoració d'elements arquitectònics del claustre de la Catedral de Mallorca. Un Bernat Pintor, habitant a Manresa i fill de Berga, mestre d'imatges de pedra, de fusta i de pinzell, en 1378, estava associat amb l'escultor Jordi de Déu, en les obres que aleshores feia. L'Antoni Rubiols, de «arte pintadi», a 16 de Juliol de 1380, es llogava per un any amb un pintor de Valencia, de nom Francesc Comes, confessant-se fill d'un pagès de Barcelona i de divuit anys d'edat, comprometent-se «ad exercendum laborandum et provandum vos in dicto officio pictorie secundum sciri meum et posse»; fent tot el que se li manés, tant de dia com de nit, havent-se-li de donar menjar i beure atenent a la seva condició, tant en malaltia com en salut.[3] Més puntual que en els casos anteriors, es el den Joan Sentcenis, pintor veí de Barcelona, el qual es llogava a en Jaume Tallada, veí de Valencia, amb data de 20 de Febrer de 1380, per sols tres mesos, confessant-se «mancipium vestrum ad faciendum vestra omnia mandata»; havent el seu principal de donar-li menjar i beure i, a més, 10 florins i mig de soldada, per tot aquell trimestre, obligant-se a treballar vint-i-quatre dies cada mesada.[4] En Pere Baró, obrava amb son pare en feines propies de pintor, en 1381; resultant un

1) Vidal: *Recherches*, serie I, p. 212.
2) Sanchis: *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VI, pàg. 233.
3) *Estudis Universitaris Catalans*, vol. VIII, pàg. 72.
4) Id., id.

fadrí que tenia en més que'ls altres la condició de súbdit, tota vegada que era fill.

També servien de pintors, exercitant-se en lo que'ls manés son senyor, alguns esclaus que aquell ja compraria atenent a les condicions i dots de l'altre. Sabut es el cas de l'esclau que tenia en Lluís Borrassà, i que portava 'l nom de Lluch, i que sembla que col·laborà en el retaule de Sant Nicolau de Cervera, en 1419, obra important, que arribà a valer 4,000 sous.[1] Notable, encara més, en quant fa referencia a aquesta qüestió, es el cas den Jordi de Déu, escultor, digne de nota, que havia estat esclau del mestre Jaume Castalls.[2]

Diferents contractes d'obres d'art al·ludeixen a l'existencia d'ajudants dels principals mestres, en fixar que en les obres que aquests emprenguessen havien d'encarregar-se personalment de dibuixar les composicions i fer els encarnaments de mans i peus, i sobre tot de les cares. Un contracte manresà, de l'any 1410, puntualisa que en Lluís Borrassà «sie tengut e age a fer los encarnaments axi com cares e mans e peus quis mostren nuus tots de sa ma».

També podia citar-se algun cas d'haver dos artistes format una especie de companyia industrial, durant un determinat temps, a fi d'executar conjuntament els retaules que se'ls confiessin. Els germans Jaume i Pere Serra, estigueren, per espai d'alguns anys, en aquestes condicions.

Hem designat amb el nom d'*artistes* els pintors del segle XIV, però just es dir que ells, en l'exercici de sa professió, convenien amb sos contemporanis en no considerar-se gran cosa més que uns oficials, que exercien una industria. Aquesta 'ls incitava a sortir-se del pas de la manera més senzilla que'ls era possible. D'aquí que podem citar uns exemples del que en podríem dir poca delicadesa professional. La repetició d'assumptes, la transformació de figures, la multiplicació d'unes mateixes agrupacions, l'acomodament de detalls posats en el retaule i traslladats a un altre, eren coses que als pintors els preocupaven ben poc. Ells

1) SANPERE: *Los Cuatrocentistas*, vol. II, pàg. 224.
2) Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, n.° 467.

copiaven el que·ls agradava d'altres mestres i s'aprofitaven de tot el que·ls venia a mà, per sortir amb poc treball del compromís amb que·ls posava una contracta.

El pintor havia de posar tot l'esment en emmotllar-se al gust del qui ·l pagava, el qual es feia valdre ·l dret d'ordenador, dictant no sols les condicions econòmiques a que havia de subjectar-se l'artista, sinó que, demés, intervenia a fixar els assumptes, les figures que havien d'entrar i l'indumentaria que vestirien, de la qual fins a vegades arribava a senyalar el color. En allò que·l qui pagava no posava pas un gran esment, era en qüestions d'originalitat, tota vegada que, sobretot en èpoques posteriors al segle XIV, hi havia qui exigia que en l'obra encarregada s'inspirés una altra ja coneguda, ja fos del mateix autor ja en fos d'un altre. Amb ple coneixement de l'època, l'Antoni de Capmany començà a tractar dels pintors, consignant que l'art de la pintura formà desde·ls seus principis «un ram d'industria».[1]

Parlant en termes generals, s'ha de dir que, per lo comú, poc hi valia al prestigi del pintor el mèrit que puguessin tenir les seves produccions; puix que res evitava que se·l subjectés a les reclamacions més violentes o a les clàusules d'un contracte, en el que·s consignaven fermances, que ara ·ns semblen del tot depressives i en gran manera desconsiderades. Si l'obra no s'ajustava a les condicions externes de preparació i color, lo mateix que si no estava dintre ·l temps fixat o no tenia ·ls daurats exigits, o la quantitat daurada que·s dictava, tothom considerava que hi havia ·l dret de reclamar i moure un litigi en demanda de justicia. La gent es fixava més en que ·l retaule no presentés esquerdes o escrostats, que no pas en el mèrit reial i condicions artístiques de les escenes que figuraven en aquell. Uns arbitradors, fixats quasi sempre pel qui pagava, serien encarregats de fer justicia, sense cap mena d'apel·lació. En la llista d'artistes, que hem donat en el capítol anterior, hi consten els noms de diferents pintors que s'avingueren a fer l'ofici d'estiracordetes, contra un que exercia, com ells, amb tots el treballs, l'ofici de pintor. Veritat es que hi ha noticia de retaulers que no compliren l'obligació que·ls

1) Antoni de Capmany : *Memorias,* vol. I, segona part, pàg. 111.

imposava ·l contracte; havent-n'hi que, per lo vist, fugien, una vegada havien cobrat una quantitat a compte de l'execució de l'obra; però també hi ha casos de confraries i particulars que demoraven injustament el satisfer les pagues a que estaven junyits per una avinença feta davant del notari.

S'ha de reconèixer que en la nostra terra (i ·l mateix podria dir-se d'altres països) es tardà molt a donar proves de consideració a un artista, en atenció al seu mèrit, com a productor d'obres dignes d'admiració. Els Reis foren els primers que demostraren apreciar l'obra d'un pintor, en encarregar-li certs treballs i fer els possibles perquè, durant l'obratge d'aquells, no fos torbada l'execució de l'obra, objecte del contracte reial. Del Francesc Jordi, hi ha una carta del Rei Pere IV, dictada des de Perpinyà, en la que l'admetia per domèstic, familiar i especial pintor de les seves armes. En Llorenç Saragossa, en 1367, fou considerat com el domèstic i familiar de la Reina Elionor, concedint-se-li ·ls privilegis usuals de tal classe de persones; fent-se amb ell cosa per l'estil del que feien alguns monarques francesos, que donaven a alguns preferits el dictat honorífic de *valet de chambre.*[1] Sabut es el cas del pintor Joan Gil, posat al servei del Rei de Tunis, davant el qual havia de gaudir de gran predicament, tota vegada que·l Rei Jaume II, a 4 de Novembre de 1334, li recomanava ·l Ramon Lull.

Hi ha també noticia de que, seguint l'exemple dels Reis, algunes corporacions populars feren a determinats mestres exempts de talles i exaccions; i també lliuraven i eximien de pendre part en empreses de perill, com eren les hosts, a diferents pintors de Catalunya.

És curiós observar els viatges que degueren fer certes obres de pintors de la nostra terra, les quals anaven a parar lluny, en terres aragoneses, com a Terol i Calatayud, lo qual suposava que no hi havien de ser de més les precaucions per evitar les contingencies que podien originar-se d'un tal viatge. En Llorenç Saragossa, per uns retaules que féu, en 1367, hagué d'encarregar-se d'embalar bé les seves pintures, usant cordes, xarpelleres i palla.

1) Vegi-s *Els Trescentistes,* vol. I, pàg. 313.

Alguna altra vegada 's parla d'usar el cotó i flassades; no essent de més aquestes despeses, desde'l moment que havia de mirar-se que l'obra feta arribés en el millor estat de conservació. A vegades, ja en la contracta s'establia que'l pintor havia d'assegurar la seva obra, perquè no's crivellés, ni saltés el color durant un determinat temps, que's fixà en diversos anys.

En els mateixos contractes hi ha curioses indicacions referents a la *mostra* que l'artista havia d'entregar dibuixada, que serviria per donar una idea de la mateixa a les persones que feien l'encàrrec. En 1342, en Bartomeu Ramanat, de Santa Coloma de Queralt, i, en 1363, en Ramon Roca, es refereixen a un d'aquests projectes esquemàtics, per obres d'escultura. Els germans Serra, en el contracte de l'altar major de Pedralbes, en 1368, parlen de subjectar-se a «una mostra deboxada en un pergamí». En Pere Gerona, en 1401, prometia a un home de Bellpuig, diòcesi de Mirapoix, França endins, fer un retaule de Santa Maria «sub forma contenta in uno folio papiri», tractant del retaule a executar segons el que hi havia *pintat* en *lo paper*.

Les primeres noticies que tenim sobre 'ls pintors barcelonins indiquen que aquests anaven agrupats corporativament amb els freners. En esser creat el Consell de Cent, a 24 de Janer de 1257, el Rei en Jaume I establí que, entre 'ls oficis que tenien entrada en el predit consell, hi hauria quatre freners.[1] Es digne d'esment, en aquest punt, el fet de que constin com a freners diferents pintors del segle XIII, establerts a Barcelona, Perpinyà i Vich.

En el llibre intitulat *Bolsa de Concells, Ordinacions y Letres,* referent als anys de 1301 a 1303, guardat a l'Arxiu Municipal de Barcelona, es troba la llista d'oficis i professions que en el primer d'aquells anys figuraren en el Consell de Cent, trobant-s'hi quatre sellers, freners i pintors. De 1310 a 1313, entre 'ls col·legis citats per figurar en la mateixa corporació popular, hi ha 'ls noms de quatre personatges que hi són citats sota la denominació de sellers, freners i pintors. En l'elecció conciliar, de 29 de Novembre de 1312, hi consten també tres personatges, agrupats

1) CAPMANY : Obra citada, vol. II, apèndix XXX, pàgs. 118-119.

sots els títols dels tres oficis; i ·l mateix passa en 1316, 1319, 1321, 1323, 1325, 1326 i 1332.

En Capmany, que posà ·ls pintors entre ·ls tretze oficis que, desde 1303 a 1325, foren agregats al Consell de Cent, no sembla haver-se fixat prou en que·ls pintors ja hi estaven temps abans, sots la denominació de freners, denominació que sols veiem establerta encara a finals del segle XIV, en els anys de 1386, 1390, 1391 i 1392. En la llista d'artistes que va amb anterioritat al present capítol, consten noms de pintors i freners. De l'any 1393 sabem que la Confraria barcelonina dels freners comprenia ·ls pintors, sellers i armers.[1]

A Vich, eren molt avençades les darreries del segle XIV quan el Rei Joan I concedí als ferrers d'obra grossa i fusters, que, amb altres persones que volguessin agregar-s'hi, tinguessin permís per fer confraria sota l'invocació de Sant Eloi i Santa Eularia, en l'iglesia del monestir de la Mercè. El privilegi reial fou datat a Barcelona, als 18 de Janer de 1395, essent presentat al Lloctinent del Veguer i Batlle de la partida reial, el qual no pugué tenir inconvenient per la formació de la piadosa confraria, en la qual, de moment, entraren els argenters, ferrers, menescals, dauradors, manegadors, escardassadors, boters, fusters, basters, pedrers, llancers, traginers, vaquers, mestres en medicina, moliners, bracers, barbers i pintors. Per nova lletra, del mateix Rei Joan, desde Perpinyà, als 14 de Març de 1396, es permeté la rectificació i complement dels estatuts.[2]

A Perpinyà, ja al segle XIII, hi havia un principi d'agrupament corporatiu entre freners i pintors. Del segle XV consten els noms de prebost i sobreposats dels pintors.

En les petites ciutats no·s trobà mai la distinció precisa

1) PUIGGARÍ: *Artistas catalanes inéditos,* serie I. Vegi-s Ramon des FEU.

2) En separar-se de la Confraria vigatana de Sant Eloi ·ls fusters, torners i pentiners, els pintors els seguiren; sabent-se que, a 5 de Juliol de 1582, ·ls oficis aquells demanaren als ferrers, argenters i similars que se·ls permetés d'anar sols i fundar la confraria de Sant Josep, la qual cosa ·ls fou concedida; nomenant-se quatre persones, la meitat per part, per a decidir si ·ls separats els pertocava poca cosa en la causa pia de la Confraria de Sant Eloi. Costà molt que·ls compromissaris s'avinguessin, trobant-se que, després de diversos intents de concordia, a 28 de Febrer de 1589, s'arribà a ultimar el litigi.

que, al segle XVI, hi hagué a Barcelona, entre les especialitats a que·s dedicaren els pintors. Per això, sovint veiem aquests ocupant-se en feines que res tenien que veure amb el seu ofici, no faltant-ne que tant feien de retaulers com de miniaturistes o d'escultors i fins d'argenters. Sovint els pintors s'encarregaven de fer les talles del que podríem dir-ne l'arquitectura ornamental del retaule, la qual rebia ·l nom de *mansoneria*.

CAPÍTOL VIII

L'ESCRIPTURA DELS LLIBRES I LA MINIATURA TRESCENTISTA

Les pàgines que antecedeixen,[1] i especialment la llista d'escriptors, caplletradors i miniaturistes que donem en el vinent capítol, indiquen prou bé que la producció de còdices i de bells manuscrits tingué una relativa importancia en la nostra terra. Sembla que pot sentar-se l'afirmació de que, en el segle XIV, havien desaparegut els *Scriptoriums* clericals, que trobem anexes a algunes canòniques catalanes durant els segles XI i XII. La producció de llibres quedava depenent de l'iniciativa particular, devent-se a gent religiosa o laica indistintament, la que tenia per ofici copiar manuscrits i a vegades il·lustrar-los. Alguns monestirs i canòniques tingueren membres de les tals corporacions que ·s dedicaven a la confecció de manuscrits, sabent-se això de la catedral de Tortosa[2] i del monestir de Sant Joan de les Abadesses.

La major part dels confeccionadors de llibres no passaven de ser escriptors de lletra rodona o formada, que, tot lo més, empleaven la tinta negra conjuminada amb la vermella, blava i morada, que·ls servia pels titulars i rúbriques, i per les caplletres que ornaven de capricioses imbricacions i perfils, a vegades produïts i delineats amb gran traça, la qual cosa no pot pas dir-se que en rigor mereixi ·l nom de miniatura.

Molts eren els notaris i ·ls escrivents d'aquestos que servien

1) Vegi-s *Els Trescentistes*, vol. I, pàgs. 65, 119, 260 i 290.
2) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14, pàg. 357.

Fig. 66. — Missal

(Arxiu de la parroquia de Sant Feliu de Girona)

admirablement per a la copia i producció de manuscrits. Com a nota curiosa, referent a Vich, del notari Pere Mas, adduirem que, en 1396, posseïa, segons l'inventari dels seus mobles, «II teneyetes de lautó a ops de tenir pergamí de letre rodona».[1] L'escriptor de Vich, Pericot de Pradell, finat en 1352, posseïa «duo paria de mordes et quedam alia instrumenta faciencia pro scriptore litere rotunde».[2] D'exemples pet l'estil podríem adduir-ne d'altres.

La gran majoria de manuscrits, fets de lletra rodona, durant el segle XIV, són en pergamí.[3] El paper era poc a propòsit pels llibres de luxe, en els quals havien de fer-s'hi miniatures. Algunes vegades es menciona ·l paper de Xàtiva, que deuria ser un dels de millor qualitat. El pergamí es produïa a Barcelona amb abundancia, però alguna nota dóna lloc a pensar que seria més estimat el pergamí que venia del Rosselló. El tantes voltes citat Pere IV, feia escriure uns psaltiris en 1351, sabent-se que·l dit material devia adquirir-se a Perpinyà.[4] Els pergamins per a fer altres llibres destinats al Rei Martí, en 1403, eren de pells de cabrit del Rosselló i Cerdanya.[5] Era feina de l'escriptor o miniaturista *raure* ·l pergamí, o sigui adaptar-lo per l'escriptura. Una nota referent a l'escriptor vigatà Arnau Muntadella, en 1392, diu que havia d'escriure un llibre, cobrant, a més de la feina en el text, 3 malles per cada pergamí de la primera dotzena que *raura* i 2 diners per la segona dotzena, alternant aquestos preus en les demés dotzenes que prepararia.[6]

Una altra nota, del vigatà Joan Osona, encara que datada en 1420, parla de «un pergamí verge lo qual no es ras encara».[7] A casa ·l notari Joan Balcells, en 1457, es feia notar «un artibarch larch de pi ab un regle de fust ab un coltell per raure pergamí».[8] El pergamí de més finor i estima era ·l d'anyell o de cabrit, segons resta indicat en l'antiga documentació.

1) Curia Fumada de Vich : *Inventaris dispersos.*
2) C. F. : *Inventaris dispersos.*
3) C. F. : *Inventaris,* del notari Gabriel ESTANYOL.
4) RUBIÓ : Vol. II., doc. XCIII.
5) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* 1913-14, pàg. 536.
6) C. F. : *Manual,* de 1392, del notari Pere MAS.
7) C. F. : *Inventaris,* del notari Joan SELLÉS.
8) C. F. : *Inventaris dispersos.*

Una vegada preparat el pergamí, convenia *reglar-lo* : fent-hi amb plom o amb punxó les ratlles necessaries per a la bona distribució del text i oportuna reserva de marges. Aleshores s'escrivia, deixant lloc per a les caplletres o histories, si ·s volia que aquestes donessin preciositat al volum. Com succeí en la pintura, també en la miniatura una de les dificultats era trobar bon *atzur d'Acre* per donar els blaus. Una carta del Rei Pere IV, desde Barcelona, a 15 de Setembre de 1368, dóna instruccions per si l'encarregat d'il·luminar un psaltiri no trobava bona materia per produir aquell color, i, a prevenció, el Monarca ordenava que se li portés el llibre a Barcelona, on no faltaria qui l'acabaria, «ont haurets atzur e ço que mester hi fassa».[1] Això vol dir que en la ciutat comtal els miniaturadors deurien trobar, millor que en altres ciutats de la Confederació, materials aptes per a la bona confecció dels llibres.

Pot dir-se que es res lo que consta en documents catalans referent a tècnica seguida en el colorit i daurat, practicada pels autors catalans de les miniatures del mil tres cents. En canvi abunden les indicacions donades pels tractadistes estrangers contemporanis.

Una de les coses que crida més l'atenció en la miniatura d'aquell segle es la brillantor i riquesa dels ors. El procediment per a donar l'or en fulla, sembla que consistia a fer un llit de guix finíssim, molinat amb aigua de cola, goma o clara d'ou; llit que·s deixava que no fes més que un petit relleu i que era polit amb tota perfecció, fixant-s'hi al damunt la fulla d'or, per mitjà de la clara d'ou, seguint finalment l'operació de brunyir-la. Lo mateix es feia amb la fulla d'argent. Els colors eren aplicats directament sobre ·l paper, pergamí o vitela, mitjançant l'aigua de cola, usant-se també l'aigua de goma aràbiga o dragant, la mel dissolta amb aigua i ·l sucre, i també la clara i ·l rovell d'ou.

Sembla que certs colors era preferible dissoldre-ls amb una determinada d'aquestes materies, reservant-se la clara d'ou pel safrà i pel cinabri, preferint-se, generalment, per la majoria de les materies colorants, l'aigua de goma. Els colors també s'aplica-

1 Rubió : Vol. I, doc. CCXXIV.

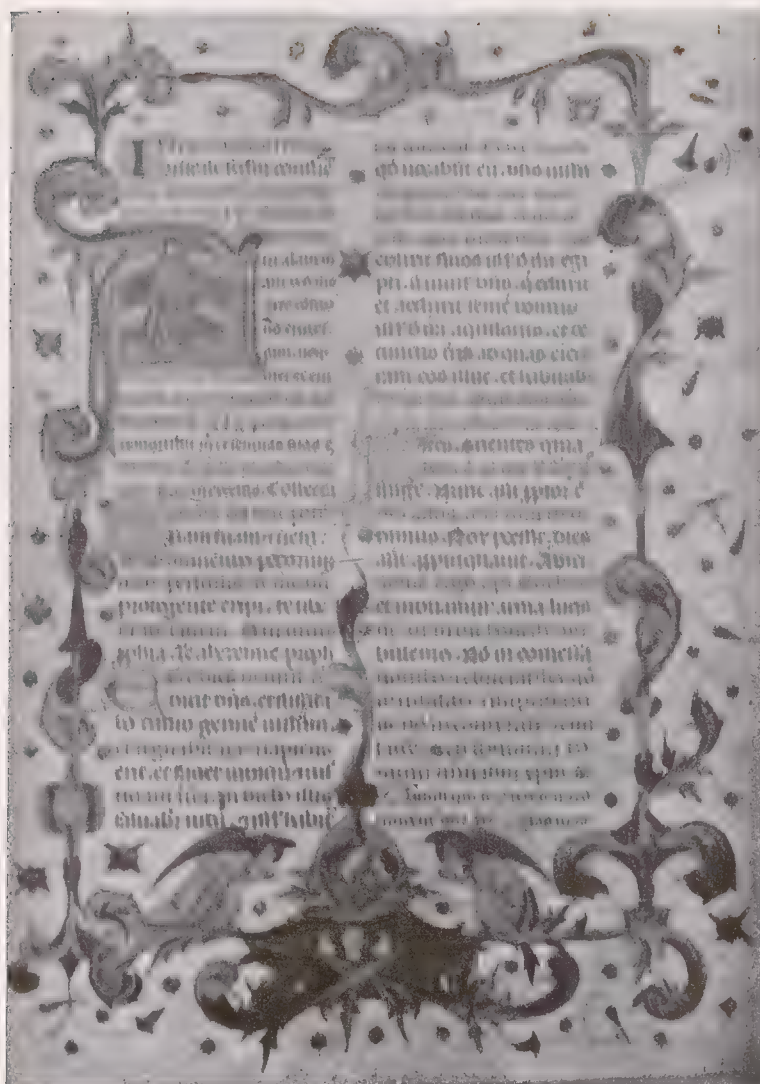

Fig. 67. — Missal
(Arxiu de la parroquia de Sant Feliu de Girona)

Fig. 68. — Missal
(Arxiu Capitular de Girona)

Fig. 69. — Missal
(Arxiu Capitular de Girona)

ven sobre l'or brunyit. El Cenno Cennini dedica cinc capítols, o sia desde ·l 157 al 161, a donar instruccions per pintar i daurar el paper, posar i fer l'or en pols, el que ja no era purpurina, desmenuçar l'or i l'argent i usar-lo per fer l'ornamentació vegetal i d'altra mena, i, finalment, dir els colors que s'usen en treballar sobre ·l paper.[1]

Hi havia escriptors que eren especialistes per a la confecció de còdexs musicals. Per això, en 1346, trobem un Pere Freser, que·s titulava *scriptor et notator librorum artis musicae.* Els manuscrits hebreus i àrabs eren confiats a penolistes jueus o bé moros. Les obres especials de dret, sobretot els textos de càtedra, anaven plens d'abreviatures, que avui ens fan l'efecte de solament interpretables pels iniciats. Una carta del Rei Martí, del mes de Janer de 1400, notifica d'haver rebut la mostra de la lletra amb la qual havia d'escriure-s un llibre destinat al seu ús, lletra que trobà conforme.[2]

Com que·ls llibres de text perfect i amb miniatures resultaven cars de confecció, no es estrany que fossin molt estimats i que·s considerés ben sortós i afavorit per la fortuna poder posseir-los. Així, no es d'estranyar que·ls llibres anessin de possessor en possessor, i que fossin un dels mobles objecte d'empenyorament. Era de notar la cura amb que eren tractats els volums de rica il·luminació. El Rei Pere IV, desde Barcelona, a 26 de Juny de 1368, manava que ·l psaltiri, al qual poques ratlles ha hem fet referencia, li fos remès per un propri, el qual conduiria embolicat amb un drap encerat, de manera que ni per pluja ni aigües en valgués de menys.[3] D'aquest mateix Rei se·n pot explicar el detall de que, als 4 de Febrer de 1375, no volia que li fos tramès un llibre per mar, a fi de no exposar-lo a la contingencia de malmetre-s o perdre-s.[4] Martí *l'Humà*, als 20 de Juliol, manava que li fossin remesos els quaderns d'un volum que, en 1406, havia fet copiar, mitjançant persona segura, la qual els

1) Edició de *L'Occident.* pàgs. 88 a 91. — Vegi-s G. Loumyer : *Les traditions techniques de la peinture médiévale,* pàg. 135 i ss.

2) Rubió : Vol. II, doc. CCCLXVIII.

3) Rubió : Vol I, docs. CCXXIII i CCXXIV.

4) Rubió : Vol. II, doc. CDIII.

traginaria ben envolcallats amb drap encerat, de manera que no poguessin fer-se malbé.[1]

No faltaven miniaturistes que exercien, a la vegada que llur traça a historiar el text, el seu art en la pintura de taula, fent també la gran decoració mural. En Ferrer Bassa, entre altres mestres del color, d'això ens dóna exemple, ja que d'ell consta que, en 1333, havia començat a pintar i historiar un volum dels *Usatges i Constitucions de Catalunya*, el qual era destinat al Rei Alfons.

La confecció de llibres luxosos, en la nostra terra, principalment s'esmerçà en els còdexs litúrgics i en els volums de lleis i constitucions del país. La major part de les obres de dret canònic o civil en general, enriquides amb miniatures, sembla que·ns venien dels centres universitaris concorreguts pels nostres escolars, especialment d'Avinyó, Montpeller i Tolosa, que amb Mòdena i Perusa, Bolonya i Roma, París i Oxford, i Cambridge, tenien estudis de gran fama, que eren freqüentats per legistes i teòlegs del món llatí i germànic, confonent-se en les seves aules els deixebles de les més diverses procedencies, els quals se n'emportavent sovint al seu país d'origen els textos, a vegades luxosament caplletrats, que·ls havien servit per llurs estudis.

Atenent a aquest fet de la concurrencia dels estudiants catalans a les universitats estrangeres,[2] i a la vegada no descuidant admetre que les peregrinacions devotes i la poca fixesa d'arrelament en un determinat solar del personal adscrit a les ordres religioses també va contribuir-hi, es troba l'explicació de que en les actuals col·leccions de manuscrits existents en les nostres catedrals, biblioteques i arxius, es trobin còdices de tan diversa procedencia forastera.

Moltes són les notes que es possible retreure indicant la compra de llibres en terres estrangeres. Els nostres monarques del segle XIV, que tanta afició demostraren pels llibres i especialment pels enriquits amb miniatures, foren les personalitats que més es distingiren en aquestes adquisicions. Així, en 1331, desde

1) Rubió : Vol. II, doc. CLXXXIX.

2) Ha tractat aquest punt Antoni Rubió i Lluch, en el pròleg del vol. II de la seva col lecció de *Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval*.

Fig. 70. — Missal
(Arxiu dels Beneficiats de la Seu d'Urgell)

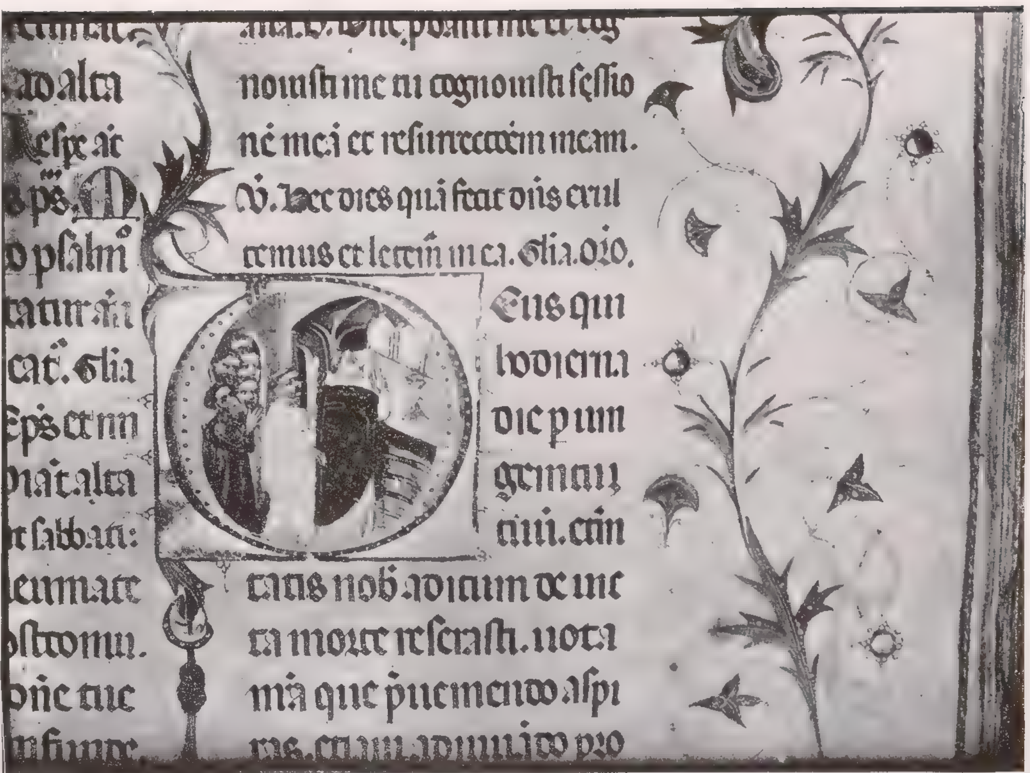

Fig. 71. — Missal del Bisbe G. de Vilanova (1396)

(Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell)

FIG. 72. — MISSAL DEL BISBE G. DE VILANOVA (1396)
(Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell)

Xàtiva, als 8 de Janer, manava, el Rei Jaume II, que fos pagat un llibre que havia sigut adquirit a París.[1] Aquest mateix personatge, als 19 de Febrer de 1335, feia adquirir un *Titus Livius*, que posseïa un llibreter de Nàpols, el qual demanava 100 florins d'or per l'entrega del volum.[2] L'Infant Joan, desde Tarragona, a 6 de Març de 1387, feia saber al Duc de Berry, que havia rebut una Biblia i ·l llibre *De Civitate Dei,* de Sant Agustí, que aquell magnat francès li havia remès, lo qual motivava que l'Infant aprofités l'ocasió per demanar al susdit Duc que li fos tramesa una altra part de la Biblia i un *Titus Livius.*[3] La Reina Elionor, als 6 de Janer de 1350, encarregava que li fossin adquirits a Avinyó de França un Missal amb cant de consueta romana, i, a més, un officier i un santoral, expressant la voluntat de que aquestos darrers fossin, a esser possible, en un mateix volum.[4] L'Infant Martí, a 20 de Maig de 1386, donava orde que li fossin portats d'Avinyó tota una serie de llibres litúrgics : llegenders, responsorials manuals, missals, martirologis, col·lectaris, breviaris, evangeliaris i altres per l'estil.[5] Arribat a cenyir la corona aquest darrer membre de la casa comtal barcelonina, consta que, a 6 de Juliol de 1407, féu entregar 100 escuts d'or, destinats a la compra de llibres a París.[6] Per això, també una nota vigatana de l'any 1403 al·ludeix al volum *Concordia discordantium,* que diu que era de «letra bolonyesa e capletres dor».[7]

Aquestos còdexs forasters no podien deixar d'influir quelcom en l'estil dels treballs dels nostres miniadors, els quals sovint vacil·laven davant les influencies externes, més aviat franceses que italianes, que se·ls presentaven al pas. D'alguns miniaturis-

1) Rubió: *Documents,* vol. II, doc. XXVII. Pot dir-se que els dos volums de documents publicats pel Sr. Rubió constitueixen un al·legat molt expressiu de l'afició dels monarques de la casa reial catalana-aragonesa en pro de la cultura general i dels llibres. Havia ja abans tocat també aquest punt en Francesc de Bofarull, en la seva *Bibliologia,* el qual donà qualques noves pertanyents a Jaume II, Pere *·l Ceremoniós,* Violant de Var, Joan I i Martí *l'Humà.*

2) Rubió : Vol. I, doc. LVII.

3) Rubió : Vol. I, doc. CCCLXXXVI.

4) Rubió : Vol. I, doc. CXLVI.

5) Rubió : Vol. I, doc. CCCLXXX.

6) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* 1913-14. pàg. 614.

7) C. F. : *Inventari,* de Pere de Mas.

tes i escriptors que estigueren a la nostra terra, consta puntualment que eren de procedencia forastera. Així, de mestre Bernat de Tolosa, que, en 1304 estigué a sou del Rei Jaume II, el sobrenom permet sospitar algun oriünd del migdia de França. Mestre Guillem de Colomer, que, en 1328, complí un encàrrec de l'iglesia de Cardona, se sap que era procedent de Banyeres de Bigorra. En Guillem Abetzat, quatre anys més ençà, obrava entre ·ls vigatans i confessava esser *oriundus Tholosae.* El Garcias Martin de Alcan, del qual hi ha noticies en 1342, provenia de la diòcesi de Pamplona. L'Arnau Girbaut, de 1351, establert a Perpinyà, té·l nom afrancesat. Estranger seria també en Joan Gil de Castiella, el Baruhí de Reys, l'Alanus Lorres, i ·l Ferdinandus de Villaumbrales. I sia o no una sola persona ·l Joan Malet, de l'any 1391, i ·l Johanni, il·luminador francès, de 1401, i, també, el *Johannes Melec, presbyter oriundus Britaniae,* sempre resultarà que·s tractava d'un estranger francès del Nord.

Consta encara que, quan no·s trobava per aquí un escriptor o il·lustrador a propòsit, els nostres erudits acudien a l'estranger. Un document, de 2 de Desembre de 1376, i de la seu de Tortosa, parla de reclamar a París un breviari, en pergamí, que·l precentor de la dita iglesia, Francesc Cristòfol, havia encarregat a algun miniador de la capital de França.[1]

Alguns són els volums, conservats fins a l'actualitat, que poden donar una idea de l'importancia que tingué en la nostra terra l'art de l'ilustració del llibre. En el primer volum del present llibre dedicat als Trescentistes, es parla de diversos d'ells, donant-se reproduccions de les miniatures que·ls enjoien.

Hem ja indicat l'importancia que tenen, per ser de confecció de la terra, les obres litúrgiques, entre les quals, per llur riquesa de pintures, ocupen el primer lloc els missals. Aquestos, a vegades, van il·lustrats amb capçaleres o *capvies*[2] i amb importants caplletres historiades o de preuada ornamentació, mereixent

1) *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 1919, pàg. 126.

2) La paraula es usada en el colofó del *Missal dels mercers* de Perpinyà, de 1492. També en l'inventari den Francesc Grau, de 1524, es parla d'un llibre «de pergamí de ma ab capvives deurades» (C. F. : *Inventaris,* del notari de Salvi Beuló).

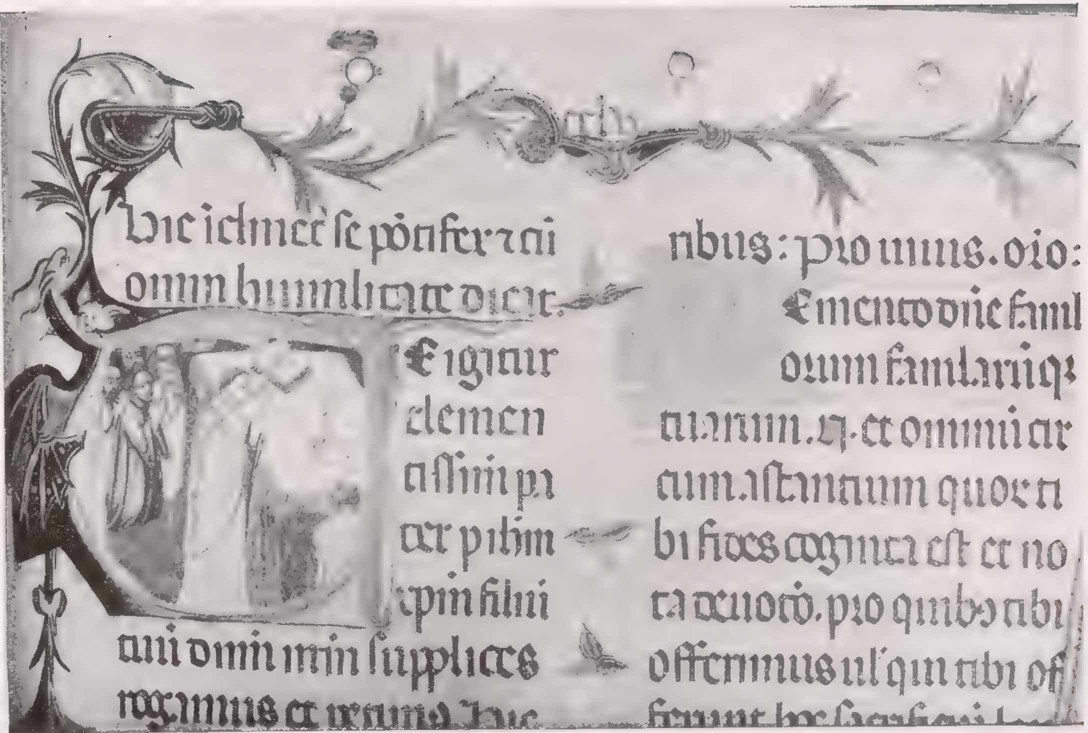

FIG. 73. — MISSAL DEL BISBE G. DE VILANOVA (1396)

(Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell)

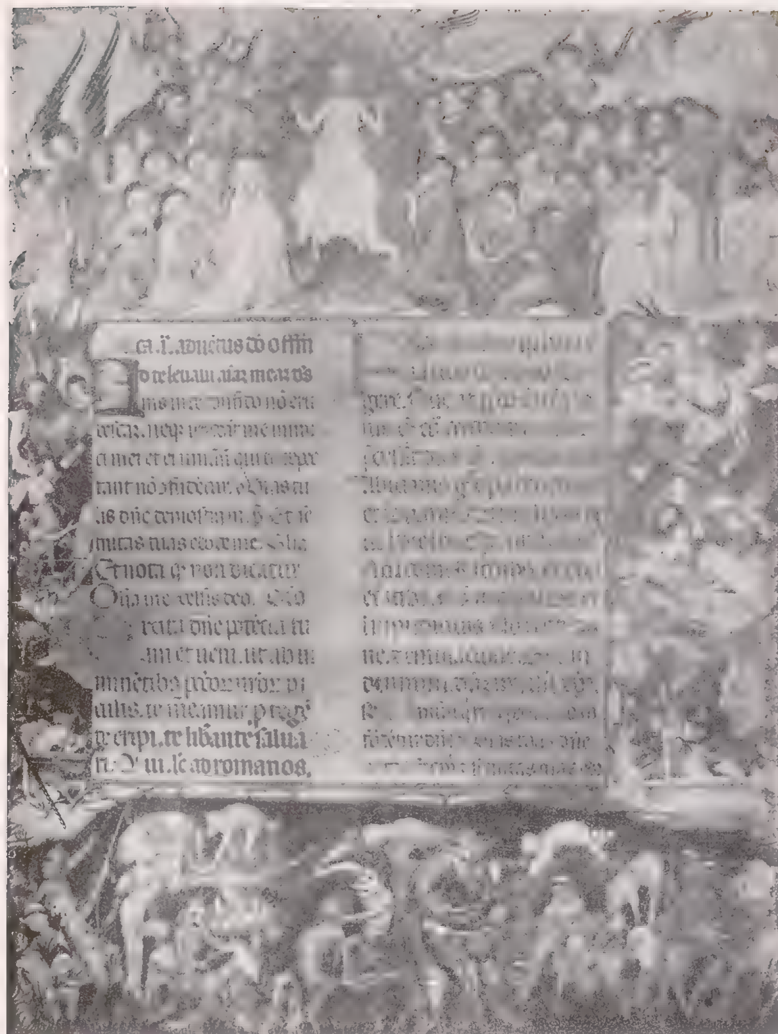

Fig. 74. — Missal
(Arxiu Capitular de Barcelona)

Fig. 75. — Joan Melec : Missal
(Arxiu de la Corona d'Aragó)

l'admiració les dues planes que, al començ del cànon de la missa, presenten la representació del Crucifix i la del Pantocrator assegut en soli de majestat i rodejat dels símbols del Tetramorfe. Es que la rúbrica dels temps, a vegades, consignava que'l sacerdot celebrador del Sant Sacrifici besava aquelles dues sacres figuracions en pronunciar les primeres paraules del *Te igitur*... En volums molt importants s'adjuntava altra plana historiada, en la qual es veia 'l Salvador, alçat de la sepultura, quasi nu i tot llagat, al qual rodejaven els instruments de la seva passió, historià que rebia 'l nom de *Pietat*. El Missal, de que tracta un document de la Reina Elionor, de 25 de Setembre de 1358, fa referencia a un manuscrit, en el qual figuraven les tres esmentades il·lustracions.[1]

No tornarem a fer referencia al còdex de Sant Cugat del Vallès, ni al de propietat del Municipi de Reus, que se sap que fou fet en 1361, ni tampoc al de l'Arxiu Capitular de Valencia.[2] Direm, sí, que entre 'ls llibres semblants ocupen lloc distingit un provinent de Ripoll, guardat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó;[3] un *Missale gerundense*, servat en l'arxiu de la parroquia de Sant Feliu de Girona (figs. 66 i 67); un *Missale sedis gerundensis*, que pot examinar-se entre 'ls còdexs d'aquella catedral (figs. 68 i 69); dos *Missale mixtum sedis urgellensis*, que se sab que l'un es donació en 1380 (fig. 70), i l'altre fou regalat a aquella catedral, en 1396, pel Bisbe Galceran de Vilanova (figs. 71 a 73);[4] un *Missale sedis barchinonæ*, conegut vulgarment amb el nom de missal de Santa Eularia, riquíssim exemplar, el qual en sa primera fulla ostenta la representació del judici final (fig 74), i que consta que fou ofert a aquella iglesia pel seu Bisbe Joan Armengol (1398-1408); i, finalment, dos volums missals, de Sant Cugat del Vallès, i que ara poden examinar-se en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Un d'aquestos dos llibres porta 'l nom de

1) Rubió : Vol. I, doc. CLXXXVI.

2) *Trecentistes*, vol. I, pàgs. 64 i 290.

3) Còdice 112 dels de Ripoll (R. Beer : *Manuscrits de Ripoll*, pàg. 160).

4) Ha publicat els documents relatius a aquests missals, Mn. Pere Pujol i Tubau, en el *Butlleti del Centre Excursionista de Vich*, vol. II, pàg. 49. La data fixa de l'adquisició del primer volum es la del 7 de Novembre de 1380, per 40 florins; la de la generositat del bisbe Galceran de Vilanova es de 6 de Janer de 1396.

l'escriptor i celebrat miniaturista Joan Melec, prevere, originari de Bretanya, el qual apar que estigué en el nostre país a les darreries del segle XIV i començaments del mil quatrecents (figures 75 i 76). L'altre volum es anònim (fig. 77).

També cal citar l'Evangeliari de la catedral de Vich, com escrit i miniat pel venerable Bernat Truyols, en 1354 (fig. 78).

Té igualment una certa importancia ·l còdex del *Rationale Divinorum Officiorum*, propietat de la mateixa catedral; escrit, en 1331, per Pere Domenech, i il·luminat per Joan del Clos (figs. 79 i 99).

Inclourem, entre les miniatures de caràcter religiós, dues planes d'un manuscrit d'un recull de constitucions sinodals[1] elneses de Perpinyà, guardat en la Biblioteca Municipal, en els quals es representen Santes Eularia i Justa (figs. 80 i 81), i ·l Crist *in sede majestatis*, que semblen d'envers 1326.

El *Llibre Vermell* de Montserrat, en sa part més antiga, porta una miniatura al·lusiva a la mort, i una altra referent a l'indulgencia concedida pel Jubileu de la Porciuncula (fig. 82),[2] que tenen també algun interès en l'historia de la miniatura trecentista en sos últims temps.

Finalment, posarem una reproducció d'un breviari vigatà de la catedral ausetana, encara que consti fet en 1410 (fig. 83).

Les obres del mestre Francesc Eximenis, que, a mesura que anaven produint se, obtingueren gran difusió, primerament en països de llengua catalana i poc després traduïdes en idiomes ben llunyans, algunes vegades foren presentades amb un cert luxe de capitals i orles. Un manuscrit del llibre primer del *Cristià* existent en la biblioteca de l'Escorial, i que podrà datar de les darreries del segle XIV, presenta rica orla floral, rematant en un centaure, portant una tarja amb l'escut de la nostra Casa reial i, a mes, una inicial, en la qual es veu Jesús, promulgant la llei del Baptisme (fig. 84).[3]

De gran interès són per a l'historia de la miniatura catalana els còdexs contenint els Usatges i les Constitucions de la terra

1) Biblioteca Municipal de Perpinyà, n.º 70. — Arx. Pyr. Orient., G. 169.
2) *Analecta Monserratensia*, vol. III, pàg. 84.
3) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1909-10, pàg. 596.

Fig. 76. — Joan Melec : Missal
(Arxiu de la Corona d'Aragó)

FIG. 77. — MISSAL
(Arxiu de la Corona d'Aragó)

Fig. 78. — Bernat Truyols : Evangeliari (1354)

(Museu Episcopal de Vich)

catalana. En aquestos, a vegades es posa una il·lustració al començament de determinades lleis, representant un rei o comte qui la dictà, rodejat dels súbdits que havien de posar-la en execució. La Biblioteca Nacional de París té ·l manuscrit d'una d'aquestes compilacions legals, en la qual hi van onze miniatures.[1] L'Arxiu Municipal de Lleyda guarda un altre còdex per l'estil, amb quinze d'aquestes histories (figs. 85 i 86). La Biblioteca Vaticana posseeix igualment un còdex de lleis catalanes, en el qual hi van diverses miniatures.[2] Un fragment d'una altra col·lecció per l'estil es troba recollida en un volum procedent de Ripoll i existent en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.[3] També n'hi ha d'altres en diversos llocs.

En 1322, un delegat reial deia haver gastat, entre altres quantitats, 18 sous barcelonins, «in libro usaticorum et constitutionum Cathaloniae et alterius compilationis quam fieri feci in civitate barchinone ad opus Domini. Regis de mandato suo». La tal despesa era per enquadernar i il·luminar i demés necessari per la bella presentació del còdex.[4] Sabut es que un d'aquestos volums dels Usatges, en els quals a vegades es nota la repetició de determinat tipu de miniatures, fou il·luminat pel nostre Ferrer Bassa, en 1353.[5]

Notabilíssim resulta ·l volum de les Lleis palatines, o sigui, les Ordinacions de la cort reial mallorquina, fet, en 1337, pel Rei Jaume II, *el Just*, volum conservat avui en la Biblioteca Reial de Brussel·les, quals més formoses miniatures, demés del text llatí, reproduïen en gravats, que ara ens semblen grollers, els Pares Bollandistes, en son vol. I de les «Præfationes tractatus diatribæ et exegeses præliminares», impresos a Venecia, en 1749, i que ja abans el P. Daniel van Papenbroeck havia inclòs en el vol. IV de

1) B. N. : *Latin.* 467, D. a.

2) B. VAT. : *Ottobonensis,* 3058. — Descrit per Josep PIJOAN, en el quadern II de treballs de l'Escola Espanyola d'Arqueologia i Historia, Roma, pàg. 4 i ss,

3) Vegi-s, també, reproduïda en la segona edició de *l'Historia de Catalunya,* d'A. Aulestia (vol. I, pàg. 188), mostra de les il·lustracions del *Llibre dels Feus*, conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

4) RUBIÓ : Vol, I, doc. LXIII.

5) En Guillem M. de BROCÀ té publicada una llista dels còdexs llatins o catalans dels Usatges, essent uns disset els llatins i sis els en la nostra llengua, que poden atribuir-se al segle XIV. *(Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14, pàg. 358.)

la gran obra dels Bollandes, corresponent al mes de Juny. Fa de mal dir si aquestes Ordinacions de la Casa reial (figs. 87 i 88), són fetes prenent model i amb variants d'unes Ordinacions anteriors, propies de la Casa reial aragonesa, que Jaume II de Mallorca adaptà a la manera de ser de la seva Cort. Lo cert es que aquestes Ordinacions presenten grans punts de contacte amb les promulgades per Pere ·*l Ceremoniós*, a 15 de les kalendes de Novembre (18 d'Octubre) de l'any 1344, que donà a coneixer en Pròsper de Bofarull, en el vol. V dels *Documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, i que estan en llengua catalana, quant les mallorquines estan en llatí. El Monarca aragonès ja citat, el qual devia estar molt satisfet de la seva obra, en carta del 9 de Desembre de 1352, escrita desde Valencia, manava que·s paguessin, a Joan Gil de Castiello, 600 sous barcelonins, puix que havia escrit per ordre seva un llibre de les Ordinacions de la Casa del dit Rei i, a més, un altre volum d'Astrologia.[1]

També, desde Valencia, a 23 de Juliol de 1353, el mateix august senyor feia fer albarà de paga de catorze lletres d'or amb «istories de diverses colors en un llibre de les Ordinacions», important 50 sous barcelonins.[2] A 10 de Febrer de 1357, el Rei demanava que li enviessin a Saragossa ·l llibre de les Ordinacions de la Casa reial, amb tota seguretat i de manera que no pogués sofrir dany; volent que l'envio fos tant de l'original com de la copia, si aquesta estava acabada.[3]

En una altra carta escrita pel propri Pere, desde Saragossa, a 3 de Març de 1357, recordava a Eximen de Montreal, qui sembla que era escriptor, que havia d'enllestir *Lo libre nou de la nova ordinació de casa nostra,* a la vegada que havia d'adobar el vell i enviar un altre volum de paper, que servia de model; volum, el primer d'aquestos tres, que havia de ser caplletrat o il·luminat. A 17 del mateix mes i any, encarregava que, tan aviat com estigués llest el llibre de la *ordinació de casa nostra,* fos tramès a la Reina Elionor.

1) Rubió : Vol. I, doc. CLXIV.
2) Rubió : Vol. II, doc. CVII.
3) Rubió : Vol. II, doc. CXXXIV.

FIG. 79. — RATIONALE DIVINORUM OFFICIORUM (1331)

(Museu Episcopal de Vich)

Fig. 80. — Constitucions Sinodals d'Elna
(Biblioteca Municipal de Perpinyà)

Fig. 81. — Constitucions Sinodals d'Elna
(Biblioteca Municipal de Perpinyà)

Els 6 d'Abril següent, tornava a insistir el Rei en que, si estaven llestos els dos volums de pergamí, el vell i ·l nou, fossin reclosos a l'arxiu de Barcelona, havent d'enviar-se-li l'altre exemplar de paper mitjançant una persona segura.[1]

Fig. 82. — Llibre Vermell
(Montserrat)

Mes tard surt una nova documentació, referent a copies de les mateixes Ordinacions. *El Ceremoniós,* a 5 de Febrer de 1384, deia que un escrivà de lletra rodona, anomenat Ramon, estava obrant una copia del llibre que·ns ocupa, la qual havia de ser enviada al Rei de Castella.[2] Als 18 de Març vinent, el Monarca feia entre-

1) Rubió : Vol. I, docs. CLXXIX a CLXXXI.
2) Rubió : Vol. I, doc. CCCXLIX.

gar 1,000 sous al mestre Joan de Barbastre, penolista de l'escrivania reial, pel trasllat de les Ordinacions, que anaven destinades al Rei castellà. Aquesta copia devia estar ja ultimada a 27 de Juny de 1386, en que·s pagava al mateix Barbastre son treball d'escriure i fer il·luminar el llibre, que portava en les caplletres *cabos de oficios*.[1]

L'original de les Ordinacions del Rei en Pere era conservat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, tenint l'importancia d'anar apostillat de mà del mateix autor, però en virtut de reial ordre, en 1787, fou remès a Madrid. En la Biblioteca Nacional de Madrid es conserva un altre exemplar d'aquestes Ordinacions, amb magnífica lletra i delicades miniatures.[2] Un altre exemplar figura a Mallorca, en la Biblioteca del comte d'Ayamans, en el qual l'escriptor Barbastre consignà la data de 1380.

En l'Arxiu Municipal de Valencia es guarda un còdex del Consulat de Mar, obra den Domingo Crespi, en 1409 (figs. 89 i 100).

Obra trecentista són algunes miniatures del Llibre Vert de l'Arxiu Municipal de Barcelona (figs. 90 a 92).[3]

En l'Arxiu Municipal de Cervera hi ha un volum de Previlegis d'aquella població, començat en 1360, en la primera plana del qual hi ha una miniatura amb les figures dels paers (fig. 93).[4]

Encara que pertanyin a finals del segle XIII, o sia envers l'any 1292, no volem deixar d'esmentar cinc quaderns de capbreus, conservats en la Biblioteca Municipal de Perpinyà. En un d'ells, pertanyent a Colliure, confessa ·l jurat Ramon Porrassa al procurador de negocis de feus del Rei de Mallorca, Giu de Capellades, en presencia de diversos personatges. En un segon

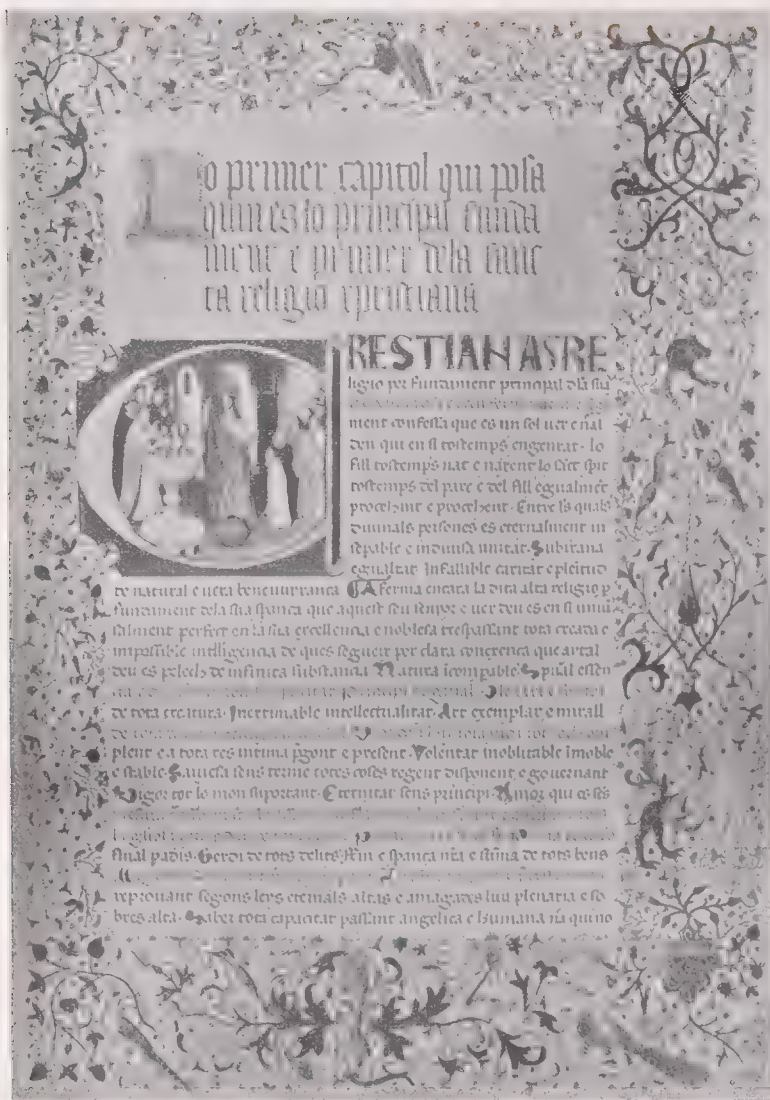
1) RUBIÓ : Vol. II, docs. CCLXXX i CCCIV.

2) B. N. : *Q*. 147.

3) El *Llibre Vert* de l'Arxiu Municipal de Barcelona està constituït per dos cartularis, un d'ells anomenat *primitiu*, que sembla esser el que per allà l'any 1345 fou refet i completat, addicionant-se en 1370, portant en el llom el ròtul de *Codex Antiquus Privilegiorum*. Aquest, entre ·ls folis 44 i 199 porta algunes miniatures marginals, amb inicials sobriament historiades (fig. 90). El segon *Llibre Vert* té·l seu primer volum enriquit amb moltes miniatures, que semblen il·luminades dintre ·l segle XIV, si bé a les acaballes (figs. 91 i 92). Devem aquestes noticies al bon amic Agustí DURAN i SANPERE.

4) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14, pàg. 782.

Fig. 83. — Breviari (1410)
(Museu Episcopal de Vich)

Lo primer capitol qui posa quines lo principal funda ment e primer dela sanc ta religio crestiana

CRESTIANA SRE ligio per funament principal dela sua [illegible] ment confessa que es un sol ver e nal deu qui en si tostemps engenrat lo fill tostemps nat e naixent lo sant spirit tostemps del pare e del fill egualment procehint e procehent. Entre les quals divinals persones es eternalment inseparable e indivisa unitat. Subirana egualtat. Infallible caritat e plenitud de natural e vera benaventurança. Afferma encara la dita alta religio per funament dela sua sperança que aquest seu senyor e ver deu es en si univ salment perfet en la sua excellencia e noblesa trespassant tota creada e impossible intelligencia de ques seguex per clara congruencia que a tal deu es pertany de infinita substancia. Natura incomparable. Spiritual essen [illegible] de tota creatura. Inestimable intellectualitat. Art exemplar e mirall [illegible] plent e a tota res intima pregont e present. Volentat inmobilitable imoble e stable. Saviesa sens terme totes coses regent disponent e gouernant. Vigor tot lo mon supportant. Eternitat sens principi. Amor qui de ses [illegible] final padis. Heroi de tots delits. Fin e sperança nra e suma de tots bens [illegible] reprovant segons leys eternals altas e amagades lur plenaria e so bres alta. Saber tota capacitat passant angelica e humana ni [illegible]

Fig. 84. — Llibre I del Cristià, de Fr. Francesc Eximenis
(Biblioteca de l'Escorial)

Fig. 85. — Usatges
(Arxiu Municipal de Lleyda)

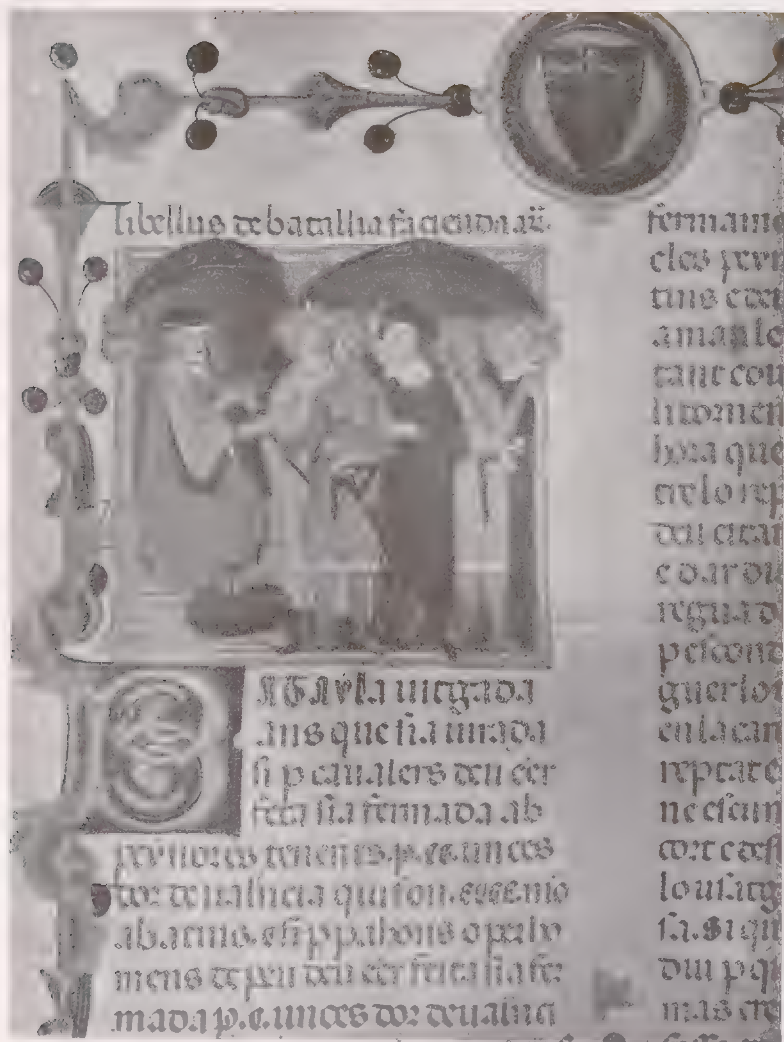

Fig. 86. — Usatges
(Arxiu Municipal de Lleyda)

FIG. 87. — LLEIS PALATINES, DE JAUME II DE MALLORCA
(Biblioteca Reial de Brussel·les)

Fig. 88 — Lleis Palatines, de Jaume II de Mallorca

(Biblioteca Reial de Brussel·les)

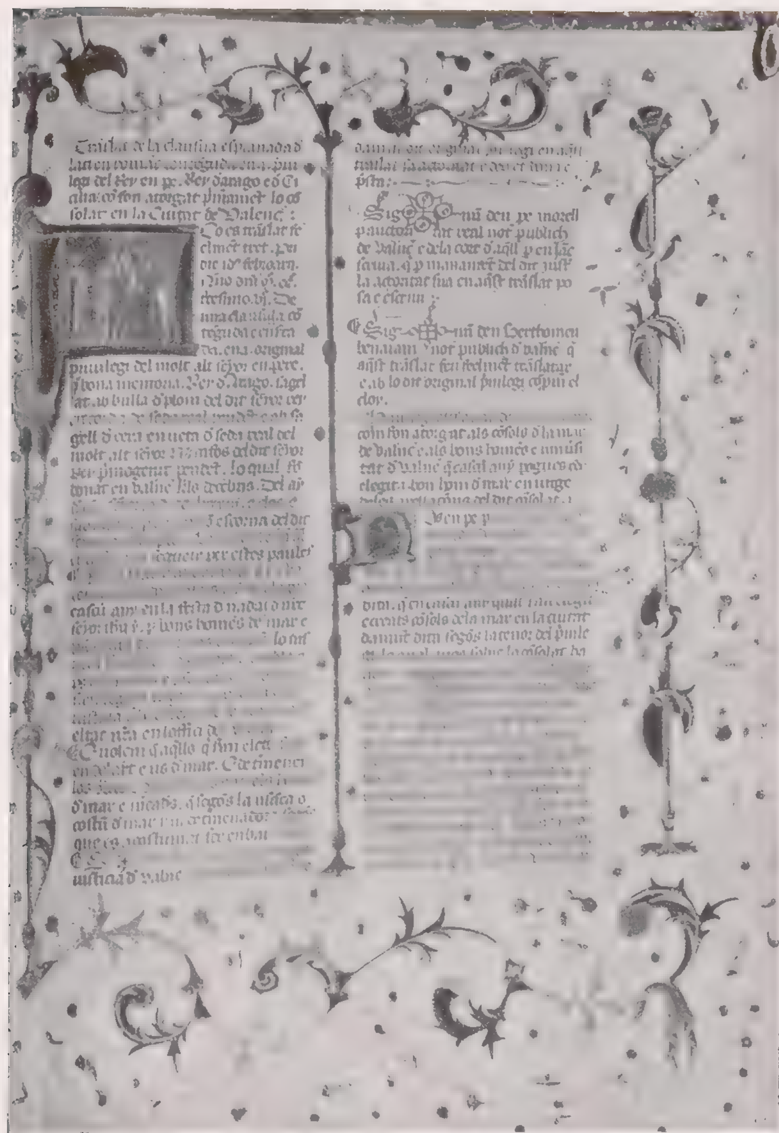

FIG. 89. — D. CRESPI (1409) : CONSULAT DE MAR

(Arxiu Municipal de Valencia)

capbreu, un tal Joan d'Estella fa confessió, al mateix procurador reial, dels feus de Tautabell. En un tercer, una Sclarmonda, viuda de Joan Saguer, fa confessió del capbreu de Clarà i Millàs. En el d'Argelers, la confessió la fa un tal Amat Roquera. I,

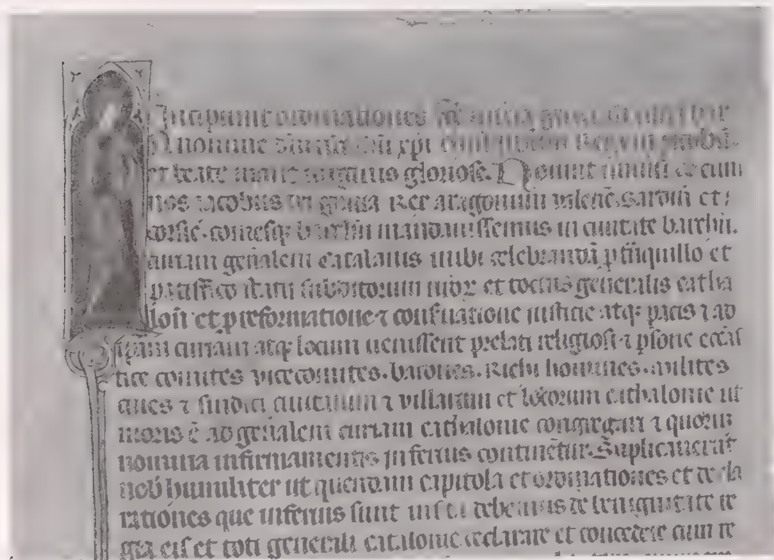

FIG. 90. — LLIBRE VERT PRIMITIU
(Arxiu Municipal de Barcelona)

finalment, el capbreu de Sant Llorenç ve reconegut per en Guillerm Jaubert (fig. 94).[1]

Com a curiositat, posem la reproducció d'una estranya representació que orna la coberta exterior d'un còdex de la *Regula Sancti Augustini,* i un *Necrologi monàstic,* pertanyent a la serie de manuscrits del Museu Episcopal vigatà (fig. 95).

Pertoca també a la miniatura un pergamí del Museu Episcopal de Vich, en el qual, sota la concessió d'indulgencies de la Confraria de la Mare-de-Déu de la Rodona, de la dita ciutat, datada als 14 de Novembre de 1342, va una ampla faixa policromada, en la qual hi ha l'imatge de Maria amb l'Infant Jesús

1) Arxiu dels P. O. : B. 29, 31, 34, 30 i 33.

en els braços, flanquejada per dues cortines i posada al mig d'altres histories de l'Anunciació i del Calvari. En conjunt, aquesta curiosa miniatura, plena de caràcter i d'ingenuïtat, degué ser feta bén a prop de la diada de la calendació del document (fig. 96).

Es, en certa manera, pertanyent a l'obra dels miniaturistes la confecció cartogràfica, o sia dels mapes geogràfics. Aquesta tingué una gran importancia en el nostre país, i encara més a les illes de Mallorca, on es confeccionaren mapes, no ja desde 'l segle XIV, sinó més abans i tot. Els tractadistes moderns d'aquesta especialitat han discutit si la carta marina, firmada per un Àngel Dulcert, o Dulcerii, datada en 1339, es deguda a un italià o bé a un mallorquí. Lo que sí se sab, es que hi hagué a Mallorca una familia de jueus, que's destingí moltíssim en aquella especialitat. Documents de l'any 1379 parlen de que'l jueu Abraham Cresques havia fet un *mapa mundi,* que ara ens interessaria, amb tot i ses manifestes inexactituts.[1]

Una carta de l'Infant Joan, del 12 de Juliol del 1381, fa referencia a un mapa que obrà 'l citat Abraham Cresques. L'any següent, el Rei feia abonar al citat cartògraf 150 florins, per unes *taules,* on estava representada la figura del món.[2]

Fill de l'anteriorment citat jueu, era un Jafuda Cresques, del qual parla un altre document reial, de 21 d'Abril de 1382, dient que, amb el seu pare, obrava un *mapa mundi,* per ús del Rei,[3] pessa de cartografia que, en 1387, estaria ja al Palau reial de Barcelona, mentre Joan I n'encarregava un altra de semblant.[4]

Participació de la cartografia geogràfica era també la que podríem anomenar astronòmica, la qual igualment es produïa en el nostre país, en fulles de pergamí policromades i dissenyades com

1) Rubió : Vol I, docs. CCCI, CCCXXXII i CCCLXXXVI.

2) Rubió : Vol. II, docs. CCCLI i CCLX.

3) Rubió : Vol. II, doc. CCLXII.

4) Ballesteros : *Historia de España*, vol. III, pàg. 593, que cita bibliografia, referent a aquest assumpte, en la pàg. 633. En Francesc Carreras i Candi dedicà un notable treball a la «Cartografia Catalana» en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, any 1919, pàg. 51.

FIG. 91. — LLIBRE VERT
(Arxiu Municipal de Barcelona).

FIG. 92. — LLIBRE VERT
(Arxiu Municipal de Barcelona).

FIG. 93. — PRIVILEGIS DE CERVERA

(Arxiu Municipal de Cervera)

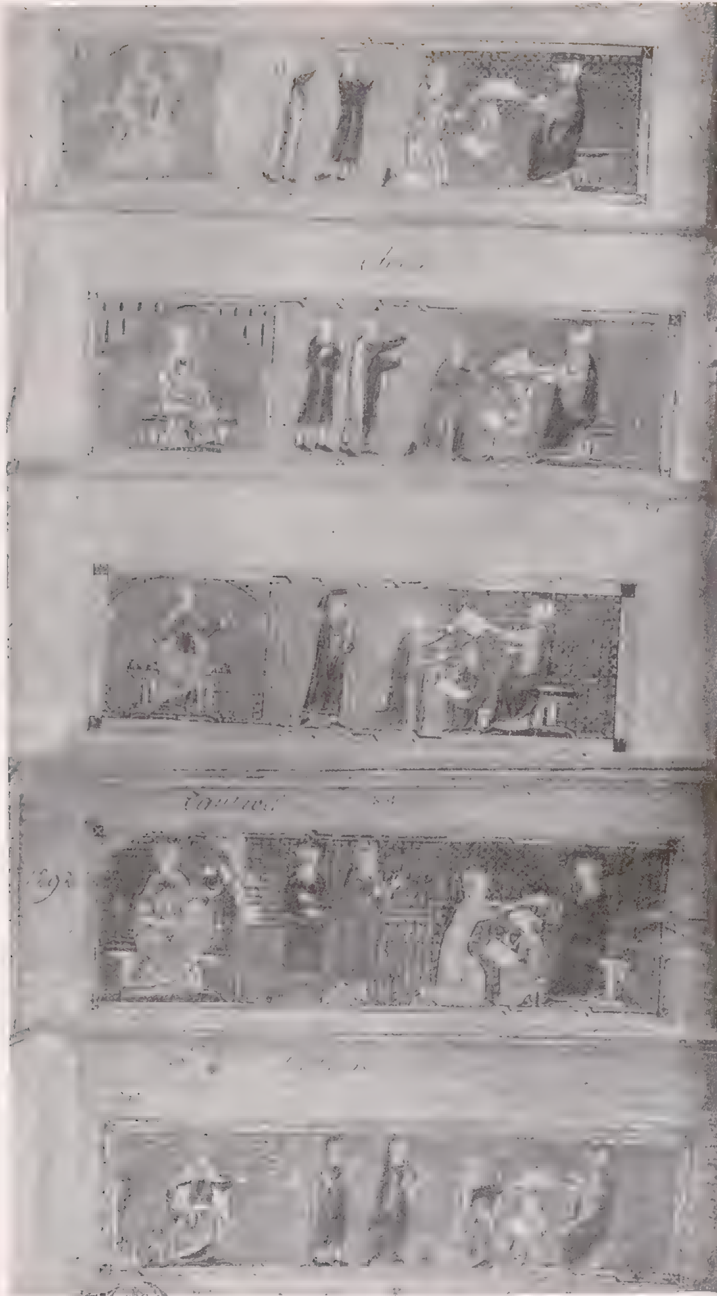

FIG. 94. — CAPBREUS ROSSELLONESOS
(Biblioteca Municipal de perpinyà)

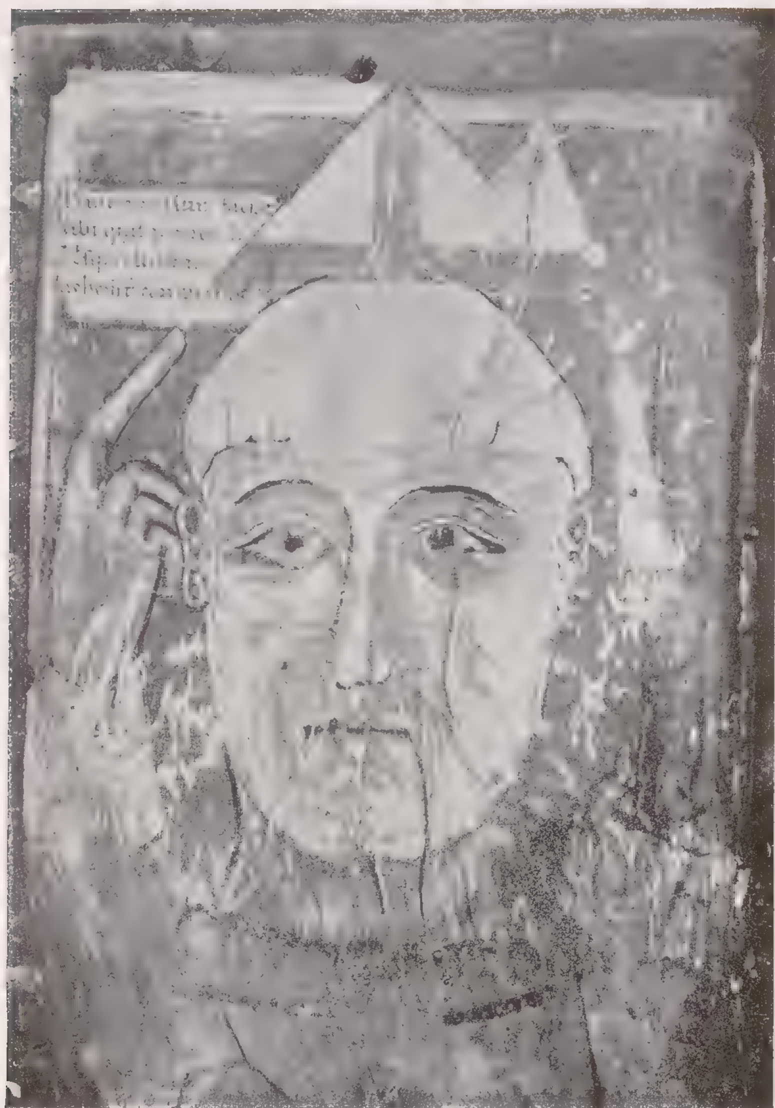

FIG. 95. — REGULA SANCTI AUGUSTINI
(Museu Episcopal de Vich)

FIG. 96. — DOCUMENT DE L'ANY 1342

(Museu Episcopal de Vich)

a veritables miniatures. Un inventari de la capella reial, fet l'any 1356, fa referencia a unes *taules* del «comte de la Luna, on son

FIG. 97. — RULL GENEOLÒGIC (detall)
(Museu Provincial de Tarragona)

tots los mesos ab un crucifix ab quatre rodes».[1] L'il·luminador Ramon des Torrents, en 1362, havia dissenyats planetes i astres i animalons, en l'esfera celest que, per ordre reial, tenia en

1) RUBIÓ : Vol. II, doc. CXVII.

obra l'astròleg en Dalmau Planes.[1] En 1434, en el domicili del vigatà Lluís Franch, es nota, «I carta historiada ont es pintat lo mon». Encara, en 1436, un Jaume Vila diu posseir una «post en pergamí en que son pintats los signes», que serien els del zodíac.[2]

En pergamí i policromia eren també alguns petits retaules casolans, que servirien per excitar la devoció. A aquestos fa referencia l'inventari d'un tal Franci del Clos, quan descriu «I pergami pintat qui stava en la paret».

En l'inventari den Pere Baró, pintor de Perpinyà, mort en 1399, consta una post «en que ha fermat un pergamí en que ha Sant Esteve ab oracions». I, encara que faci referencia al segle XV, retraurem que, en 1410, en l'habitació del quondam Jaume Vall, es consigna «I pergamí pintat». I quatre anys més tard, en el domicili del ja esmentat Lluís Franch, es nota «I oratori de fust ab son pergami pintat de la image de la passió de Jesu Christ».[3]

El Museu Provincial de Tarragona posseeix un rull de pergamí, en el qual hi ha, en sengles medallons, lo que podríem anomenar la cronologia de la casa comtal catalana, fins a la mort del fill del Rei Martí *l'Humà* (fig. 97), donant així la seriació de la raça barcelonina-aragonesa, fins a la seva extinció. Així, aquest pergamí curiosíssim, deu ser anterior a la mort del citat primogènit d'Aragó, ocurreguda a 25 de Juliol de 1409.[4]

1) Rubió : Vol. II, doc. CXLI.
2) C. F. : *Inventaris dispersos.*
3) C. F. : *Inventaris dispersos.*
4) N'Elies Tormo i Monzó, en son estudi sobre les series iconogràfiques dels Reis d'Espanya, ha dedicat el degut espai en la descripció del volum tarragoní

CAPÍTOL IX

NOTES DOCUMENTALS
SOBRE ·LS ESCRIPTORS I MINIATURISTES CATALANS

ALEGRE, Fra Pere. — Capellà del Rei Jaume II, destinat, en 1299, pel Capítol de l'Ordre de Predicadors a la qual pertanyia, per anar a estudiar a Xàtiva. Se li donà ·l nom de capellà reial quan, en 1300, rebia del predit monarca un Evangelister amb posts d'argent i pedreries.

Amb un company, anomenat fra Bernat, com ell membre de la Capella reial, el predit Jaume feia pagar, a 20 de Setembre de 1301, unes quantitats per alguns llibres, detallant que eren per l'escriptura de pergamins i per l'il·luminació dels volums.

El mateix Rei, desde Saragossa, a 20 de Juny de 1304, manava pagar a fra Pere Alegre i fra Bernat de Tolosa, lo que se·ls devia per uns llibres treballats per ordre d'aquell, els quals devien importar la suma de 328 sous i 4 diners.

Desde Osca, a 1.r de Juny de 1307, el ja anomenat monarca, li feia pagar 400 sous per l'adquisició d'una Biblia.

RUBIÓ : *Documents,* vol. I, doc. XXII, i vol. II, docs. XXI i XXIV.

ALFONS, Joan. — Escriptor de llibres, a les ordes del Rei en Jaume II. No consta determinat el temps.

RUBIÓ : Vol. II, doc. XXI.

AMARGOS, Jaume. — En 1352, escrigué un Cantoral, que hi ha a Sant Joan de Vilatorrada, que regalà a la parroquia ·l canon-

ge de Manresa, Bernat de Puig. El llibre es en pergamí, acreditant-lo de bon escriptor i anotador.

Revista Jorba, any VII, n.º 66.

Amicdalus, Petrus. — Pere Ametller, escrigué a Lleyda, en 1327, unes *Regulae de circumlocutionibus participorum nobis deficiencium.* Aquest manuscrit era del monestir de Ripoll, i avui figura en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Rodolf Beer : *Bol. de la R. A. de B. L.,* vol. V., pàg. 50.

Anglada, Antoni. — Frare dominic, que vivia a Avinyó de França, envers 1395 o 1415. Acompanyà a Sant Vicens Ferrer en un dels seus viatges per Espanya, havent-hi d'ell, en la biblioteca d'Avinyó, un volum de sermons del dit Sant i un altre *De diversis verborum significationibus,* d'Alà de Lille. Aquestos volums l'acrediten d'escriptor poc acurat i de caplletrador de poc mèrit.

P. Pansier : *Histoire du Livre et de l'Imprimierie a Avignon,* vol. I, pàgina 96.

Argent, Joan. — Escrivent de lletra rodona, de la vila de Perpinyà, el qual havia sigut condemnat a desterro, per alguns crims, i que era demanat pel Rei Martí, perquè durant dos anys el servís, copiant-li llibres, valent-li ·l dit temps pel de desterro.

Rubió : Vol. II, doc. CCCLXXX.

Avetzat, Guillem. — «Oriundus Tolose, scriptor litere formate». Confessà, a 5 idus d'abril de 1332, a Francesc Mayans, jurisperit vigatà, que havia rebut lo que li devia, per un any anterior, «ad scribendum vobis et ad opus vestri libros juris vel quaslibet alias scripturas uobis placeret», segons document firmat davant el mateix notari «pridie kal. Julii, de 30 de Juny, 1330».

Curia Fumada de Vich : *Manual,* de Bernat Salat.

Ballester, Simó. — Escrivent de lletra formada, a qui la Reina feia pagar, a 6 de Novembre de 1402, els treballs de

caplletrar en atzur i vermelló un Breviari per la dita senyora, per 220 sous. Era valencià d'origen.

Rubió : Vol. II, doc. CCCLXXXI.

Barbastre, Joan de. — Una carta de Pere 'l *Cerimoniós*, datada a Barcelona, als 13 de Setembre de 1370, dóna noticia de que aquest escriptor tenia de fer el trasllat d'uns llibres francesos, al qual objecte se li ordenava que'ls terminés ben promptament.

A 10 de Març de 1381, se li abonaven 3,000 sous, per diversos llibres que portava escrits per la Cambra reial.

Surt també en uns documents de 1378 i de 1383, en que se li paguen altres treballs d'escriptor.

Se'l menciona com adscrit a l'escrivania reial, als 18 de Març de 1384, en que féu rebuda, de 3,000 sous, per haver escrit, pel Monarca de Castella, un trasllat de les Ordinacions de la Casa reial aragonesa, dictades per Pere IV.

A 27 de Juny de 1386, el Rei aragonès li feia trametre una bona suma de diner per son treball d'escriure i d'il·luminar el ja citat llibre de les Ordinacions de la mansió reial, tramès al Rei de Castella, i, també, per haver obrat una *Crònica* del Rei Jaume I. Del context documental, sembla deduir-se que en les caplletres de les predites Ordinacions hi havia pintats dels diferents oficis del servei reial. El còdex de les Ordinacions, a que's fa referencia, deu esser el conservat avui a Mallorca en la biblioteca del senyor Comte d'Ayamans.

Jaume Massó i Torrents : *Historiografia de Catalunya*. — Rubió : Volum I, docs. CCXXXVI, CCXXXVIII i CCXXXIX, i vol. II, docs. CCLXXX i CCCIV.

Bassa, Ferrer. — Pintor i miniaturista, en 1333.

Vide vol. I, pàg. 84, i vol. II, pàg. 118.

Batet, Joan. — Capellà, escriptor del Rei Pere 'l *Ceremoniós*, que escrivia 'ls llibres per la capella del Rei Joan I, manant aquest, a 14 de Desembre de 1387, que no li fossin lliurades quantitats fins que tingués acabada l'obra en curs.

Rubió : Vol. II, doc. CCCXIV. — Puiggarí : *Artistas catalanes ineditos*, serie I.

Bedó, Ramon. — Un tal *Raymundus Bidaudi* (potser Bidau), escrigué, al segle xiv, unes cartes, *Dictamina*, de Pere de Vineis, còdex del monestir de Ripoll, avui en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Beer : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. V, pàg. 508.

Beltran. — Il·luminador barceloní, en l'any 1389.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

Bellmunt, Joan. — Escriptor de lletra rodona, de Barcelona, en l'any 1323.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

Berenguer. — Escrivent de 1280 i 1321.

Vide *Fullit*.

Berenguer, Arnau. — Il·luminador barceloní, dels anys de 1361, 1374, 1378 i 1381.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, series I i II. — Ballesteros : *Historia de España*, vol. III, pàg. 525

Bernat, Fra. — Escriptor del Rei Jaume II, a principis del segle xiv.

Vegi-s Tolosa, Fra Bernat de.

Bernat, Mestre. — Esctiptor reial, en l'Agost de 1313.

Vegi-s Gonter, Bernat.

Boxeda, Pere de. — Firma, *Petrus sacerdos de Boxeda qui me scripsit*, un Cantoral, a finals del segle xiii, o principis del següent, el qual pertany a l'Institut d'Estudis Catalans, i que havia sigut de casa Dalmases de Barcelona. Duu bona lletra i belles capitals, i va en pergamí.

Brau, Martí. — A 6 de Març de 1389, el Rei Joan I, li feia pagar l'escriure un llibre *vocatum Plutarco*.

Rubió : Vol. I, doc. CCCXCIX.

Brentons, Pere de. — «Qui fui de villa Berge, nunc habitans in ciuitate vicensi», confessà rebre den Jaume Cardó, advocat de Vich, 12 lliures, «pro-faciendo et scrivendo apparatum cuiusdam vestri digesti noui», segons àpoca del 13 de Juliol de 1326. El mateix dia prometia, al citat advocat, fer i escriure, dintre la ciutat de Vich, amb lletra formada, «unum librum vocatum codicem imperatoris in testu et in glosa», si se li donava pergamí i 21 lliures. No podia empendre altres llibres fins acabar, «possim tamen libros ut vulgariter dicitur illuminare si uoluero hoc est litteris capitalibus et alia que sub nomine illuminaturis continetur et libros ligare».

C. F. : *Manual* del any 1326, anònim.

Calçarroja, Martí. — Metge del Rei Jaume II, a qui, aquest, en data de 5 de Març de 1306, féu pagar 25 sous pel preu de cert llibre que li va escriure.

A 12 de juny de 1309, el mateix Rei manava pagar-li 1,200 sous per la compra d'un llibre d'Avicena.

Rubió : Vol. II, docs. XXIII i XXVI.

Calderó, Mateu. — Il·luminador de llibres, ciutadà de Barcelona, del qual hi ha noticies en 1335, 1337 i 1350.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie I. — Sanpere : *Trecentistes*, vol. I, pàgs. 99 i 300.

Calderó, Mateu. — Sembla diferent de l'anterior un miniaturista, del qual parla un document de 16 d'Agost de 1391, com escriptor «de alguns pergamins los quals se scriuen e continuen molts e diversos privilegis de la ciutat».

Serà un tercer personatge, altre Mateu Calderons, aprenent il·luminador, citat pel Rei Martí en carta de 1403, al qual denominen Calderó documents de 1419 i 1447, el darrer suposant-lo ja mort.

Desde 1413 a 1443, un il·luminador, Mateu Calderó, escrigué moltes vegades en el rètol del ciri pascual de la seu de Barcelona. Devia acabar sos dies poc abans de 23 de Janer de

1446, tota vegada que en el citat dia va esser pagat a la Sagristia capitular barcelonina ·l drap blau de la sepultura.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* series I i II. — Francisco de BOFARULL : *Bibliologia,* part II. — MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.,* any 1914, pàg. 281.

CALDES O CAULEDES, Jaume de. — Escriptor, habitant a Vich, el qual, a 28 de Janer de 1309, feia promesa, al canonge Ramon Tallada, que faria «unum missale completum de litera rubea et illuminata» i amb les demés coses necessaries, tal com era ·l Missal de l'altar de Sant Vicens de la catedral ausetana, pel preu de 160 sous. Se·l torna a trobar, a 12 de Novembre de 1320, fent concordia amb el Tresorer de l'iglesia de Vich, Guillem de Montcorb, per l'obra d'un Breviari manual, segons el que ja havia ultimat pel canonge Bernat Nadal. En la capitulació s'establia que·l mestre Jaume cobraria 130 lliures i, a més, 20 de sobrepuig, si plavia al citat Montcorb, *ipsum illuminare,* advertint-se, també, que se li donarien els pergamins i que ell no hauria de fer el lligatge del volum.

Una altra concordia del dia 5 d'Octubre de 1321, manifesta que·l «Jacobus de Caulidis» era «scriptor commorans in civitate vicensi qui fuit dioecesis Tarrachonae», convenint amb el canonge Dalmau de Cleriana, que, abans del Totsants de l'any següent, li escriuria un Breviari manual a ús de la diòcesi, «de tali videlicet littera quali vobis mostram feci materiam dedi et insinuavi», consignant que l'al·ludit canonge podria fer il·luminar el llibre «per me vel quan malueritis», retenint-se en el segon cas la quantitat de 26 sous, de la suma de 10 lliures que·s fixava pel treball d'escriure i pel cost dels pergamins.

C. F. : *Manuals* anònims, de 1309 i 1321, i del notari Bernat SALAT, de 1320.

CANYELLES, Francesc. — Miniador de 1383.
Vide entre ·ls pintors.

CANYELLES, Francesc. — «Scriptor littere rotunde civis Barcinone», segons document de l'any 1383.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie II.

CARBONELL, Guillem. — Escriptor de Perpinyà, el qual treballà, amb altres, el llibre de la *Crònica,* per orde de Pere IV, cobrant a 27 d'Abril de 1345.

Un fra Guillem Carbonell, monjo de Sant Bernat, de Valencia, a 25 d'Agost de 1404, rebia, d'orde de la Reina, la quantitat de 753 sous i 6 diners, per un Missal que havia escrit i il·luminat, amb destinació a la capella de la dita senyora. La distancia de les dates, de 1345 i 1404, fa difícil de suposar que's tracti d'un sol personatge.

RUBIÓ : Vol II, docs. LXXVII i CCCLXXXVI.

CARDONA, Pere. — Escriptor de lletra rodona, el qual, a 1 de Desembre de 1400, deia que's comprometia a fer un Missal complit, segons ús de la diòcesi d'Elna, llibre que ell escriuria, il·luminaria i anotaria convenientment; enllestint-lo en el terme d'un any, i usant pergamins de cabrit. Es feia notar en el tracte, que'l llibre contindria profecies anotades, l'ofici de la Candelera i de Rams i l'*Angélica* del Dissabte Sant, precisant que hi haurien en el llibre tres lletres d'or. El preu estipulat era 'l de 48 lliures.

No se sab si aquest Pere Cardona resulta un mateix subjecte que un prevere, que, a 5 de Febrer de 1422, s'avenia a fer, pel rector de Porta-Celi, «lo Llibre de Vita Christi, apellat del Cartoxa, lo qual lo dit mossen Pere deu fer escriure en pergamins de cabrits per obs de dit prior».

Arxiu dels Pireneus Orientals, secció G., n.º 480. — J. SANCHIS I SIVERA, *Butlleti de la Biblioteca de Catalunya,* 1917, pàg. 135.

CASANOVA, Joan de. — Prevere, rector de Camarasa, del qual hi ha noticies, desde 27 de Juliol de 1386. Com escriptor que era, rebé diferents encàrrecs del Rei Martí.

Així, aquest, desde Saragossa, manava pagar-li 2 lliures, pel servei de la seva capella, o sigui un Missal i un Pontifical portàtil.

Se'l troba, també, esmentat a 15 de Març de 1403. Amb data de 15 de Juny de 1407, el citat Monarca li encarregava la copia d'un Missal pel Rei de Sicilia.

RUBIÓ : Vol. I, doc. CDLXXXV, i vol. II, docs. CCCLXVII i CDVII.

Casnis, Fra Martí. — A aquest i a Fra Martí de Tortosa, de l'Orde de Predicadors, el Rei en Jaume II, a 3 de Març de 1306, pagava 126 sous barcelonins, «pro abtandis quibusdam libris nostris». Cal posar en dubte si els dos eren escriptors o bé relligadors.

Rubió : Vol. II, doc. XXI, nota.

Catalá, Lambert. — Un escriptor i miniaturista d'aquest nom, que podria ser el del seu lloc d'origen, es troba firmant un volum, contenint el peatge de la lleuda de Valréas, datat a 29 d'Octubre de 1358, presentant en sa primera plana una gran lletra inicial il·luminada amb bon gust.

Pansier : *Histoire du Livre et de l'Imprimerie a Avignon,* vol. I, pàgina 30.

Cervera, Pere. — Miniaturista de l'any 1400. A 23 de Febrer, i titulant-se prevere de Santa Coloma de Queralt, s'obligà a escriure, de lletra redona, amb capitals il·luminades «de vermelló y atzur e aquelles florejar de girassol», un llibre anomenat *Dominical* per l'iglesia parroquial d'Igualada.

Segura : *Historia d'Igualada,* vol. II, pàg. 360.

Cervera, Ramon. — Escriptor de Tarragona, que, en 1300, prometé fer un *Vita Sanctorum,* per l'iglesia de la Selva del Camp, «in causto et calamiis scriptoriis et aliis», donant-se-li ·ls pergamins i 7 sous, per cada quadern, de deu fulles, en quart.

Revista de l'Associació Artística-Arqueològica de Barcelona, n.º 58.

Cirera, Jaume. — Aquest pintor català podria també haverse dedicat a la miniatura, segons dóna lloc a pensar-ho una que, representant a Fra Francesc Eximenis agenollat als peus de l'Infant Jesús que està a la falda de la seva Mare i rodejat de set àngels adoradors, composició que (fig. 98) va en la primera plana del text del *Llibre dels Ángels,* que fou acabat d'escriure en 1418 i ara es propietat del professor Hermam Suchier, de Halle del Saale. Es curiós comparar aquesta miniatura, que es millor diríem una pintura, amb la taula del Museu de Vich, en la qual s'hi repre-

senta la Mare de Déu i àngels, festejant al Jesuset. (Vegi-s entre 'ls pintors).

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1909-10, pàg. 620, làm. 4.

FIG. 98. — JAUME CIRERA (atribució) (1418) : MINIATURA
(Col·lecció H. Suchier)

CLOS, Joan del. — Aquest il·luminador apar que's representà ell mateix en una miniatura d'un *Durandus* : *Rationale Divinorum Officiorum*, que, procedent de la Biblioteca Capitular, avui figura en el Museu Episcopal de Vich, any 1331 (figures 79 i 99).

COLOMERS, Guillem de. — De Banyeres, de la diòcesi de Bigorra, el qual, a les kalendes (dia 1) de Juliol de 1328, confessà rebre, dels sacristans de Cardona, tot lo que li devien, per haver escrit un *Santoral*, d'onze quaderns, i pel cost dels pergamins que havien servit per la confecció d'aquell llibre.

Butlleti de la Biblioteca de Catalunya, 1918-19, pàg. 214.

COLLELLS, Jaume. — Prevere, Rector de Pujalt, «scriptor lit-

tere formate», el qual, en 1340, es comprometia a escriure un Santoral i un Ferial per Verdú, a 11 sous cada quadern, de deu cartes, a dues columnes de trenta *renglons*, dins dos anys i mig.

SEGURA : *La Veu del Montserrat,* 8 de Juny de 1895.

COLLIURE, Antoni de. — Escriptor de la Curia de la Batllia de Perpinyà, el qual tingué a ses ordes a uns tals Guillem Jordà, Ramon Mestre i Guillem Carbonell, escriptors de la dita vila de Perpinyà, per escriure un llibre de Cròniques, destinat al Rei, rebent, cada un dels tres escriptors, 7 lliures, 4 sous i 8 diners de Barcelona, segons carta d'ordre de pagament, de 27 d'Abril 1345.

RUBIÓ : Vol. II, doc. LXXVII.

COMELLA, Antoni de. — Pintor de Vich i miniaturista. Visqué entre ·ls anys de 1375-1396.

Vide entre ·ls pintors, pàg. 156.

COSTA, Berenguer. — Sembla que era escriptor. Se li pagaren 3 cartes (folis) en Desembre de 1383, posades en un *Directorium Juris,* que·l Bisbe de Barcelona havia donat a la propria Seu.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, any XV, pàg. 246.

COSTA, Nicolau sa. — Mestre miniador de Barcelona, el qual, per Desembre de 1390, cobrà 25 florins per un Psaltiri i unes Hores de Santa Maria amb diverses historíes i caplletres d'or, Hores les quals devien ser les en que hi foren posades cobertes d'or, per Atzarach, argenter de Saragossa.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CCCXXXVII.

CRESPI, Domènec. — Sobre aquest il·luminador valencià poden extractar-se abundants noticies, recollides en sa majoria pels investigadors de la ciutat del Turia. Nosaltres l'inclourem en la llista d'escriptors i il·lustradors de llibres, tota vegada que en pàgines anteriors es parla d'ell.

En 1382, havia il·luminat un Leccioner pel Rei Pere IV d'Aragó, llibre que aquest reclamava desde Montçó, a 20 de Desembre de l'any següent, entenent que estava llest. D'aquest llibre se sab que hi havia tractades les caplletres a 8 sous el cente-

Fig. 99. — Joan del Clos (1331) : Miniatura
(Museu Episcopal de Vich)

nar. A 12 de Novembre de 1393, en Crespi era a Valencia comprant una casa, trobant-se-l al cap de tres anys treballant per la Seu valenciana.

A 14 d'Abril de 1397 rebia la darrera paga, o siguin 6 lliures 10 sous, per un Psaltiri que havia sigut encarregat pels jurats de Quart.

La ja citada catedral de Valencia li encarregà dos Psaltiris, treball pel qual feia àpoca de 15 lliures *pro illuminatione,* als 13 de Març de 1398. En l'Arxiu Municipal de Valencia hi ha la copia, molt luxosa, del llibre de *Consolat del Mar* (figs. 89 i 100), que, en 1409, va il·luminar en Domènec Crespi.

Un document, de 15 de Febrer de 1417, ens diu que l'escriptor tenia la seva casa al carrer de les Corts; citant-se-l, en altres de 6 d'Octubre de 1418, 24 de Juliol de 1421 i 13 de Febrer de 1428. En 1437 seria vivent, tota vegada que, als 19 d'Octubre, junt amb son fill Galceran Crespi, rebé una quantitat del Cardenal Joan de Sant Sixt, Bisbe d'Elna, per un llibre d'Hores, en pergamí, escrites i historiades, que'l citat prelat li feia obrar amb destinació al Rei, volum aleshores no del tot ultimat.

L'any següent deuria esser comptat entre 'ls vivents, tota vegada que va ser-li taçat un còdex, el qual minià. Seria sogre del pintor Domènec Atzuara.

Vegi-s *Els Tresentistes,* vol. I, p. 300. — Rubió : Vol. I, doc. CCCXLVII. Sanchis : *Estudis Universitaris Catalans,* 1912, pàg. 222, i 1913, pàg. 79. — Ballesteros : *Historia de España,* vol. III. pàg. 528.

Cresques. — Abraham i Jafuda. — Geògrafs jueus, procedents de Mallorca, especialistes en la confecció de portulans i mapes-mundi. El més vell era pare d'altre, morint en 1387. El Jafuda fou batejat en 1391, adoptant el nom de Jaume Rives. Fou, segons indicis, en 1415, director de la recomenada escola portuguesa, fundada a Sagres per l'Infant Enric *el Navegant.* Un mapa dels Cresques fou regalat pel Rei Joan I al seu oncle Carles VI de França, essent avui preuat ornament del Museu del Louvre de París.

González Llubera : *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* 1915-20, pàg. LIII. — Francesc Carreras i Candi : *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya,* 1919, pàgs. 56 a 60.

CHOEN, Mosse. — Jueu de Barcelona. Va escriure dos llibres de la Llei de Moisès i dels quatre primers Profetes, per encàrrec d'un tal Astruc Misael, jueu de Santa Coloma de Queralt, pel preu de 105 sous. Va fer-se ·l tracte a 4 idus de Març de 1311, o sia ·l dia 12 del mes.

SEGURA : *Costums de Catalunya*, cap. VIII, § II.

DOMÈNECH, Jaume. — Aquest es el nom de l'escriptor que, en 1331, datà un volum del *Rationale Divinorum Officiorum*, de Guillem Durand de Mende, que, procedent de l'Arxiu Capitular de Vich, avui està exposat en el Museu Episcopal (figs. 79 i 99).

Un frare dominic del mateix nom ve esmentat en una carta del Rei *Cerimoniós*, calendada a 12 d'Octubre de 1363, perquè traslladés o copiés una *Crònica Universal*.

RUBIÓ : Vol. II, doc. 147.

FAREIG, Bernat. — El Rei Jaume II, desde Tortosa, a 31 de Desembre de 1303, ordenava que se li pagués el venir de Vilafranca de Conflent, que era sa patria, per escriure alguns llibres, donant-se-li 62 sous i 6 diners.

RUBIÓ : Vol. II, doc. XX.

FERRER, Ramon. — Escrivà que, en 1345 i 1346, tingué de refer i completar el *Llibre Vert* de la Casa Comunal de Barcelona.

Nota d'Agustí DURAN.

FERRIOL, Bonanat. — Escriptor de l'Infant Alfons d'Aragó, del qual consta que escrigué un llibre pel Bisbe de Vich, Galzeran ça Costa, i al qual, a 20 de Febrer de 1322, un tal Francesc de Costa, mercader de Barcelona, abonava 100 sous barcelonins de tern per orde del dit Bisbe. En el document de rebuda de la tal quantitat, l'artista es citat amb el nom de «Bonanatus Ferriol, scriptor Domini Infantis Alphonsi».

Arxiu Capitular de Vich, calaix 7, plec +, n.º 10.

FINESTRES, Bernat de. — Ardiaca de la Catedral de Vich, el qual, en morir, en 1371, llegà a l'iglesia «libros sequentes sci-

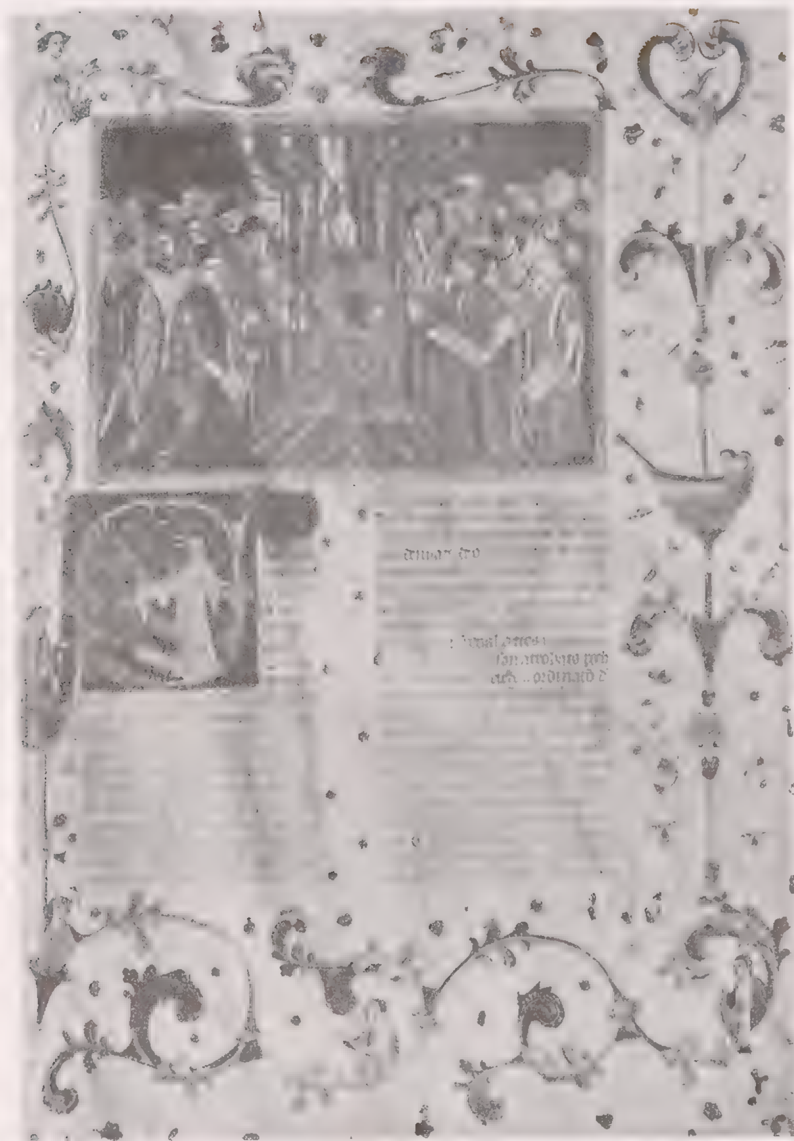

Fig. 100. — D. Crespi (1409) : Consulat de Mar
(Arxiu Municipal de Valencia)

licet Catholicon et Summam vocatum Johanninam et librum vocalium Manipulus florum».

A la Curia Fumada de Vich hi ha l'inventari dels seus béns, entre ·ls quals no deixen d'haver-hi ·ls instruments per escriure. Voldrà dir això que ell mateix s'havia fet les copies dels llibres anteriors llegats a la catedral?

Arxiu Capitular de Vich : *Necrologi D,* f. 47. — C. F. : *Inventaris dispersos.*

FONTANA, Guillem. — Escrivà de lletra formada, al qual, a 4 d'Octubre de 1404, per ordre de la Reina, foren pagats 42 florins d'or, per haver copiat un llibre català de les Passions de Jesucrist i Meditacions de Sant Bernat, escrit al pergamí, i que ell féu il·luminar i lligar amb tancadures d'argent. Traduí al català i copià un llibre d'Eximeniç, en 1426.

RUBIÓ Vol. II, doc. CCCLXXXIX.

FRESER, Mestre Pere. — «Scriptor et notator librorum artis musicae», que, a 22 d'Abril i pel Juliol de 1346, féu rebut per escriure un *Officier* de la catedral de Tortosa.

Butlleti de la Biblioteca de Catalunya, 1918-19, pàg. 126.

FULLIT, Berenguer. — En 1280, el Rei Pere II manava que·s pagués lo que fos convinent, a un «Berengarium scriptorem, de domo nostra», al qual trametia perquè ·ls luminés uns llibres. Aquest artista deuria ser el qui anomenen Berenguer Fullit documents posteriors.

Alfons II d'Aragó, el dia de Nadal de 1287, manava costejar uns vestits a l'escrivent Berenguer Fullit, al qual enviava a Barcelona perquè escrigués una Biblia i cuides de l'il·luminació del volum. Aquest llibre seria ·l que en Jaume de Montjuic traduia del francès al català.

El darrerament citat Monarca, als 22 de Janer de 1291, manava que s'ultimés i resolgués immediatament una causa que hi havia pendent entre la vila d'Igualada i l'il·luminador Fullit *de domo nostra*. Es possible que·s tractés del compliment d'algun contracte estipulat entre l'artista i la citada població.

El Rei Jaume II, als 13 de Setembre de 1302, ordenava que s'abonés a en Fullit el treball de quatre mesos, emprats en l'escriptura d'una Biblia, que aquell li havia confiat.

Un document, datat à Girona, el dia 8 d'Agost de 1321, dóna noticia de que'l mateix Jaume II concedia franquesa, immunitat i, entre altres, el privilegi de l'exempció del servei en host i cavalcada, a un Berenguer pintor, que es de pensar si seria 'l Fullit que'ns ocupa.

Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 48, f. 130 v.; reg. 71, f. 110; reg. 84, f. 18, i reg. 220, f. 67. — RUBIÓ : Vol I, doc. V, i vol. II, doc. XVII. — *Revista de Bibliografia Catalana,* vol. IV, pàgs. 48 a 58.

GARRIGANS, Fra Jaume. — El Rei Jaume II li havia encarregat que copiés unes Hores de la Verge, segons estil dels frares Predicadors. Havia sigut templari, i en l'època que ho era, ja 's deia d'ell que sabia «be scriure letra formada i iluminar ab or d'aicel de ploma».

RUBIÓ : Vol. II, doc. XXI, nota.

GIL DE ARENOS, Domènec. — Capellà del Rei, a qui, Pere *'l Ceremoniós,* pel Janer de 1336, feia obrar un llibre, havent-li entregat tres dotzenes i mitja de pergamins. Sembla que aquest llibre era un *Lançalot.* Seria aragonès, a judicar pel nom.

RUBIÓ : Vol. II, doc. LIX.

GIL DE CASTIELLO, Joan. — Als 2 de Desembre de 1352, Pere IV li feia donar 600 sous, per son treball d'escriure un llibre d'Ordinacions de la Casa reial, i un altre d'Astrologia.

RUBIÓ : Vol. I, doc. CLXIV.

GIRBAU, Arnau. — Il'luminador de Perpinyà, el qual havia posat caplletres en alguns llibres reials, i fets altres serveis; per lo qual, a 28 de Janer de 1351, se li concedia 'l dret de portar armes prohibides.

RUBIÓ : Vol. II, doc. XC.

GONTER, Bernat. — Sembla que aquest es el mestre Bernat, a qui 'l Rei Jaume II, desde Horta, encarregava l'il'luminació

d'una Biblia, amb carta de 21 d'Agost de 1313. Un nou document, calendat a Lleida, l'endemà de l'anterior, especifica que·s tractava d'un llibre escrit per ordre reial, de mà del notari de Saragossa Joan de Prohome. El mateix Rei, a 26 d'Agost del ja escrit any, donava pressa a l'il·luminador, i, a 4 de Novembre, li ordenava que li acabés un altre volum, sens incloure-hi les histories de la Passió. En aquestos dos darrers documents es dóna ja al miniador el nom de Bernat Gonter. El llibre objecte de l'encàrrec reial, era un Psalteri glossat, i apar que era fet amb destinació al fill petit del Monarca, o sia ·l Príncep Joan.

A 15 de juliol de 1316, desde Montblanch, en Jaume II ordenava que se li pagués el treball d'il·luminar una Biblia, la qual havia de ser remesa al Monarca, tantost fos llesta. El document que parla d'això dóna a l'artista ·l nom de *mestre Bernat Gonter, pintor*, portant els detalls de que·l volum havia d'esser-li remès ben premsat i embolicat amb molts draps encerats. Als 9 d'Agost immediat, el Rei deia que havia rebut la Biblia.

Res demostra millor el favor reial de que disfrutava aquest il·luminador, que un document, datat als 20 de Març de 1315, en el qual el citat Monarca aprovava l'entrega de 30 sous, perquè anés, complint una ordre reial, desde Daroca, on es trobava ·l pintor, envers Saragossa. Una altra carta allargava ·l pagament dels deutes que·l Gonter tenia fets a Daroca, essent aquesta nova mostra de la protecció del Monarca, datada a 17 de Setembre de 1315.

Tot això permet de suposar que l'artista que·ns ocupa era un dels principals miniadors de llibres del començament de la catorzena centuria.

Rubió : Vol. I, docs. XLV, XLIX, L, LI i LIII, i vol. II, doc. XXXI. — H. Finke : *Estudis Universitaris Catalans*, vol. IV, pàg. 79.

Guergori o Gregori, Rafael. — Il·luminador barceloní, del qual es parla ja en 1360. Consta que pintà un llibre d'Hores, per Na Violant, esposa de Joan I, i que, en 1410, il·luminà ·l Missal destinat a la capella de la casa comunal de la Ciutat comtal.

Vegi-s *Els Tresentistes*, vol. I, pàg. 266. — Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie II, — Bofarull : *Bibliologia*, vol. II. — Agustí Duran: *L'Hôtel de Ville de Barcelone*, pàg. 29.

Illa, Ramon. — Escrigué un *Liber Synonimorum*, en 1326, que avui es a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i procedeix de Ripoll.

Beer : *Bol. de la R. A de B. L.*, vol. V, pàg. 501.

Jacme, Frare. — Citat com a «scriptor de letres formades e enluminador ab aur ab pinsell», per Jaume II, en carta de 9 de Juliol de 1308.

Nota d'A. Giménez Soler.

Joan, Mestre. — Il·luminador barceloní, en 1389. En 1402, pel Març, cobrà 5 sous 6 diners, pel carteló del ciri pascual de la catedral de Barcelona.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos*, serie II. — Mas : *Bol. de la R. A. de B. L.*, 1914, pàg. 280.

Jordá, Antoni. — Vivia a Santa Coloma de Queralt, a 5 de Novembre de 1333. Va prometre als jurats de la dita població que, desde la festa de Sant Miquel de Setembre, a un any, faria, per l'iglesia de Pontils, un Dominical com el de l'iglesia de Santa Coloma, amb bona lletra, rúbriques i caplletres, i amb posts, pel preu de 330 sous, pagant-se ell tots els materials.

Segura : *Costums de Catalunya*, cap. VIII, § I.

Jordá, Guillem. — Escriptor de Perpinyà, el qual, amb altres, treballà en el llibre de les Cròniques, per ordre de Pere IV, pagant-se'l a 27 d'Abril de 1345.

Rubió : Vol. II, doc. LXXVII.

Magarola, Ferrer. — Escrivent, al qual es pagaven 14 lletres d'or, que feia fer, amb histories i en diversos colors, en un llibre de les Ordinacions de la Casa reial, en pergamí, abonant-se-li 250 sous, a 23 de Juliol de 1353.

Rubió : II, doc., CVII.

Malet, Joan. — El Capítol catedral barceloní pagava 14 lliures, a aquest escriptor, en 1391, pel treball d'escriure i ·l cost dels pergamins, i, a més, li abonava 1 lliura 3 sous 6 diners,

per lligar-lo, per fil emprat i per la *camisa,* que deuria ser la coberta que·l folrava. També, igualment, va escriure l'Evangelister de la sagristia de la mateixa Seu, llibre que estava «axorrat en lo blanch»; cobrant per aquesta nova feina 4 lliures 15 sous.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.,* vol. VI, pàgs. 247 i 462.

MANAMENT, Bartomeu de. — Il·luminador de Barcelona, que, per l'Abril de 1392, cobrà 5 sous 6 diners, per il·luminar el cartell *(pitafre)* del ciri pasqual de la seu de Barcelona.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.,* 1914, pàg. 280.

MARTÍNEZ DE ALCAN, Garcia. — En «Garcias Martini de Alcano, diòcesis pampilonensis», als 3 d'Octubre de 1342, prometé a l'Arnau de Palol, rector de Santa Creu de Calafell, escriure un llibre Sisè de les Decretals i les Clementines, test i aparell o glossa, en pergami, per 50 lliures torneses, ans de Pasqua. La contracta fou feta a Montpeller.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L* , any XV, pàg. 241.

MAYNART, Berenguer. — Il·luminador de Barcelona, a qui, en 1379, es pagaven, de béns del Rei, 9 sous 6 diners, per pergamins que comprà i paper.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CCXVI.

MAYOL, Martí. — Caplletrà en 1329.

Vide entre ·ls pintors, pàg. 173.

MAYOL, Pere. — «Un scriptor de litera rotunda de civitate vicensi», al qual es dóna ·l nom de Petrus Mayolli, ve citat als 3 idus d' Octubre (13 del mes) de 1346.

C. F. : *Dupersorum.*

MELEC Joan. — El luxós Missal, numerat de 30, del monestir de Sant Cugat de Vallès, conservat entre ·ls manuscrits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, porta l'indicació final «Scripsit Johannes Melec presbyter oriundus Britanie», prou expressiva per a donar el nom d'un bon escriptor, i, a la vegada, d'un gran

miniaturista. Aquest llibre degué ser fet en els darrers anys del segle XIV, o en els primers de la quinzena centuria (figs. 75, 76, 101, 102 i 103.

En 1403, sembla que diversos documents fan referencia al mateix artista. Amb la data del 16 de Febrer, una lletra del Rei Martí, dirigida a l'Abat de Sant Cugat del Vallès, demana a

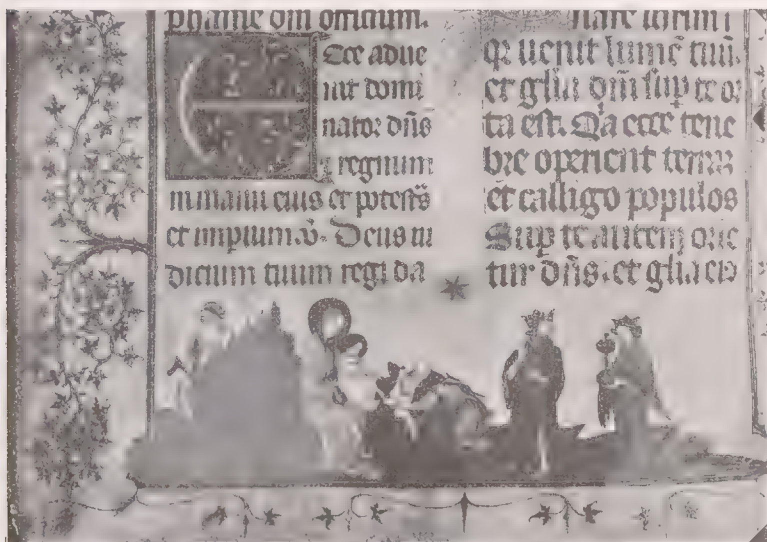

Fig. 101. — Joan Melec : Missal
(Arxiu de la Corona d'Aragó)

aquest que li trametés el seu il·luminador de llibres, a fi que pugués acabar, en el Breviari reial, algunes histories que hi faltaven.

A 25 d'Abril, del mateix any 1403, una altra carta reial dóna noticia de que un tal «Johanni illuminador francés», amb tot i haver promès servir al Rei Martí, havia fugit, essent a Saragossa, segons es veia, a servei de l'Arquebisbe, encarregant-li que fes quedar al dit miniaturista.

No pot assegurar-se si 's tracta del mateix escriptor il·luminador en una carta, de 21 de Janer de 1407, en que Martí *l'Humà* trametia al Bisbe de Barcelona l'il·luminador d'un Psal-

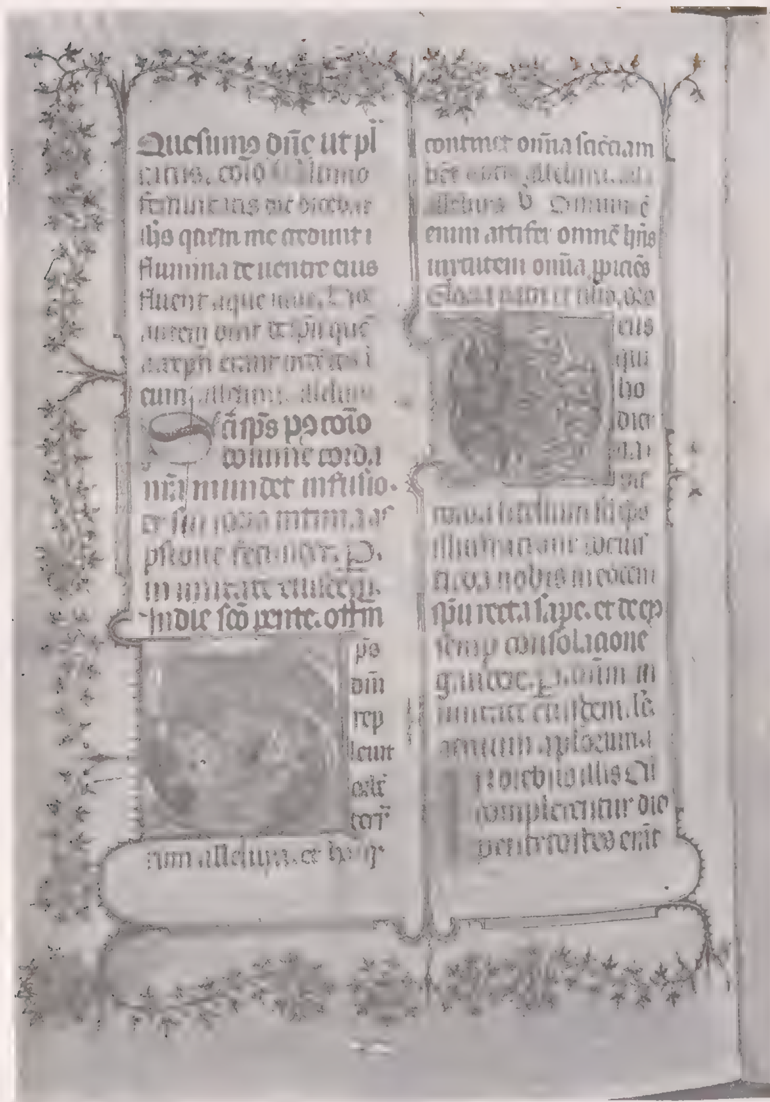

Fig. 102. — Joan Melec : Missal

(Arxiu de la Corona d'Aragó)

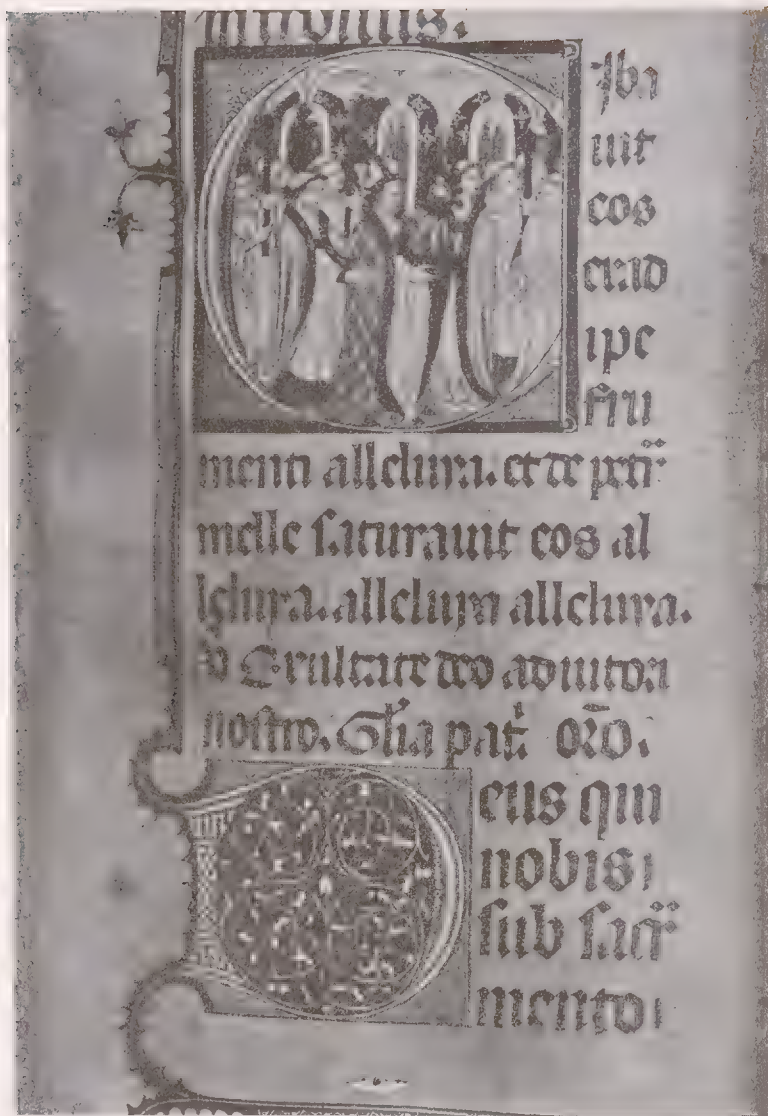

Fig. 103. — Joan Melec : Missal
(Arxiu de la Corona d'Aragó)

tiri. Cal preguntar si aquest i 'l Malet, d'un dels paràgrafs precedents, serien un mateix.

Rubió : Vol. I, doc. CDXXXVI. — Bofarull : *Bibliologia*, § II. — *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1913-14, pàgs. 620 i 606.

Mestre, Ramon. — Escriptor de Perpinyà, qui treballà, amb altres, el llibre de les Cròniques, per ordre de Pere IV, pagant-se-l a 27 d'Abril de 1345.

Sembla distint dels Ramon i Raymon, citats més avall.

Rubió : Vol. II, doc. LXXVII.

Montreyal, Eximeno de. — En 1357, féu 'l llibre nou de les Ordinacions de la Casa reial, per ordre de Pere IV. Era un miniaturista o solament un copista?

Rubió : Vol. I, docs. CLXXIX, CLXXX i CLXXXI.

Moros, Pere de. — El Rei Pere IV, desde Valencia, a 31 de Juliol de 1371, encarregava a aquest beneficiat de Tortosa que acabés d'escriure ben aviat el Diurnal, que tenia en obra.

Rubió : Vol. II, doc. CCXLII.

Muntadella, Arnau. — Escriptor de lletra rodona, establert en la ciutat de Vich, del qual se sab que, a 12 d'Agost de 1392, concordà amb el Canonge de Mallorca, Pere de Soler, sobre escriure un Missal, els Oficis Dominicals i Santorals, a vint «lineas», per pàgina, amb títols vermells i fent el text de «bone letre rodona e be legible e formade ab bona tinta», corretgint i fent la feina de *asmanar* el volum quan fos llest, lo qual deuria ser ans de Pasqua de l'any vinent. Se li donarien els pergamins, pagant-se-li a 7 diners i malla «cade carte», i advertint-se que no havia de fer-hi les «capletres grans ni poques ne decornardo ne cobrir». L'escriptor havia de preparar-se 'ls pergamins, rebent per això 3 malles per cada pergamí de la primera dotzena que *raura*, i 2 diners per la segona dotzena, alternant desprès aquestos preus. Amb tot i tantes condicions, sembla que 'l llibre no s'arribà a portar a efecte.

Es troba sovint en la documentació vigatana del temps de

finals del segle XIV i principis del XV, el nom de l'Arnau de Muntadella, el qual degué viure almenys fins a l'any 1424. En consagrar-se ·l nou altar major de la catedral de Vich, el 27 de juny de 1418, el dit Arnau escrigué la «cedula posada a dins», rebent 1 sou i 6 diners per son treball.

C. F. : *Manual*, del Notari Pere Mas, en 1392. — Arxiu Capitular: *Comptes*, 1415-1420.

Oliver, Ramon. — Habitador de Perpinyà. A 14 de Setembre de 1356, el Rei li feia pagar 30 lliures per un llibre que havia escrit «de la Taula Rodona». A 28 de Juliol de 1349 es manava pagar-lo d'aquest treball, però no degué fer-se fins a 1356.

Rubió : Vol. I, docs. CLXXII i CXLIV.

Ollers, Bernat d'. — Escriptor de Girona, que subscrigué la copia dels *Diàlechs de Sant Gregori*, amb data de 18 de Maig (15 de les kalendes de Juny) de 1340, còdex existent en la Biblioteca Provincial de Tarragona.

Palau, Fra Bernat. — En 1400 era religiós i conventual del monestir de Sant Agustí. Escrigué un llibre anomenat *Epistoler*, per l'iglesia parroquial d'Igualada.

Segura : *Historia d'Igualada*, vol. II, pàg. 360.

Paradell, Pericot de. — Escriptor de lletra rodona, mort a Vich, en 1352, en qual inventari s'hi ha de notar aquesta menció : «Item tres calguereas cum suo pugillari barrato de lautone: Item quoddam caulavertum cum suo incaustorio de banya.»

C. F. : *Inventaris dispersos.*

Pena o Peya, Arnau de la. — Il·luminador de Barcelona, que pinta nou histories en el *Llibre d'Hores*, fet per orde de la Reina d'Aragó, cobrant 249 sous, i en el que ·l caplletrador que·ns ocupa treballava en 1356, rebent-ne la paga pel Febrer de l'any següent.

En 1361, 1368, 1389 i 1396 se·l troba, designant-se-l com *iluminator civis Barchinone*. Son nom indicaria la professió.

En 1367, pel Novembre, se li pagaven 222 sous, per onze dotzenes de pergamins de cabrit, que devien entrar en la confecció d'un Psaltiri destinat a la Reina, i en el qual mestre Arnau havia posat nou lletres capitals, quatre centes lletrés petites comunes, entrant en el preu ja dit la feina de lligar i cobrir el volum.

Pel Janer de 1368, se li abonaven altres divuit dotzenes de pergamins de cabrit, mil nou centes trenta vuit lletres comunes i dues mil *poques,* ademés de vint caplletres principals, que l'artista havia posat en un Missal, que feia per la mateixa Reina, valentli tot plegat, junt amb les feines de lligar i cobrir el volum, la suma de 342 sous barcelonins. La mateixa noble senyora, per l'Abril de 1371, li feia entregar 82 sous i 3 diners per un nou *Llibre d'Hores,* que aquella destinava a Na Maria, Comtesa de Luna.

En 1380 ornava 'l volum primer del *Llibre Vert* de l'Arxiu Municipal de Barcelona.

Desde 1384 a 1390, escrigué i il·luminà 'l carteló del ciri pascual de la seu de Barcelona.

RUBIÓ : Vol. II, docs. CXIX, CLVI, CLVII i CLXVIII. — PUIGGARÍ: *Artistas catalanes inéditos,* serie, II. — MAS : *Vol. de la R. A. de B. L.,* vol. VI, pàg. 281. — Nota de D'Agustí DURAN.

PERETA, Andreu. — Habitant de la Seu d'Urgell, que convingué amb els sagristans de l'iglesia de Sant Miquel de Cardona, per escriure un Responsori i Antifoner, en un sol volum, en pergamí, *bona illuminatura* i ben lligat, segons consuetut de l'iglesia d'Urgell, rebent per la paga lo que dirien dos frares predicadors de la Seu d'Urgell i dos clergues de Cardona; 3 idus, (dia 11) d'Agost de 1306.

Butlletí de la Biblioteca de Catalunya, 1918-19, pàg. 213.

PERETA, Francesc. — A 24 de Janer de 1380, el Rei Pere li feia pagar les despeses fetes en la copia d'una obra d'astrologia, d'alguna importancia, ja que 'l document parla de «cujusdam mayoris operis astrologie quod in pergamenis scripsistis, in quo opere vacastis multo tempore». Un compte de l'Arxiu del Reial

Patrimoni, referent a aquesta obra, confirma que valia 5,000 sous, dels que se'n pagaren una part, per l'Agost d'aquell any.

RUBIÓ : Vol. II, CCXXIV.

PIQUER, Joan. — Clergue, a 28 de Març (5 de les kalendes d'Abril) de 1308, va prometre fer al Ferrer de Caldes, comanador de la casa de Santa Maria de Bell-lloch, un Dominical, com un que n'hi havia en la dita iglesia, escrit en tintes negra i vermelló, sense obligació de fer les caplletres. El citat Piquer va assegurarli 100 sous.

SEGURA : *Costums de Catalunya*, cap. VIII, § I.

PRADER, Vidal. — Escrivà de lletra rodona, de la casa de la senyora Reina, al qual, aquesta, per l'Abril de 1357, feia pagar la compra d'or i atzur per un llibre apel·lat *Imnes*, que's feia per la dita dama. Pel Janer de 1358, al Prader se li pagava la compra d'atzur d'Acre, or i pergamins, per il·luminar un Psaltiri que feia per la Reina, rebent, pel Juny del dit any, lo bestret per fer enquadernar i posar cobertes al dit Psaltiri. Escrigué un Oficier per la mateixa capella de la Reina, que relligà en Daviu, jueu de Barcelona, no il·luminant encara; i per Juliol de 1358, un Missal per la capella del Rei.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CXXV.

POAL, Romeu des. — Prevere, oriünd de Manresa, de 1334 a 1339, del qual s'ha parlat ja llargament.

Vide *Els Trescentistes*, vol. I, pàg. 90. — *Bol. de la S. A. Luliana*, volum XIX, pàg. 124.

PUCULULL, Guillem. — Escriptor barceloní, el qual, en 1385, cobrava 8 sous 6 diners, per un llibre d'obits i censal, amb destinació a la catedral de Barcelona.

Adobà 'l Psaltiri den Berenguer de Matamala, de la catedral de Barcelona, en 1391; escrivint, també, unes capitals il·luminades i lligant el volum per 8 sous.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, vol. VI, pàgs. 247, 280 i 482.

PUJOL, Pere Arnau. — Clergue de l'iglesia de Sant Pere de Galligans de Girona; el qual, en 1339, acabà l'escriptura d'un Breviari, segons estil d'aquella diòcesi, a compte del Vidal de Blanesblanques.

MERINO : *España Sagrada*, vol. XLIII, trat. 81, cap. IV. — VILLANUEVA: *Viaje literario*, vol. XII, p. 207. — BEER : *Manuscrits de Ripoll*, pàg. 160, nota.

RAMON. — Escrivà de lletra rodona, que havia traslladat el llibre de les Ordinacions de la Casa reial, i a qui Pere IV les reclamava, desde Munçó, a 5 de Febrer de 1384.

RUBIÓ : Vol. I, doc. CCCXLIX.

REXACH, Pere. — Firma un llibre manuscrit existent a Montserrat; era beneficiat de Sant Miquel de Barcelona En 1342 acabava sa tasca.

RAYMON. — Pintor de l'any 1328, que apar que també era escrivent. Es coneix una procura donada a un pintor de Girona, de nom Pere Vilardell, per recobrar d'un pintor de la mateixa població, anomenat Raymon, dos manuscrits en paper.

Vegi-s *Els Trescentistes*, vol. I, pàg. 119.

REYS, Baruhi de. — Escrivent de lletra rodona, a qui, en Febrer de 1371, la Reina feia donar 71 sous 6 diners, per dues dotzenes i mitja de pergamins, a més de les despeses fetes en fer i acabar unes *Hores*.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CLXVI.

RIGOLF, Pere. — Consta que, en 1383 i 1384, escrigué per la seu de Barcelona, i il·luminà diferents feines, rebent en total 18 sous 8 diners.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, 1914, pàg. 461.

ROS, Alanus, lo. — «Scriptor littere grosse ciuitatis Barchinone», que trobem a Vich, en data de 29 d'Agost de 1383.

C. F. : *Manual* de Pere MAS.

ROY, Llorenç lo. — Miniaturista que's troba citat en 1351.

RUBIÓ : Vol. II, doc. XCVII.

SALANDI, Dalmau. — Escriptor, habitant a Barcelona, que, pel Març de 1361, vengué un llibre d'Ali-ben Rogel, tractant d'astrologia.

MAS : *Bol. de la R. A. de B. L.*, any XV, pàg. 244.

SALINES, Pere de.—Il·luminador, que, en 1327, il·luminà ·l *Llibre de vicis y virtuts*, pertanyent al Rei Jaume II.

RUBIÓ : Vol. II, doc. LXVIII.

SALVATGE, Guillem. — Il·luminador de ploma, de la casa del Rei Martí, a qui, en Març de 1399, se li pagaven 150 sous, per son vestir durant un any, segons ordre reial de 1.r d'Abril de 1398.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CCCLXXXI, nota. — *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1911-12, pàg. 114.

SANGARS, Arnau. — Il·luminador barceloní, per l'any 1360.

PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos*, serie II.

SANS, Ramon. — Escrivent, a qui, en 1379, es pagaven 2 lliures i 15 sous, per traslladar, pintar i il·luminar, a ops del Rei, un llibre dit *Papari*, que enquadernà en Miquel Pastor, per 13 sous 6 diners.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CCXVI.

SANXO o SANÇ, Joan. — Sembla que era un copista que havia escrit uns sisterns per en Julià Garrius, els quals el Rei Martí demanava, a 8 de Juny de 1409. Els tenia, aquestos sisterns, un prevere de Perpinyà.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CDXIII.

SÍMON. — Escrivà de lletra formada, que escrigué i orlà, la primera plana, en miniatura, el llibre dels *Privilegis de Cervera*, conservat en l'Arxiu Històric de la mateixa ciutat.

Tal volum fou començat en 1360, pels paers de la vila, els quals foren retratats en la dita primera plana.

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1913-14, pàg. 782.

Soler, Perich. — Il·luminador de Barcelona, citat en l'any 1393. És possible que sia ·l mateix que en Pere de Soler, il·luminador de llibres de Valencia, a qui, per ordre de la Reina, esposa de Martí *l'Humà,* foren abonats 12 florins d'or, per un llibre d'Oracions, que la dita senyora adquirí. L'ordenació de paga es de 17 de Setembre de 1404.

Poc temps després, a 18 d'Octubre del mateix any, cobrava l'il·luminació d'un Psaltiri, per encàrrec d'Antoni Catorra, mercader de Tortosa.

A 23 de Febrer de 1429, treballava amb el Domingo Atzuara, cobrant per il·luminar, caplletrar i paragrafar un llibre de *Summa Predicabilium.* Se·l troba també a 5 de Juny de 1422 i 28 d'Agost de 1428.

Un pintor de Valencia, i d'igual nom, surt en documents de 5 d'Agost de 1404 i 26 d'Octubre de 1418.

Puiggarí : *Artistas catalanes inéditos,* serie II. — Rubió : Vol. II, document CCCLXXXVII. — Sanchis : *Estudis Universitaris Catalans,* 1913, pàgina 81.

Thous, Garcia de. — Xantre de la capella del Rei, a qui, segons ordre de 18 de Desembre de 1398, es pagà, per manament de la Reina, un Oficier Santoral, que ·l dit Garcia havia fet amb destinació a la capella, per 20 florins d'or.

Rubió : Vol. II, doc. CCCLXIII.

Tolosa, Fra Bernat de. — Membre adscrit a la Capella reial i escriptor del Rei en Jaume II, a qui trobem intervenint, junt amb fra Pere Alegre, en diferents treballs d'escriptura de llibres, als 20 de Setembre de 1301 i 20 de Juny de 1304. Sembla que era frare Predicador, i originari de la ciutat francesa que li donà ·l nom.

Vegi-s Alegre, fra Pere.

Torrent, Celestí. — Pintor i miniaturista, vivent en 1343.

Vide entre ·ls pintors. — Vol. I. pàgs. 263 i 264.

Torrent, Ramon des. — Pintor i miniaturista, dels anys 1348-1358.

En Octubre de 1358, la Reina li feia pagar 27 sous 6 diners barcelonesos, per les despeses d'enviar a Saragossa un retaule que el dit pintor havia fet, representant els Set Goigs de la Mare de Déu, destinat a Saragossa.

Pel Març de 1351, se li pagaren 381 sous, per iluminar un Psaltiri del Rei.

Vide entre ·ls pintors. — *Els Trescentistes*, vol. I, pàgs. 263, 264.—Rubió : Vol. II, doc. CXXVII, nota.

Tortafaig. Joan. — Féu, per encàrrec d'Arnau de Mur, doctor en decrets i *in domo sua,* en 1393, una *Postilla* sobre ·ls psalms, de Nicolau de Suyra, amb inicials ricament miniades, i dorats manuscrit de l'Arxiu de Sant Feliu de Girona.

España Sagrada, vol. XLV, pàg. 262.

Treveris o Travé, Arnau. — Escrivent, qui firma uns «libri de vita christi in evangelio tradita», manuscrit de cap mena de luxe, que pot esser fet a principis del segle xv, o poc abans, guardat en l'Arxiu de Sant Feliu de Girona.

Truyol o Truyols, Bernat. — Escriptor i miniaturista de Vich, qui, a 5 de Setembre de 1354, confessà rebuda de 50 sous, de mans dels marmessors del Canonge de Vich Bernat de Lers, «de illa soldata sive loguerio quam seu quod mihi donare debebat protextu cujusdam auengelister quod sibi scripsi de letra rotunda». Aquest còdex s'ornà amb tapes d'argent, de les quals avui està desproveït; conservant-se lo que·n podríem dir l'obra de l'escriptor i miniaturista, entre ·ls volums del Capítol catedral avui dia exposats en el Museu Episcopal (fig. 78).

C. F. : *Inventaris dispersos.* — *Museum,* 1915.

Vall, Joan des. — Il·luminador del Rei, de qui parla una carta de Martí *l'Humà,* de 21 de Juny de 1407, dient que ell mostraria al Veguer de Barcelona l'escrivent Pere Blanch, que havia fet una estafada a la Reina.

Rubió : Vol. II, doc. CDVIII.

Valldigna, Abat de. — Pel Juny de 1348, se li degueren

fer pagar el fer, acabar, comprovar, lligar i posar cobertes a un Missal de la Reina d'Aragó.

RUBIÓ : Vol. II, doc. LXXXXVII.

VERAY, Berenguer. — Escrivà del Rei, que havia escrit alguns llibres pel servei del Monarca Pere IV, per lo que li concedia, a 7 de Janer de 1377, 2,000 sous.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CXCVI.

VILLA UMBRALES, Ferdinandus de. — Firma una Lectura, sobre «quatuor libri Sententiarum», del segle XIV, existent en l'Arxiu Capitular de Tortosa, n.º 173.

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1913-14, pàg. 750.

VIVES, Joan. — Escrivent de Barcelona, a qui, en 1379, es pagaven 2 lliures 4 sous, per albarans, lletres debitories, i altres escriptures que féu.

RUBIÓ : Vol. II, doc. CCXVI.

XAMBÓ, Nicolau. — Escriptor de lletra rodona, ciutadà de Vich, a qui trobem desde l'any 1400 fins al 1419. Se'l cita en diferents documents, sense que aquestos donin una indicació precisa sobre obres seves. Únicament sabem que, entre 1411 i 1412, el Capítol de Vich pagà 46 sous «per escriure l'offici de la solemptat de Madona sancta Maria e del offici de abdon e sernen». Alguna vegada se li dóna 'l nom de mestre Nicolau, prescindint del cognom.

Arxiu capitular de Vich : *Comptes*, de 1411 al 1412. — C. F. : *Manual* de GALCERAN DE VILA i Pere MARCH POQUÍ.

CAPÍTOL X

ORIENTACIONS DE L'ICONOGRAFIA TRESCENTISTA

A l'art de les romàniques concepcions, plenes d'hieratisme imposant i majestàtic, originaries de la llunyana terra de Siria i Capadocia (segons han desmostrat recentment les investigacions fetes en aquells països), hi havia succeït, en el segle XIII, el més asserenat i plàcidament viu de les meditacions dels místics; el qual, infiltrat d'amor diví, pugnava per trametre a l'iconografia sentiments de dolçura i afectuositat, arribant a assolir-ho plenament, a mesura que avançava la catorzena centuria, fins al punt de que les sagrades composicions arribarien a esdevenir impregnades d'apassionament, en una tal manera, que prepararien la via a l'art impetuós, tràgic de dolor i exaltat de goig, que dóna caràcter peculiar a les obres del cuatrecentisme.[1]

En traduir d'una faisó apropiada les seves devotes concepcions, el segle XIV, i en multiplicar-les en els retaules, contribuint així a l'instrucció del poble, no per això abandonà del tot la tradicional manera com eren figurats qualques personatges, precisament els que amb major freqüencia havien d'intervenir en les pies escenes.

No es pas necessari repetir que·ls nostres pintors i miniaturistes es distingiren sobretot en l'arranjament i multiplicació dels assumptes religiosos, essent això encara més de notar en les obres

1) No es necessari ponderar l'interès capdalt que, per l'estudi de l'iconografia, presenten els tres volums que té publicats M. Emili Mâle, sobre *L'Art Religieux en France*. També es de valua positiva ·l llibre *L'Art Chrétien*, de M. Lluis Brehiers.

dels primers que no pas en les dels il·lustradors del llibre. Aquestos, quan treballaven obres litúrgiques o teològiques, era natural que multipliquessin les representacions referents a la religió; però quan obraven llibres de dret o de pura imaginació era forçós que·ls il·lustressin amb representacions que ben poc tenien de religioses, ja que havia de consonar amb el text.

Per l'arranjament de les escenes pertanyents al culte, la més important de les fonts literaries de que varen servir-se ·ls nostres trescentistes, fou, sens cap mena de dubte el llibre titulat *Legenda Aurea*, que, en la segona meitat del segle XIII, compongué ·l Bisbe de Ginebra, Jaume de Varezze, conegut amb el nom de *Voràgine*. Aquest llibre, que avui tant ens interessa i que havia sigut, en el segle XVII, objecte de les més crudels invectives, es el que suggerí ·ls més importants detalls en les obres dels nostres artistes; demostrant l'importancia que tingué ·l fet de que, ben pocs anys després d'esser compost, figurés ja en les biblioteques de les catedrals, no tardant a esser traduït en diverses llengües, entre elles la catalana, la qual cosa feia assequibles les seves ingenues contalles, ja no sols a la gent il·lustrada, sinó també a tot el poble.

En l'obra del Voràgine ·s troba condensat quasi tot el llegendari piadós, que anteriorment s'anava disseminant en els Passionaris i Martirologis, en les obres patrístiques i en les lliçons de l'Ofici diví. L'autor de la copilació de llegendes referents a la vida de Crist, de la Verge i dels Sants, com també de l'origen de les solemnitats litúrgiques, potser sense donar-se·n compte, i a tenor de lo que anomenarem l'esperit del seu temps, aplegà un conjunt de materials, que ara la crítica històrica no pot admetre com a faents criteri de veritat, i que sovint portaven origen en les evangelis apòcrifs i en les narracions forjades en l'exaltada imaginació dels orientals. En la *Legenda Aurea* es contenen exposades ingenuament i amb gran vivesa unes gestes que no podien deixar de venir admirablement, per saciar l'afició a lo meravellós i extraordinari, que les generacions trecentistes cercaven àvidament en l'existencia dels personatges que eren objecte de culte religiós i que, per tant, devien presentar una existencia abundosa d'episodis que no ·s poguessin raonar naturalment.

Res demostra tant l'influencia del llibre que·ns ocupa, com

la circumstancia de que les obres dels nostres artistes resultin la millor i més gràfica transcripció de quasi totes les relacions i fets sobrenaturals que·l Voràgine va incloure-hi. Si mai s'es intentada l'il·lustració gràfica del text de la *Legenda Aurea*, sempre s'ha trobat que les làmines que havien d'acompanyar-lo era necessari treure-les de les pintures i miniatures o dels relleus i escultures que·ns llegaren els artistes dels segles XIV i XV. Es impossible l'interpretació de l'iconografia dels temps en que imperà l'art gòtic si ·s prescindeix del text escrit pel Bisbe de les llegendes piadoses i frare de l'Orde de Predicadors.

Per això, avui ·ls iconòlegs han tornada d'actualitat la famosa aplega de narracions devotes, fent investigacions sobre l'origen i desplegament d'aquestes, en referencia a llur glossa i literaria o gràfica interpretació.

Els escrits d'alguns místics del mateix temps, que són expressió del desig de cercar temes que excitessin la tendresa i afectivitat de l'ànima cristiana, també han d'esser citats com a font d'informació iconogràfica. En lo que fa referencia a la vida de Crist i de la Verge, adquirí gran vulgarització en la nostra terra l'obra del Landulf de Saxonia, conegut generalment amb el nom del Cartoixà. Sobre la tal *Vita Christi,* i prenent peu dels textos que glossaven els Evangelis, compongué una altra obra, relativa, dels fets del Salvador, el nostre Fra Francesc Eximenis, Bisbe de Girona i pertanyent a l'Orde Franciscana.

En aquest llibre, escrit admirablement i constituint un dels més apreciables monuments de la literatura catalana mig-eval, el seu autor va actualitzar-hi, com si fossin esdeveniments succeïts en la segona meitat del segle XIV, els fets que·ls Evangelis exposen, referint-se a la vinguda del Redemptor, sens ignorar-ne detall i com si l'escriptor els hagués presenciat ell mateix, omplint així abundantment el desig de saber que·s manifestava en les generacions cristianes del seu temps.

En aquesta feina d'actualitzar i omplir de detalls tot lo referent a la religió i al culte cristià, s'hi distingiren, també, els predicadors i, entre ells, el famós pregoner de la divina paraula i anunciador terrible del Judici, Sant Vicens Ferrer.

Demostren les prèdiques de l'apostòlic valencià, absoluta

afició al detall episòdic, en el que no hi faltava sovint el diàleg que acabava de fer vivent la narració; essent per això de gran interès els volums contenint el sermonari, dels quals ne coneixem

FIG. 104. — JAUME SERRA (atribuït) : ABOMINACIONS JUDAIQUES
(Museu d'Art de Barcelona)

la traducció llatina i uns pocs exemples del text català, que'ns fan esperar amb dalè que vingui 'l dia en que l'impremta doni al públic els quatre importants volums que guarda l'Arxiu Capitular de Valencia.[1]

1) ROC CHABÀS : *Los Sermones valencianos de San Vicente Ferrer que se conservan manuscritos en la Biblioteca Metropolitana de Valencia.*

Era grandíssima l'afició que'l segle XIV demostrà tenir per lo que fos viu i de caire popular. La liturgia deixava sovint la seva imponent austeritat per revestir-se de certa ampulositat dramàtica, que deuria abaixar fins als més humils estaments les més sublims i enlairades concepcions de la Religió Cristiana. D'aquí la freqüencia de solemnitats en les quals els textos evangèlics o les relacions dels santorals eren glossats per l'oratori, misteri o la sagrada representació, en la qual intervenien diferents personatges que, recitaven o cantaven en llatí, i cada any més en llenguatge vulgar, una mena de drames que avui ens es difícil precisar si inspiraven o bé eren inspirats en la sacra iconografia contemporania. Els sacerdots i escolans que exercien les parts del plàstic episodi, vestien les albes, dalmàtiques, casulles i pluvials mateixos amb que s'habillarien els ministres de l'altar en els divinals oficis.

El desitg dels artistes, de fer-se intèrprets dels sentiments populars, ja fossin d'amor ja d'odi, els portà en alguna ocasió a coadjuvar en donar la nota extremista. Es féu això manifest en lo que afectava al poble judaic, pel qual els nostres pintors mai deixaren de manifestar una certa antipatia, que forçosament havia d'ajudar a que's mantingués a Catalunya 'l caliu de violencia que, diferents vegades, durant el segle XIV, sobreeixí en forma cruent, motivant atropells, incendis i assassinats.[1]

Ben poca gracia havia de fer a un cristià, mantenir contacte amb una gent que l'expol·liava amb insistencia crudel, i que era la mateixa que veia representada, en sos trets característics de raça, en els retaules de l'iglesia, ja confabulant-se per crucificar al Redemptor, ja disputant amb l'Infant Jesús en el Temple o bé negant-se cegament a reconèixer la veritat de la predicació de Sant Esteve. Tampoc devien servir per excitar idees de caritativa fraternitat les gràfiques narracions de sagnants fetes dels jueus, en odi no sols als seguidors de la llei de Crist, sinó, també, a l'Eu-

1) L'odi contra 'ls jueus es manifestà en el nostre país, diferents vegades, en la segona meitat del segle XIV, mitjançant les acusacions, sovint mal fonamentades, amb les quals s'atribuïa als hebreus diferents abominacions anticristianes. En Joaquim Miret i Sans parlà d'això, en un estudi sobre 'l procés de les Hosties contra 'ls jueus d'Osca, en 1367, insert en l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, 1911-12, pàg. 59 — Pot interessar conèixer l'estudi de F. VARCANDARD, sobre assassinats rituals comesos pels jueus, que forma part del vol. III dels *Études de critique d'histoire religieuse*, pàg. 311.

caristia, que·s troben en el bancal del retaule de Sixena, que·s guarda en el Museu d'Art de la ciutat comtal, i en els dos anti-

FIG. 105. — JAUME SERRA (atribuït) : ABOMINACIONS JUDAIQUES (Museu d'Art de Barcelona)

pendis, precedents de Vallbona de les Monges, que conserva ·l Museu Provincial de la mateixa ciutat de Barcelona.

Quatre són els compartiments del bancal del retaule de Sixena, en els quals s'exposen episodis de l'oposició entre cristians i jueus. En un d'ells es reconeix la venda, que féu una dòna cris-

tiana a un jueu, d'una Hostia consagrada, la qual fou apunyalejada per l'hebreu, sortint-ne abundant sang, i essent després tirada a una olla d'aigua bullenta, on fou convertida en l'In-

FIG. 106. — JAUME SERRA (atribuït) : ABOMINACIÓ JUDAICA
(Museu d'Art de Barcelona)

fant Jesús; el qual es vist per un nin (fig. 104). Altra representació ofereix el prodigiós palau o sagrari de bresques de mel, que les abelles cuidaren de bastir a una Forma abandonada, per amagar l'abominable profanació (fig. 105). S'exposa, a més, la feta d'un jueu que tirà ·l Pa Eucarístic al mar, el qual fou recollit per

un peix, que·l trameti a un sacerdot, el qual sortí a rebre·l en processó (fig. 106). Finalment, hi ha en el mateix bancal l'al·lusió a la miraculosa extracció del Pa Sagramentat del coll d'una cristiana que havia sigut ferida pels hebreus (fig. 107).

FIG. 107. — JAUME SERRA (atribuït) : ABOMINACIÓ JUDAICA
(Museu d'Art de Barcelona)

Els antipendis de Vallbona, exposats avui en el Museu Provincial Barceloní, estan un d'ells dedicat al Sagrament de l'Altar, que figura amb la Trinitat en el compartiment central. En els dotze encasaments que·l flanquegen hi ha escenes figuratives de la processó del *Corpus* i cant del *Pange lingua,* d'una dòna presentant en un àpat profà una Hostia consagrada, l'acte de llevar

Déu en la Missa, el Viàtic, la comunió dels fidels, la celebració del Sant Sacrifici en un altar sobre ·l qual apareix la Mare de Déu amb el Fillet, Sant Antoni fent adorar el Sagrament a l'ase d'un mercader que feia gala d'irreverencia, la Santa Cena (aquesta en doble compartició), un frare Predicador que entra en una foguera que no ·l danyà, ja que aquell porta amb si ·l Pa de Vida, mentre que es brusit un heretge; dos jueus clavant son coltell a una Hostia, i en últim lloc, tres seguidors de la Llei mosaica, pretenint ferir amb una llança a una Forma sagrada, que s'alça en l'aire (fig. 108).

L'altre frontal, ostenta en son lloc preferent la representació de Nostra Dòna amb l'Infant Jesús, i lateralment, en dotze comparticions, un jueu contemplant amb admiració l'incolumitat d'una Hostia llençada dintre un perol d'aigua en ebullició; una dòna recollint el Sagrament dels cristians vingut en poder d'un jueu; l'altar on es guarda solitaria la reserva Eucarística, sols vetllada pels àngels adoradors; un sacerdot donant la Comunió a una fembra, indigna, mentre la Forma li fuig dels dits; el Sant Pare recollint de la boca d'un jueu, rodejat de foc, l'Hostia sagrada; el Baptisme d'una jueua; un matrimoni hebreu condemnat al foc pels seus correligionaris; el Viàtic a una dòna, a la qual assisteixin tres Santes; els tres Reis adoradors oferint sos presents; l'Anunciació; tres jueus contractant l'adquisició d'una Hostia, i, en l'últim espai la revelació de l'abominable sacrilegi intentat pels pèrfids seguidors de la cega Sinagoga, un dels quals porta ·l Pa consagrat dintre un tovalló (fig. 109).

En les obres dels nostres Trescentistes apareix qualque vegada, ja no sols la lleugera i fina ironia, sinó encara l'exposició de l'escena grotesca o bé la determinadament humorística. Per això veiem que l'artista, en ocasions, se rabeja a donar als mals esperits formes, colors i actituts que semblen burlesques o ·s complau a fer aparèixer el contrast que hi hagué en l'acte de la mort de Crist entre sos afligits familiars i ·ls butxins, alguns dels quals se disputaren a punyades l'adquisició de les vestidures del Salvador. No faltà un pintor que s'esbafava a condemnar al foc etern a l'hipòcrita beguina, la qual en el dia del Judici final es anatematisada, a qual efecte un diablot mofeta se la carrega a coll,

FIG. 108. — ANTIPENDI DEDICAT A L'EUCARISTIA

(Museu Provincial de Barcelona)

Fig. 109. — Antipendi dedicat a la Mare de Déu
(Museu Provincial de Barcelona)

vestida amb sos hàbits mongils, conduint-la al lloc de l'inacabable dolor; ni més ni menys que la fembra de plaer, que hi va amb sos vestits provocatius; l'avar, que hi es arrastrat amb la bossa del diner penjada al coll, i ·l notari prevaricador que hi cau portant sa gramalla i que·s fa notar per la ploma d'escriure, que li aguanta l'orella (fig. 110). Així una representació iconogràfica tremebunda arriba a tocar els límits de la sàtira social més picant.

Pertany igualment a la materia que estem apuntant, una escena que ofereix un retaule dedicat a Sant Martí de Tours; que es posseït pel Museu Episcopal de Vich, en la qual es veu reportada una orgia de cavallers i gent d'armes, fent costat a una altra representació que de moment s'endevina com a expositiva del sepeli del citat Sant. Creiem que·l pintor del doble compartiment volgué glossar gràficament i amb humor el cas succeït arran de la mort del benaurat Martí (segons refereix el Voràgine), quan es disputaven les sacres despulles els habitants de Poitiers i de Tours, invocant, totes dues ciutats, les seves raons, fundantse l'una en esser el lloc del monacat, i l'altre, en que havia il·lustrada la seva turonesa (fig. 111). *Nocte igitur media, Pictavi omnes penitus sopiuntur* — el pintor traduí: «s'enborratxaren» — *et sic a Turonicis per Fenestram eiectus, per Ligerim navigio ad urbem Turonicam cum gaudio deportatur.*[1] Mentre durava la sòn dels pictavins, els turonesos els prengueren les venerandes reliquies.

Els llibres miniats fan, en alguna ocasió, referencia a l'esperit burlesc i maledient, dibuixant monstres i figuracions grotesques, que apareixen fent d'ornamentació en les capvies, en mig de volutes i floracions. Un manuscrit català dels *Usatges*, de la Biblioteca de l'Escorial, dóna en tósc dibuix, el contrast d'un simi davant del Rei (fig. 112).

Per a fer assequibles al poble tan diverses concepcions, era precís que·ls nostres artistes fessin un cert estudi del natural. L'observació de lo que donava la naturalesa i un determinat propòsit a reproduir les coses vistes, no falta mai en les composicions del trecentisme.

1) *Legenda Aurea : De Sancto Martino.*

Sobretot, aquesta afició en reproduir lo més exactament possible lo que donava indici de la vida es nota quan algun pin-

Fig. 110. — Els damnats en el Judici final
(Museu Episcopal de Vich)

tor s'entreté a detallar alguna escena humil, o bé qualsevulla ocupació, fins qualque suplici o tortura. Aleshores es quan es troba que l'artista ·s deixà portar, més que per cap altre motiu,

per la realitat. De totes maneres no 's cregui pas que la naturalesa, els homes, o 'l medi en que viuen aquestos, les més de les vegades que són representats en els retaules i en les miniatures, sien com exacta fotografia de lo que era usual, sinó que tot demostra

FIG. III. — L'ADQUISICIÓ DE LES RELIQUIES DE SANT MARTÍ PELS HABITANTS DE TOURS
(Museu Episcopal de Vich)

que en les tals obres comunment ha de veure-s'hi una combinació de lo que per l'artista presentava aspecte falaguer i pintoresc, lo qual era barrejat a posta i conjuminat amb lo que era purament ideal i llegendari.

Veient ara en els retaules les exageracions amb que hi fou introduïda, vingués o no a tomb, l'estridencia del més preuat metall, les riqueses en mobles i útils de l'orfebreria : en contemplar

les vestidures plenes de joiells, virolades pedreries i perles, combinant-se amb estofes preuadíssimes i brodats de valua inexplicable, no ha pas de pensar-se o pretendre's que allò fos lo que's

Fig. 112. — Il·lustració d'uns Usatges
(Biblioteca de l'Escorial)

veia a cada pas durant el segle xiv, ni que abundés en la nostra terra una tal enlluernadora barreja d'habillaments i de vestits i d'armadures, en les quals s'hi reconeix, qualque vegada, procedencia la més oposada, i fins recorts d'Orient junt als d'Occident. Hom diria que les velles pintures de retaules i de llibres, més abans

que lo ordinari de la vida, reprodueixen el món i l'ambient de les obres immaginatives, encara que·s refereixin a piadoses llegendes i celestials visions.

L'artista, que hauria presenciat l'arribada d'un embaixador vingut de Llevant, d'Italia, de Grecia o de Granada[1], quedaria encuriosit pels vestits de la lluïda comitiva i ·ls retindria en la seva memoria, o bé hauria fet una apuntació gràfica, a fi de combinar-los, quan fos menester, amb els que·s portaven per la nostra gent en l'ocasió de Corts, bodes, coronacions reials i solemnitats litúrgiques, pastant-ho tot i avalorant-ho tot lo que li havia xocat, afegint riquesa a riquesa i or i joiells als que ningú hauria pogut manifestar, actualitzant recorts i fantasies, col·locant hàbit principesc a la Mare de Déu i a les benaventurades verges, posant armadures de torneig i born als arcàngels i als saigs i soldats que intervenien en qualque escena d'empresonament o martiri d'un varó que venerem en els altars.

Per això també l'artista faria gala de no voler profunditzar si era propri vestir de maures o hebreus qualsevulla opressors de l'Iglesia, mal fossin aquestos emperadors romans, i habillaria com a summes sacerdots de la religió cristiana als grans rabins i ministres gentílics, que immolarien als fidels a la doctrina de Jesús. Ja hem indicat que això darrer era també visible en el drama religiós que·s representava en les nostres iglesies; demostrant tot que l'edat mitjana tenia una idea força confusa del passat, sentint poc les diferencies que separen els segles.[2]

Els artistes més se complavien en fer sortir cortisanies que vulgaritats, preferint donar l'impressió de la vida en el món de la rondalla, amb coses extraordinaries a cada pas, que repetir lo cotidià, ja que aquest i lo vulgar no haurien pregonat les idees amb una certa estridencia, tal com convenia per emportar-se-n del tot l'atenció i fixar l'imaginació i la memoria de la gent.

Hem fet ja notar com en la nostra pintura gran o de retaule hi ha una quasi absoluta manca de representacions no religioses.

1) El *Manual de Novells Ardits*, de Barcelona, consigna als 20 de Juny de 1391 i 27 de Juliol de l'any següent, l'entrada del Rei d'Armenia i d'uns missatgers maures granadins, amb presents pel Monarca.

2) Emile Mâle : *L'Art Religieux du XII siècle, en France*, pàg. 147.

Si conservéssim decoracions murals dels edificis de caràcter civil o draps de pinzell, sens dubte que trobariem alguna major proporció de figuracions referents a successos històrics pertocants al gènere que podríem anomenar civil o casolà. La vida ciutadana en l'actualitat l'entrevèiem més a través d'un retaule devot, que la reproduïa en el seu aspecte pintoresc, què no pas en les cases o en les composicions d'assumpte profà.[1]

L'Arquitectura que'ns donen els retaules, per lo comú, es ideal; més atenta a l'efectisme que a la solidesa. Per això surt dels pinzells acusant proporcions i corbes inverossímils, moviments de còssos inexplicables; per més que recordi coses vistes ací i allà, a vegades amb rica decoració i brillantor de colorit. La interpretació dels arbres, flors i muntayes i de la naturalesa es del tot arbitraria i com feta sots la preocupació del desig d'estilitzar, cooperar a un conjunt, prenent-hi lloc secundari. Sols alguna vegada l'artista cedeix de sa preocupació, que ara podríem anomenar goticista, en referir-se als animals domèstics, als quals copia en tant quant pot i sab, retratant-los com feia amb l'home, i sols permetent-se qualque llibertat quan arriba a determinats detalls, com la llana, el pel o plumatge, en els quals el pintor torna a fer acatament a l'estilització.

1) Reproduïm, en part del present capítol, molts dels paràgrafs d'un estudi aparegut en la revista *Vell i Nou,* època segona, vol. I, n.º IX, corresponent a Desembre de 1920.

CAPÍTOL XI

ORIENTACIÓ ARTÍSTICA DE LA PINTURA TRESCENTISTA

Si volguéssim sintetitzar en poques ratlles quina fou la via seguida per la nostra pintura del trescents, i en dir nostra hem de referir-nos a la catalana, entenent com a tal la que florí en terres que van desde ·l Cinca a l'Ebre i desde ·l Mediterrà fins a les Corberes, tindríem de dir que·l nostre art pictòric constitueix la modalitat central de les terres de llengua catalana i que, abans que la mallorquina i la valenciana, es va despendre de l'influencia italiana, per adoptar les normes artístiques i maneres que li venien de l'altra part dels Pireneus; pastant amb aquestes darreres i ·ls recorts cada dia més febles de l'influx italianista, unes obres de gran força i reveladores de la facultat que de sempre han tingut els catalans de fer-se les coses propies ans que fer-les noves.[1]

L'ambient de romanisme que respirava l'art de la pintura catalana a finals del segle XIII, i que veiem combinat amb recorts orientals bizantinistes, es modifica sobtadament, quan som a la tercera dècada trescentista, en virtut de la força que portava una invasió de l'art d'Italia; invasió que fins ara ningú ha sapigut precisar o explicar bé si va introduir-se directament per mar i sens l'intermediació de cap mena, o si ·ns entrà pel portell de la garba d'artistes, que·s reuniren en la Cort pontificia d'Avinyó, on

1) Josep Torras i Bages: *La Tradició Catalana,* part I, cap. VI.

havien anat amb motiu de preparar convenient estatge als pontífices allunyats de Roma.[1]

A Mallorca hi afavoria un major influx italialitzant la seva especial situació dintre ·l mar, lo que li ocasionà un isolament artístic que li mantenia la permanencia de la corrent italianista, quan hi fou entronitzada. L'independencia eclesiàstica respecte la provincia tarragonina, a la qual estaven lligades les demés diòcesis de llengua catalana, podien esser nou motiu per afavorir-hi l'introducció de l'art italià, que·s fa ben patent en les obres pictòriques que conservam d'aquella centúria, donant testimoni d'un fet que es innegable, per més que fins al present no han pas arribat o corroborat els documents coneguts.

Valencia acceptà igualment la corrent italianitzanta, fent-se-la seva y produint obres d'alta bellesa i finura. Sapigudes són les relacions que la ciutat del Turia sostingué amb les terres de la Península Itàlica, les quals li enviaren nombrosa colonia mercantil,[2] que prou degué contribuir a què veiés amb més d'entusiasme que no pas la terra catalana les empreses de dominació que alguns del nostres monarques del trescents emprengueren a l'altra part del Mediterrà. L'Humanisme llatí distingí en gran manera als escriptors llevantins.

L'altra reialme de la Confederació, o sigui la terra aragonesa, rebé més debilitat que no pas els altres dependents de la mateixa corona l'influx italianitzant, tota vegada que devia passar ja intervingut pels artistes de Catalunya i de Valencia.

El fet es que la pintura senesa, envers l'any 1325, anà intronitzant en el nostre país ses games de colors clars i delicats, en que foren fets els quadres murals amb que en Ferrer Bassa ornà ·l departament dedicat a l'Arcàngel Sant Miquel, en el claustre de Pedralbes.

Aquesta invasió italiana fou sentida fins pels pobles del nort,

1) Emili Bertaux, en l'*Histoire del Art*, del André Michel, vol. III, pàg. 746.

2) Francesc Almarche Vázquez, en el *Archivo de Arte Valenciano*, quadern de 1920, ha donat a conèixer una curiosa serie de documents, pels quals pot estudiar-se la relació que hi havia comercialment entre la ciutat de Valencia i la de Florencia, citant el nom de diversos negociants florentins que, pels anys de 1388, estaven establerts o tenien habitació a la dita ciutat. El senyalar aquest fet no pretenim negar que a Barcelona hi hagués també un cert número de mercaders genovesos, florentins i venecians.

de manera que·l Fierens Gevaert ha dit que l'art flamant primitiu ve a esser l'expressió afeblida d'un art sobirà i profund, com es la pintura italiana del trescents.[1] A Mallorca i a Valencia l'art senès s'hi obrí igualment el camí, amb la diferencia de que s'hi parà i arrelà més fermament que a Catalunya, on la manera d'esser de la gent la portà a donar forma nova i peculiar i personal a aquesta influencia, que·s combinà amb detalls d'accentuat realisme. Tal combinació de l'element foraster amb el propri arribà a finals de segle a donar la més alta expressió de l'art de la pintura, en les obres d'algun artista.

La penetració senesa en la nostra pintura degué fer-la més l'ambient general que no pas l'obra i valua personal de determinat artista. El ja citat Ferrer Bassa, que es el més giotista dels nostres pintors, no sabem pas que hagués anat a Italia o s'hagués ocupat en treballs fets en els palaus del Papa d'Avinyó, on hagués estat, convivint en la companyonia d'uns mestres vinguts d'Italia.[2] Ell, del qual tenim documents desde l'any 1324, es diu sempre pintor, enlloc dóna ni tan sols indici d'haver viatjat fòra de la seva terra.

Els dos Serra, pintors, donen manifestació d'haver-se afeblit força l'influx de la península llatina-oriental; essent molt de notar que, per més que doni proves de major adhesió a les ingerencies itàliques l'art den Pere Serra que·l del seu germà, la corrent general de la nostra pintura mirava cada dia més per sobre els Pireneus, guanyant en personalitat i independencia, sobretot quan pot manifestar·se en tot son relleu l'obra excelsa den Lluís Borrassà, que senyala ·l punt culminant a que arribà la nostra pintura; com i també ·l seu temps representa ·l de major esplendor polític per Catalunya. A finals del segle XIV, la pintura catalana arribà a suplantar a la pisana a Cerdenya.[3]

No es pot creure gaire en influencies forasteres vingudes sobtament, ni tan sols es acceptable que l'influx personal de certs

1) *Les primitifs flamands*, vol. I, pàg. 4.

2) El Bertaux vol fer al Ferrer Bassa deixeble del Simone Martini, i diu que sens dubte ·l pintor català degué treballar a la vista del mestre senès. En preguntar-se si en Bassa anà a Avinyò, com tants d'altres artistes vinguts de país llunyà, no deixa de fer constar terminantment que cap document dóna d'això la prova. (Obra citada, pàg. 745.)

3) Carlo Aru. — *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1911-12, pàg. 510.

artistes trasbalsés tot lo del seu temps, donant nous viaranys a l'art. Els artistes antics, com ja hem manifestat en un dels anteriors capítols, vivien mol més isolats que no pas els dels nostres dies, i la dificultat de comunicacions havia d'esser un obstacle gros perquè fes sentir-se l'influx d'ells sobre 'ls altres.

Tenim feta una llista dels pintors forasters, o que ho semblen, que habitaren a Catalunya, durant el segle XIV, i per ella, menys que per altre viarany, pot explicar-se l'invasió italianista. A judicar pel seu nom, podríem creure vingut del Nort el mestre Anfós de Bruges que surt en la documentació rossellonesa de finals del segle XIII i primera meitat del següent, però, a més de que per res es confirma la seva condició de flamenc, resulta que escassament podia influir en res un pintor associat amb en Ramon Frener, i que s'ocuparia de treballs de seller. Poc sabem, també, del Joan Gil, pintor torcimany del Rei de Tunis, al qual, en 1314, recomenava al Rei Jaume II, no havent-hi, com no hi ha, esperança de que tingués trascendencia la seva obra en el nostre país, on no consta que hi habités. El pintor Esteve de Burgos es titula d'Osca, i sols sabem d'ell que feia imatges de cera, destinades a servir de presentalles. Del pintor Antoni Sena, de l'any 1360-64, sabem que habitava a Barcelona; però de la seva condició d'italià senès únicament podria donar-ne indici 'l seu nom. Lo mateix s'ha de dir del Joan Senis, de l'any 1399.

Durant la segona meitat del segle surt a Saragossa un pintor, de nom Enrich de Bruselles, del qual se sab que havia pintada en un drap l'imatge de la Mare de Déu, que'l Rei li feia abonar pel preu de 16 florins d'or. Del mateix nom són un Nicolau i un Joan de Brusseles que, en 1376, es llogaren a l'Arquebisbe de Saragossa per obrar en les cases i capella del prelat Lope Ximenez. I que potser sien els mateixos que trobem a Barcelona, respectivament, en 1402 i 1393; constant del Joan que havia sigut condemnat per diferents robatoris i malifetes.

A 3 d'Agost de 1373 el Rei Ceremoniós, desde Barcelona, demanava al comte de Armanyac que donés càstic al pintor Joan de Bruges, que havia promès pintar un retaule, i, cobrades algunes quantitats, havia fugit.

Ja avançada la segona meitat del mil trescents ens topem

amb en Francesc Mulner, escultor, que treballà en la Catedral de Barcelona, i del qual sabem que pintava o perfilava els carreus de les voltes de la mateixa iglesia, vivint a Barcelona desde 1360 a 1391, i fent l'efecte que era més un escultor tallista que un imaginaire. Frances, de Rodez, en Rouergne, fou en Pere del Lac, el qual, en 1388, pintava retaules a Illa, en el Rosselló. Una carta reial de Joan I, datada en l'any últimament citat, parla del pintor Francesc Jaco Tormo o Touno, al qual el citat Monarca desitjava que vingués a Catalunya, per més que no consta amb certesa que arribés a realitzar-se ·l tal viatge.

Belga, de Liege, seria en Jaume Lors, del qual, en 1397, els procuradors de la confraria de Sant Eloi de Manresa devien reclamar el compliment d'un contracte, al qual aquell havia fet fallida. Frances sembla que seria ·l Germà montserratí ermità Antoni, de Verjús, el qual, després d'haver sigut escrivà de la Cambra reial, ingressà entre ·ls que ocupaven les ermites de la santa muntanya catalana, el qual, en 1392, era recomenat pel Rei al Prior, ja que havia donat proves de sa traça, oferint dues petites pintures al monarca aragonès.

Com es veu, no hi ha entre aquestos noms, pel que·ns ha donat a conèixer en els nostres dies l'antiga documentació, cap personalitat de relleu artístic per a suposar-la exercint una influencia descissiva en la nostra pintura. Sols, pel que·s refereix a Valencia, es possible adduir l'estada del florentí Guerau de Jacobo, qui ha sigut identificat amb el Guirardo Starnina. En el mateix temps hi havia també en la ciutat del Turia el germànic Marçal de Saç, el qual cal suposar que podria dur orientacions ben diverses a les italianes. Tampoc tenim noticia de la vinguda, durant el segle XIV, d'obres d'artistes forasters que excitessin de tal manera l'admiració de la gent d'aquella centuria i fessin imposar unes normes d'imitació als nostres pintors.[1]

1) En la col·lecció de Lluís Plandiura es conserva un interessant retaule tríptic, dedicat a Sant Vicens màrtir, obra evidentment deguda a artista italià trescentista, que presenta reduït valor documental, tota vegada que tenim entès que procedeix de regió hispana diferent de la terra catalana. En una dependencia de la catedral de Barcelona es pot veure una curiosa taula, portant episodis de la vida de Sant Onofre, obra evidentment influïda per l'escola senesa, amb tot i que les llegendes que ostenta són en català, a diferencia de les del tríptic de Sant Vicens, que són italianes.

No pot oblidar-se, en el punt que estem exposant, un document, datat a Valencia als 4 de setembre de 1406, amb el qual el Rei Martí demanava al bisbe de Lleida que li fes copiar, del palau dels pontífices d'Avinyó, tota la «historia dels àngels de totes les provincies», ja que·l Monarca la volia fer-la pintar en una capella que volia fer. En l'epístola reial es demanava la remesa de la dita historia, dibuixada per un bon mestre, en pergamins.[1] Fins suposant que la tal pintura hagués de servir pel palau de Bellesguart, a Barcelona, l'encàrrec reial sembla que feia més abans referencia a una exposició iconològica, sobre les gerarquies angelicals, que al mèrit artístic de la pintura.[2]

La miniatura, com ja hem vist, seguí orientacions artístiques molt semblants a la pintura, fent camí decididament vers l'orientació francesa; no representant res alguns llibres que·ns venien directament d'Italia, portats pels nostres erudits, personalitats eclesiàstiques o escolars que freqüentaren les aules d'aquella península.[3]

Els primers mestres pintors de vidrieres dels quals tenim no-

1) Rubió i Lluch : *Documents,* vol. I, docs. CDIV i CDV. Sembla que·s fa referencia a la pintura de la gran Torre del Guarda-roba del palau d'Avinyó, que·l Papa Climent VI. en 1346, havia encarregada al mestre Mateu Joanotti de Viterbo.

2) En canvi, el mateix Martí, que per lo vist era un home enamoradís de tot el que pogués excitar l'atenció, amb data dels 18 d'Agost de 1408 escrivia al Bisbe de Valencia que havent-se enterat que aquest pontifice havia adquirit de Flandes «un retaule fort gentil», li demanava la tal pintura «per la capella que havem feta fer en lo nostre jardí del palau major». — Rubió : *Documents,* vol. II, doc. CDX. — Daniel Girona : *Revista de l'Associació Artis. Arqueol. Barcelonesa,* vol, VI, pàg. 303.

3) No·s pot invocar, en aquest punt, la magnifica i important Biblia de la Catedral de Girona, ja que aquest manuscrit vingué a la nostra terra durant el pontificat gironí del Bisbe Dalmau de Mur (1415-1420), abans d'ocupar les càtedres arquiepiscopals de Tarragona i de Saragossa. Amb tot i portar els escuts del prelat, consta que amb anterioritat havia posseït el preuat manuscrit el Rei Carles V de França, dit el *Sabi,* en 1378, essent obra d'un mestre anomenat Bernardus de Mutina o de Mòdena. (Villanueva : *Viage Literario,* vol. XII, pàg. 108.)

El Canonge barceloní Imbert de Llor (de Lauro) en 1263 es trobava estudiant a Avinyó de França quan encarregà que li portessin, desde son país, un volum de les Decretals. Alguns estudiants de l'Universitat avinyonesa degueren robar el volum, la qual cosa motivà les reclamacions del Canonge, el qual, per sostenir la seva pretensió, féu intervenir al Rei Jaume I, el qual, a 26 d'Agost del dit any, manà embargar els béns que posseïen en sos dominis diferents ciutadans d'Avinyó, fins a la quantitat que·s judicava que valia ·l llibre desaparegut. (Pansier : *Histoire du Livre et de l'Imprimerie a Avignon,* vol. I, pàg. 48.)

ticia per documents catalans, són vinguts del nort d'Europa. Així consta de l'Enric Stancop de l'any 1376. No sembla pas del nostre país un Joan de Sant Amat, qui, en 1392, treballava en la catedral de Lleida. Són ja de principis del segle XV mestres Nicholi de Maraya i Guerau d'Alemanya. El Rei Martí, a 10 d'Octubre de 1408, sol·licitava amb les mellors formes, però no deixant d'exercir pressió, del mercader solsoní Joan Llobera, unes vidrieres que aquest havia portat de Flandes.[1]

Si estem tan desproveïts de documentació que expliqui l'influencia de la pintura senesa en la catalana trescentista, en canvi ens trobem amb el fet de que podria demostrar-se documentalment l'influx d'alguns italians en l'escultura i també en l'orfebreria.

Poc abans de l'any 1327 fou encarregat a un mestre pisà, el qual degué sojornar a Barcelona, el sepulcre de Santa Eularia, que avui encara pot veure-s en la cripta de la catedral de Barcelona. D'aquell artista se·n sab la procedencia però no ·ns consta ·l nom, que avui ·ns interessaria prou. Els Consellers de la Ciutat comtal, amb data del 1.r de Setembre del dit any, escrivien al bisbe barceloní Pons de Gualba, el qual es trobava accidentalment a Mallorca, dient-li que si volia encarregar que se li fes en terres italianes l'ara marmoria de l'altar dedicat a la dita Santa màrtir, aleshores n'hi havia «magistrum suficientem de partibus pissarum, magistrum videlicet sepulcri beate eulalie», no deixant de manifestar, a la vegada, que era força avinent al dit mestre fer allà la tal ara de marbre.[2]

1) Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, «De vidrieres i vidriers catalans», números 480, 486 i 492. — RUBIÓ: *Documents*, vol. II, doc. CDXI. — D. GIRONA: *Revista de l'A. A. A. Barcelonesa*, vol. VI, pàg. 304.

2) Francesc CARRERAS i CANDI : *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, any 1913; vol. VII, pàgs. 28 i 135.

Val la pena de conèixer aquest document:

1327 (1.r Setembre). Lletra dels Consellers de Barcelona al Bisbe Pons de Barcelona, llavors estant a Mallorca. «Super eo vero pater quod in dicta littera nobis scripsistis de Centum decem florenis auri vobis per nos mittendis pro ara uidelicet altaris minoris Ecclesie barchinone de saxo marmoreo exscindendo et operando in partibus pisarum, paternitate vestre significamus quod deliberatione habita inter nos et cum domino Geraldo de Gualba archidiacono barchinone, vicario et fratre uestro Gesi dictam quantitatem florenorum per eum nobis mitendam hic tradere volebamus videretur expedius sibi et nobis et maioribus etiam de capitulo dicta Ecclesie, vestro meliori judicio

En 1336, trobem que l'abat Ramon de Bianya, de Sant Joan de les Abadesses, s'havia emportat, desde la Curia Romana a les nostres terres, un tal Bernat Filippi, de Florencia, del qual, per més que·ls documents no puntualitzin bé la professió, tot indica que·s traslladà aquí per esculpir la tomba del benaurat monjo Miró de Tagamanęnt, del qual, en 1345, va fer-se la traslIació de les seves venerables despulles en un nou sarcòfag, del qual se·n conserven elements, i entre ells l'estatua jacent del Beat Miró. A principis de 1339 estigué en el mateix monestir un altre mestre florentí, anomenat Just Joay (potser «Just di Giovanni di Florencia»).[1]

Es també digne de nota la presencia d'uns quants lapicides grecs a Mallorca en 1343, alguns dels quals vingueren a Catalunya, sabent-se així del qui fou celebradíssim escultor en Jordi de Déu, que fou esclau i ajudant del mestre Jaume Castalls. Aquest Jordi de Déu esculpí ·l retaule d'alabastre dedicat a Sant Esteve, que·s guarda en l'iglesia de Santa Coloma de Queralt, i d'altres obres per l'estil, encarregades per les iglesies de Vallfogona de Riucorb, de Tarragona i de Cervera, on també treballà un sepulcre. El Rey Pere IV li encarregà amb gran interès unes tom-

semper saluo, quod ex quo hic magistrum sufficientem habemus de partibus pisarum, magistrum uidelicet sepulcri beate Eulalie, et possumus hic de montejudaico lapidem jaspideum nel de partibus Gerundense saxum marmoreum facere aportari, de quo, juxta uotum uestrum, poterit fieri dicta ara, quod eam non faciatis pisis fieri, uel exinde seu aliunde aportari Presertim ad vitandum periculum quod in aportando ipsum lapidem posset, prout uestra reuerenda paternitas bene nouit vestri similiter inminere. Et ex eo etiam quare cum minoribus sumptibus potuit hic fieri et procurari quam de dictis partibus pisanorum. Et quod illud quod plus decostaret ab illis partibus apertata cum equa bona et pulcra ara speratur hic per predictum magistrum fieri et formari, detur et reffundatur in aliis operibus ipsius Ecclesie Catedralis. Deliberet ita quod vestra Reuerenda paternitas, ac rescribat quid sibi fieri placeat in preditis.»

(Deliberacions del Consell barceloni, 1326-1327, f. 58.)

Si realment aquest document es refereix a l'ara *altaris minoris Eclesie barchinone,* es evident que no pot relacionar-se amb la construcció de l'altar major, sinò que al·ludeix directament a l'altar menor, que seria ·l de la cripta de la seu barcelonina. El trasllat de les reliquies de Santa Eularia i, per tant, l'inauguració de l'altar, tingué lloc a 10 de Juliol de 1339. *(Crònica del Racional de la Ciutat de Barcelona*, § 2.)

1) Devem la documentació indicada al beneficiat arxiver de Sant Joan de les Abadesses, Mn. Josep MASDEU. Es publicà en la revista *Catalana,* any V, n.° 128, de 15 d'Octubre de 1922.

Obra magnífica, d'influencia itàlica, es el sepulcre del Patriarca Ioan d'Aragó en la seu de Tarragona.

bes per Poblet; dient-se-li, en alguns dels documents, grec d'origen, nadiu de Messina, ciutadà de Valencia.[1]

Després d'aquestes referencies a escultors en més o menys procedents d'Italia, poden encara donar-se noticies d'argenters de semblant origen. Així té nom italià un Mino, assajador de la moneda del Rey Jaùme II, al qual s'envià a cercar a Mallorca en 1313; qui es possible identificar amb un Mino de la Seca, argenter de Barcelona, en 1320, el qual féu segells per a la familia reial fins a l'any 1328, i que deu esser també un argenter dit Mino de la Seda, el qual, en 1332, treballà unes imatges d'argent que havien de figurar en l'altar major de Poblet, monestir, que li encarregà igualment uns «calzes de plata» i un baldaquí.[2] Fill d'aquest devia ser el Joan de la Seda, moneder, en 1353 i 1367.[3] Un Ducio es argenter del Rei Jaume II, en 1319, essent versemblant que sia una mateixa persona ·l mestre Duccio o Tutxio que fa segells per la familia reial aragonesa en 1320 i 1323.[4] Un

1) Joan SEGURA : *Costums de Catalunya,* cap. IX. — *Gazeta Montanyesa,* 19 de Setembre de 1906. — SANPERE : *Cuatrocentistas,* vol. I, pàg. 58. — RUBIÓ i LLUCH, *Documents,* vol. II, docs, CCII, CCXII, CCXIV i CCC. — Agustí DURAN, Pàgina artística de *La Veu de Catalunya,* n.º 467. — *Butlleti del Centre Excursionista de Catalunya,* Octubre de 1922. — SANÇ CAPDEVILA : *La Cruz,* de Tarragona, 4 de Setembre de 1921.

A aquest agrupament d'artistes de l'altra part del Mediterrà que·s desparramaren pels nostres reialmes, degué pertànyer-hi el mestre Esteve Rovira, pintor, al qual, en 1388, es troba a Valencia, intervenint en l'obra d'un retaule per Toledo *(Arch. de Arte Valenciano,* desembre de 1920).

Són de notar unes certes ingerencies bizantines en el retaule que fou de Santa Coloma de Queralt *(Cuatrocentistas,* vol. II, pàg, 222-24), ara en poder del Comte de Fuenclara. En el compartiment central, als peus dels dos Sants Joans, es troben agenollats tres personatges, que podrien esser el Dalmau de Queralt, sa mare Alamanda i sa esposa Constança, la qual cosa dataria ·l retaule poc abans de 1364. La pintura ostenta les armes de Queralt i Rocaberti.

Demostració més aviat del comerç amb els països de llevant que d'una ingerencia bizantina serien les «III posts de ymages de grecia», que trobem en l'altar major de la Mercè, de Vich, en 1405. (C. F. : *Inventaris* dels not. Escayó i Poquí). En el vol. I de *Els Trescentistes* es parla també de «ystories de Sants de figures menudes fetes a la gregesca», pàg. 18.)

2) BOTET : *Monedes catalanes,* vol. II, pàg. 89. — SAGARRA : *Sigilografia,* vol. I, pàg. 75. — *Segells del Rey Marti.* — Ferran VALLS : *E. U. C.,* vol. IV, pàg. 479. Algú dóna equivocada la data documental, la que avençà d'un segle.

3) BOTET : *Obr. cit.,* pàg. 115 i 143.

4) RUBIÓ : Vol. II, doc. XL. — SAGARRA : *Sigilografia,* vol. I, pàg. 74. — *Segells del Rey Marti.* D'aquest argenter en degué descendir el Bartomeu Tutsco, del mateix ofici, membre del Consell de Cent barceloní, en 1386.

Tibalt Pitansa, argenter de Xalta in Campania, féu un retaule d'argent per la Reina Elionor, en 1354, treballant-lo a Narbona i a Perpinyà.[1]

Al costat d'aquestos artistes i artífices argenters i escultors no's pot negar que n'hi treballaven d'altres francesos, o vinguts de llunyans països del Nort, que també ens enviaren a les nostres terres arquitectes i brodadors. Això vol dir lo complexe que resulta la qüestió de dilucidar quines foren les preeminents influencies que experimentà la nostra pintura trescentista.

1) Id., id., vol. II, doc. CXV. — No consta 'l lloc d'origen de l'argenter perpinyanès, de nom Bertus Agusti o Agustini, al qual trobem en 1384 obrant segells. (SAGARRA : *Sigilografia,* pàg. 88). Tampoc consta que fos originari d'Italia el barceloní Nicolau Contestini, del qual se sab l'existencia en 1394. (PUIGGARÍ : *Artistas catalanes inéditos,* serie II).

En 1330, el Rei Alfons facultava a l'argenter valencià Jaume Anglès (Anglesio) per poder tenir en son taller quatre italians perquè treballessin or i argent. (SANCHIS: *Revista de Archivos, B. y M.*, Janer-Març de 1922, pàg. 4.)

EPÍLEG

En Ferrer Bassa, en Jaume Serra, en Pere Serra, en Lluís Borrassà, en Jaume Cabrera... Veu's aquí les fites que actualment ens poden servir per tractar dels pintors trescentistes catalans.

Però un hom s'ha de preguntar si aquestes columnes miliaries són suficients per delimitar el camí fet en la nostra terra per la pintura en el segle XIV.

Abans den Ferrer Bassa ens trobem mancats de noms de pintors catalans, als quals amb certesa pugui atribuir-se determinada obra, i entre ·l nostre pintor migsenès i l'aparició dels germans Serra ·ns trobem amb una llacuna que fins al present ningú pot solcar amb el segur vaixell de la documentació. Tenim noms d'artistes, posseïm velles escriptures que·ns parlen de pintors catalans i de ses obres; en tenim diverses d'aquestes, demostratives d'una personalitat de gran relleu, però falta relacionar amb certesa aquelles amb els autors. Els arxius fins al present explorats, que no són pas tots els que deurien ser-ho, cada dia ·ns ofereixen sorpreses, que fan dalir al qui ·s dedica a estudiar l'art català. L'excursionisme per un costat i la cobdicia dels traficants d'antiguitats per altre, sovint ens descobreixen ignorats retaules. que constitueixen la temptació de museus i de col·leccionistes, però manca establir el lligam que hi ha entre les troballes dels investigadors i ·ls descobriments artístics.

Falta encara molt per conèixer amb seguritat l'obra dels Trescentistes. Per això ·ns preguntem si amb el nostre treball podem haver contribuït en alguna cosa al coneixement de l'an-

tiga pintura catalana. Si ·l nostre afany no resulta estèril per a aquesta obra científica-artística i, a la vegada, eminentment patriòtica, haurem de donar-nos per ben satisfets. Als entesos toca judicar.

FINITO LIBRO
SIT LAUS ET GLORIA XPO.

QUI SCRIPSIT, SCRIBAT
ET SEMPER IN DOMINO VIVAT.

ÍNDEX ALFABÈTIC

TAULA DE LES FIGURES

Pàgs.

TAULA DE MATERIES

